

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการสร้างปฏิบัติการเรื่องการพัฒนาทุนชุมชนสู่
ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ระยะที่ 2 :
การจัดการทรัพยากร ในวิถีที่ถูกบอกเล่าใหม่
ของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี

สัญญาเลขที่ RDG61S0001

จัดทำโดย....

สุวิมล พิริยธนาลัย และคณะ

มกราคม 2562

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการสร้างปฏิบัติการเรื่องการพัฒนาทุนชุมชนสู่
ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีระยะที่ 2 :
การจัดการทรัพยากร ในวิธีที่ถูกบอกเล่าใหม่
ของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี
สัญญาเลขที่ RDG61S0001

คณะผู้วิจัย

1. สุวิมล พิริยธนาลัย : ผู้ประสานงานโครงการ
2. สารีนา บนหลี : ผู้ช่วยผู้ประสานงานโครงการ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ โครงการสร้างปฏิบัติการ เรื่อง การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ระยะที่ 2 : การจัดการทรัพยากร ในวิถีที่ถูกบอกเล่าใหม่ของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี สัญญาเลขที่ RDG61S0001 ฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการสรุปการดำเนินงานกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นทั้งในด้านกระบวนการเรียนรู้, องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น รวมทั้งการขยายผลการวิจัยสู่สาธารณะ

โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นโครงการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการรักษาสถานะทรัพยากรประมงให้ยั่งยืนโดยชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีและเพื่อศึกษา วิธีการในการสื่อสารให้สาธารณะเข้าใจในสิ่งที่ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีทำในข้อที่ 1 และมาร่วมเป็น“ภูมิคุ้มกัน”ให้กับฐานทรัพยากรประมง

ทางโครงการฯ ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปิยะ กิจถาวร นักวิชาการอิสระ, นายมูหามะสุกรี มะสะนิง นายกสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี และนายเจ๊ะมูซอ เจ๊ะเลาะ ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโสในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ซึ่งสามารถเชื่อมประสานกับแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องได้อย่างหลากหลาย ที่ให้คำแนะนำและเสนอแนะแนวทางให้แก่คณะทำงานในการดำเนินการโครงการได้อย่างต่อเนื่องและนำไปสู่การบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดร่วมกันไว้

สุวิมล พิริยธนาลัย และคณะ

มกราคม 2562

บทคัดย่อ

โครงการสร้างปฏิบัติการ เรื่อง การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ระยะที่ 2 : การจัดการทรัพยากร ในวิถีที่ถูกละเลยใหม่ของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา เพื่อศึกษาถึงการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีโดยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีอะไรบ้าง และมีรายละเอียดต่างๆอย่างไร

ผลการดำเนินงานตลอดระยะเวลาโครงการ พบว่า

(1) แนวทางการรักษาภาวะทรัพยากรประมงให้ยั่งยืนโดยชาวประมงพื้นบ้าน ประกอบด้วย

(1.1) การให้คุณค่ากับภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน ประกอบด้วย

(1.1.1) ภูมิปัญญาในการสังเกตลักษณะทางกายภาพเพื่อการทำประมงอย่างพึงพิงธรรมชาติ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องในด้านนี้ประกอบด้วย 2 ประเด็นด้วยกันคือ

(1.1.1.1) ภูมิปัญญาในการเข้าใจเพื่อเข้าถึงทรัพยากรในทะเล

- ความเข้าใจในลักษณะธรรมชาติของทรัพยากรในทะเล เช่น กุ้งเป็นสัตว์น้ำที่มีลักษณะทางธรรมชาติ ชอบอาศัยอยู่ตามดินโคลนบริเวณที่มีน้ำขุ่น และมักฝังตัวอยู่บริเวณพื้นผิวในท้องทะเล บริเวณแวดล้อมทางธรรมชาติที่จะส่งผลให้เกิดสภาพของน้ำขุ่น ก็คือจะต้องมีลมที่พัดมาจากทางทิศตะวันออก กุ้งซึ่งมีลักษณะชอบน้ำขุ่นจะออกมาหากิน เพราะคิดว่าเป็นสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย น้ำขุ่นจะช่วยอำพรางตัวกุ้งให้พ้นจากภัยอันตรายได้ นอกจากนี้ น้ำที่ขุ่นยังอุดมไปด้วยธาตุอาหารที่กุ้งต้องการอีกด้วย ส่งผลให้กุ้งออกมารวมตัวกันอย่างชุกชุม

- ภูมิปัญญาในการเข้าใจในเงื่อนไขทางธรรมชาติและบริบทแวดล้อมทางธรรมชาติ

เงื่อนไขทางธรรมชาติที่มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ก็คือ “ลม” ทั้งนี้เพราะทิศทางของลมแต่ละประเภทจะส่งผลถึงกระแสน้ำในทะเล ซึ่งก็คือ คลื่นในท้องทะเลนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่า ทั้งลมและคลื่นในท้องทะเลเป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน และส่งผลต่อเนื่องมายังสภาพของทรัพยากรในท้องทะเลอีกด้วย

(1.1.2) ภูมิปัญญาการต่อเรือกอกและท้ายตัด

เรือที่ชาวประมงพื้นบ้านนิยมใช้ คือ เรือกอกและท้ายตัด ซึ่งมีการประดิษฐ์ขึ้นมา โดยยึดอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้ธรรมชาติอย่างเข้าใจ และนำความรู้ ความเข้าใจมาสร้างเป็นเรือและเครื่องมือประมง เพื่อให้สามารถจับสัตว์น้ำได้ ในการสร้างเรือประมงนั้นเนื่องจากชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนนี้ สามารถเข้าถึงทะเลได้ด้วยพลังการผลิต (Production force) ที่ต่ำ คือการใช้เรือกอกและท้ายตัดขนาดเล็ก ใช้แรงงานคนไม่มาก และใช้วัสดุในท้องถิ่นที่พอหาได้มาสร้างเป็นเครื่องมือ

(1.1.3) การประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

ในชุมชนประมงพื้นบ้านมีเครื่องมือประมงที่ใช้จับสัตว์น้ำหลากหลายชนิดเพื่อสามารถเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำได้ ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้ ในการสร้างเครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้านนั้นไม่ว่า

จะเป็นเครื่องมือประเภทใด หัวใจหลักก็คือ เครื่องมือประมงนั้นจะต้องมีขนาดตาอวนขนาดใหญ่เพียงพอที่สัตว์น้ำขนาดเล็กสามารถหลุดรอดไปและมีโอกาสเจริญเติบโตจนเป็นตัวเต็มวัยก่อน เช่น อวนลอยกุ้งแชบ๊วย 3 ชั้น ตาอวนของชั้นนอกสุดจะมีขนาดประมาณ 12 เซนติเมตรและชั้นในสุดมีขนาดตาอวนประมาณ 4.2 เซนติเมตร เป็นต้น นอกจากนี้เครื่องมือประมงที่ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีใช้มักจะหมุนเวียนไปตามฤดูกาล เมื่อหมดช่วงฤดูกุ้งก็จะหมุนเวียนไปทำอวนปู ซึ่งจะทำให้สัตว์น้ำประเภทกุ้งได้มีโอกาสฟื้นตัว เพาะฟักตัวเองได้ หมุนเวียนเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ

(1.1.4) ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน

ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารทะเลมาช้านาน ซึ่งไม่ว่าจะใช้วิธีการใดในการแปรรูปอาหารก็ตาม จะให้ความสำคัญกับหัวใจหลักที่ต้องการจะถนอมอาหาร กล่าวคือใช้วัตถุดิบที่สามารถหาได้ง่ายจากในท้องถิ่น รวมทั้งใช้วิธีการแปรรูปอาหารที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อนมากนัก ฟังฟังกับธรรมชาติ เช่น การทำให้อาหารแห้งโดยใช้วิธีธรรมชาติ เป็นการอาศัยแหล่งความร้อนจากแสงอาทิตย์หรือผิงลม มีต้นทุนต่ำ สามารถทำได้ง่าย

(1.1.5) ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภท

อวนเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่สำคัญมากชนิดหนึ่งในการเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำ การประดิษฐ์คิดค้นอวนชนิดต่าง ๆ นั้น ชาวประมงพื้นบ้านมีพื้นฐานมาจากการเรียนรู้ลักษณะนิสัยสัตว์น้ำ ลักษณะทางกายภาพของท้องทะเลและลักษณะการพัดของลมในแต่ละ

(1.2) การให้คุณค่ากับการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

(1.2.1) การจัดสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเล เป็นการนำฐานคิดที่ได้จากการเรียนรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรในอดีตที่ได้มีการจัดทำซั้งหรือปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

(1.2.2) การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ

การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการทรัพยากรท้องทะเล เป็นการคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับทรัพยากรท้องทะเล ที่สามารถเห็นผลการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านสามารถลดปัญหาจากการประกอบอาชีพที่ประสบอยู่ได้

(1.2.3) การป้องปรามเรือประมงที่กระทำผิดกฎหมาย เป็นการลาดตระเวนเฝ้าระวังชายฝั่งเพื่อป้องกันและปราบปรามการทำประมงที่ผิดกฎหมายและทำลายทรัพยากรชายฝั่งจึงเป็นเสมือนการควบคุมและลดโอกาสไม่ให้เกิดการทำลายทรัพยากรประมง

(1.3) การสร้างคุณค่าให้เกิดมูลค่า

การดำเนินการเชิงคุณค่า คือ การพัฒนาระบบการอนุรักษ์ทรัพยากร และการดำเนินการเชิงมูลค่า หมายถึง ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้นจากการจับสัตว์น้ำมาขายให้วิสาหกิจชุมชน

เมื่อชาวบ้านจับสัตว์น้ำได้มากขึ้นด้วยเครื่องมือแบบไม่ทำลายเขาก็มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนและมั่นคง คือ จับสัตว์น้ำมาแล้วก็ขายได้ในปริมาณที่พอใจด้วยราคาที่พอใจ และเมื่อเขามีรายได้ดีและมีความ

มั่นคงแล้วเขาก็จะกลับไปให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างจริงจัง เพราะเขารู้ดีว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรคือสิ่งที่จะทำให้เขามีรายได้ที่มั่นคง

ในการดำเนินการเชิงมูลค่า ชาวประมงพื้นบ้านได้มีการพัฒนาต่อยอดต้นทุนของชุมชนประมงพื้นบ้านให้ก่อเกิดเป็นธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย”

กิจกรรมที่ดำเนินการของวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) อาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง และ 2) อาหารทะเลแปรรูป เช่น กุเลาเค็ม ปลาอินทรีเค็ม กะปิ กุ้งแชบ๊วยตากแห้ง กุ้งเคยแห้ง ปลาหมึกแห้ง ปลาจวดเขียวแห้งปลากระบอกแห้ง ปลาโคบมันแห้ง ปลาเกล็ดขาวแห้ง

(2) การสื่อสารเรื่องราวสู่สาธารณชน

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้มีการนำเรื่องราวของพี่น้องชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ไปสู่ผู้บริโภคและสาธารณชนมากขึ้นเพื่อเป็นการเพิ่มพลังให้ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ได้ยืนหยัดต่อสู้เพื่อการปกป้องรักษาทรัพยากรของตัวเองและของชาติให้มีความมั่นคง ยั่งยืนสืบทอดต่อไปสู่ลูกหลานในรุ่นต่อไป โดยมีวิธีการจัดทำสื่อการเรียนรู้, การสื่อสารเรื่องราวเพื่อสร้างการเรียนรู้ผ่านช่องทางการตลาด ประกอบด้วย การสื่อสารผ่านตัวผลิตภัณฑ์ (แบรนด์โอริงปันตัย) เป็นการสื่อสารโดยตรงกับผู้บริโภคในการบอกเล่าเรื่องราว การสื่อสารผ่านทางเว็บเพจ กุเลาเค็ม อินทรีเค็ม "โอริงปันตัย" <https://www.facebook.com/orangpantai>, เป็นการสื่อสารเรื่องราวของชาวประมงพื้นบ้านสู่สาธารณชนและประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อให้ผู้ที่สนใจสั่งซื้อสินค้าได้มีการติดต่อทางเพจของกลุ่ม และการสื่อสารผ่านการจัดแสดงสินค้าในงานต่างๆหรือการออกบูท เช่น งานตลาดประชารัฐ, งานกาชาด, งานโอท็อป, งานต้อนรับผู้หลักผู้ใหญ่ในบ้านเมือง เป็นต้น

สารบัญ

บทที่		หน้า
	คำนำ	ก
	บทคัดย่อ	ข
	สารบัญ	จ
	สารบัญตาราง	ง
	สารบัญภาพ	ช
	สรุปรายงานความก้าวหน้า	ญ
บทที่ 1	บทนำ	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	คำถามการวิจัย	6
	วัตถุประสงค์ของโครงการ	7
	ระยะเวลาในการดำเนินโครงการ	7
	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	7
	มิติด้านการวิจัย	7
	มิติด้านการพัฒนา	7
บทที่ 2	แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
	ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบริบทพื้นที่และต้นทุนของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี	8
	แนวคิดการพัฒนาทุนชุมชน	16
	แนวคิดทุนทางสังคม	21
	แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชน	26
	ข้อมูลเรื่องทุนทางเศรษฐกิจ	28
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	31

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
3	วิธีการศึกษา	35
	กระบวนการบริหารจัดการโครงการ	35
	กิจกรรมการจัดเวทีประชุมเสริมสร้างความรู้/ความเข้าใจด้านการดำเนินงาน โครงการกับกลุ่มเป้าหมาย	35
	กิจกรรมการเสริมสร้างและพัฒนาทักษะด้านกระบวนการ CBR ให้กับทีมวิจัย	37
	กิจกรรมการเข้าร่วมติดตามและร่วมสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	43
	การขยายผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	45
	กระบวนการศึกษาข้อมูล	46
	วิธีการศึกษาวิจัย	46
	ขอบเขตในการศึกษา	46
	กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ	47
	เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	47
	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	47
	การเก็บรวบรวมข้อมูล	47
	การวิเคราะห์ข้อมูล	48
	การวิเคราะห์ข้อมูลโดยทีมวิจัย	48
	การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการมีส่วนร่วม	49
	การจัดเวทีสังเคราะห์ข้อมูล	49
4	ผลการศึกษา	50
	แนวทางการรักษาสุขภาพภาวะแทรกซ้อนประมงให้ยั่งยืนโดยชาวประมงพื้นบ้าน	50
	การให้คุณค่ากับภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน	50
	การให้คุณค่ากับการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน	59
	การสร้างคุณค่าให้เกิดมูลค่า	62
	การจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน “วิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย”	73

สารบัญ (ต่อ)		
บทที่		หน้า
4	การสื่อสารเรื่องราวสู่สาธารณชน	83
	การจัดทำสื่อ	83
	การสื่อสารเรื่องราวผ่านช่องทางการตลาด	87
	การสื่อสารผ่านช่องทางออนไลน์ต่างๆ	95
	บทสรุป	100

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	แผนที่จังหวัดปัตตานี	8
2.2	ภาพแสดงพื้นที่อ่าวปัตตานี	10
2.3	ภาพการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่มีเรือและเครื่องยนต์	12
2.4	ภาพชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือแต่ไม่มีเครื่องยนต์	12
2.5	ภาพชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือและเครื่องยนต์	12
4.1	เรือกอลและที่ใช้ใบเรือ เป็นเรือที่ใช้ในยุคที่ 1 คือ ช่วงก่อนปี 2500	54
4.2	เรือกอลและแบบดั้งเดิม เป็นเรือที่ใช้เครื่องยนต์ ลักษณะรูปทรงเรือเป็นลักษณะหัวแหลมท้ายแหลม ใช้ในช่วงปี 2500 – 2505	55
4.3	เรือยกกอล เป็นเรือที่ใช้ในช่วงปี 2506 – ปี 2520 ใช้เครื่องยนต์ ลักษณะรูปทรงเรือเป็นลักษณะมนทั้งหัวและท้ายเรือ	55
4.4	ภาพเรือกอลและท้ายตัดที่ใช้ในปัจจุบัน	55
4.5	ภูมิปัญญาในการสังเกตลักษณะทางกายภาพเพื่อการทำประมงอย่างพึ่งพิงธรรมชาติ	68
4.6	ภูมิปัญญาการต่อเรือกอลและท้ายตัด	69
4.7	ภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน พื้นบ้าน	69
4.8	ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน	69
4.9	ภูมิปัญญาการปรับชิ้นวัสดุกรรมไฟเบอร์กลาสเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน	70
4.10	ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภท	70
4.11	โรงชำแหละอาหารทะเลสด	71
4.12	โรงแปรรูปอาหารทะเลและโรงบรรจุภัณฑ์	72
4.13	การตรวจสอบสภาพพื้นที่โดยหน่วยงานรัฐเพื่อใช้สำหรับการสนับสนุนธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี	72
4.14	การชำแหละปลาและการแล่ปลา	73
4.15	ปลาที่เตรียมจัดส่งให้กับลูกค้า	74

สารบัญภาพ		
ภาพที่		หน้า
4.16	ผลิตภัณฑ์แปรรูปอาหารทะเลประเภทต่างๆ	81
4.17	แผ่นพับ	83
4.18	ป้ายนิทรรศการ	84
4.19	โลโก้วิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย	87
4.20	บรรจุภัณฑ์กุเลาเค็มที่มีความโดดเด่นและน่าสนใจ	91
4.21	เครื่องหมายการรับรองมาตรฐานฮาลาลจากสำนักงานคณะกรรมการกลาง อิสลามแห่งประเทศไทย	91
4.22	การนำผลิตภัณฑ์แปรรูปไปจำหน่ายตามงานต่างๆ	94
4.23	นิตยสารสารคดี ปีที่ 33 ฉบับที่ 394 เดือนธันวาคม 2560 คอลัมน์ Green spreads เรื่อง โอริงปันตัย : ปลาภูเขาไร้แบรนด์ ที่สุดแสนประสบความสำเร็จ	95
4.24	หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับวันเสาร์ที่ 15 ธันวาคม 2561 น.4 คอลัมน์ ไร่ดี- หมึกแดงชวนชิม เรื่อง หมึกแดงไคด์ ห้องอาหารบุหงารายา	97
4.25	ตัวแทนนักวิจัย นำเสนอผลิตภัณฑ์ปลาภูเขาเค็มต่อพล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ในครั้งที่นายกรัฐมนตรีลงพื้นที่จังหวัดปัตตานีเพื่อพบปะ ประชาชน พร้อมติดตามความก้าวหน้าของโครงการ "สามเหลี่ยม มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน	98
4.26	อาจารย์เผ่าทอง ทองเจือ-เดินทางลงพื้นที่บ้านต้นหยงเปาว์เพื่อไปชมการแปรรูป อาหารทะเล และปลาภูเขาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย เพื่อบันทึก รายการเปิดตำนานกับเผ่าทอง ทองเจือ	99

สารบัญตาราง

ภาพที่		หน้า
4.1	ตารางแสดงสัตว์น้ำที่จับได้ตลอดปีของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี	64
4.2	ตารางแสดงสัตว์น้ำที่จับได้เป็นระยะเวลา 1-5 เดือนของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี	65
4.3	ตารางแสดงสัตว์น้ำที่จับได้เป็นระยะเวลา 6-10 เดือนของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี	65
4.4	ตารางแสดงชุมชนที่จับกุ้งเคยสดส่งให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย	76
4.5	ตารางแสดงชุมชนที่จับกุลาสดส่งให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย	77
4.6	ตารางแสดงชุมชนที่จับปลาอินทรีสดส่งให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย	78
4.7	ตารางแสดงชุมชนที่จับปลาซีเสียดสดส่งให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย	79

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัตตานีเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ที่เป็นชายฝั่งทะเลมากจังหวัดหนึ่ง โดยมีชายฝั่งทะเลด้านนอกยาวถึง 85 กิโลเมตร และที่ฝั่งทะเลตอนบนมีอ่าวปัตตานีซึ่งมีชายฝั่งรอบอ่าวรวมกันยาว 31 กิโลเมตร นับแต่อดีตมาแล้ว มีชุมชนชาวบ้านมาตั้งถิ่นฐานอยู่ตรงชายฝั่งเพื่ออาศัยทรัพยากรชายฝั่งและทรัพยากรในทะเลในการดำรงชีวิตและสร้างความเป็นชุมชนไม่ต่ำกว่า 200 ปีที่ผ่านมา โดยในปัจจุบันมีชุมชนชาวประมงพื้นบ้านอยู่ในเขตชายฝั่งจังหวัดปัตตานีประมาณ 52 หมู่บ้าน มีประชากรมากกว่า 86,300 คน โดยหมู่บ้านเกือบทั้งหมดเป็นชุมชนของผู้นับถือศาสนาอิสลาม

ณ ชายฝั่งดังกล่าวมีชุมชนประมงพื้นบ้านเกิดขึ้นมาแต่อดีต ชาวบ้านที่รวมตัวกันตั้งชุมชน ณ ริมชายฝั่งทะเลดังกล่าวก็ด้วยความตั้งใจที่จะอาศัยทรัพยากรในทะเลเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตและสืบทอดชุมชนด้วยข้อเท็จจริงว่าบริเวณชายฝั่งในจังหวัดปัตตานีนี้นั้นมีทรัพยากรอื่นที่จะเป็นฐานการผลิตให้แก่ประชาชนน้อยมาก เช่น ที่ดินก็ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก พืชที่พอขึ้นได้ส่วนใหญ่ก็คือมะพร้าว ซึ่งในอดีตมีประโยชน์ไม่มากนักในการบริโภคหรือซื้อขาย ดังนั้นนับแต่เกิดชุมชนต่างๆ ขึ้น ณ ชายฝั่ง ชุมชนเหล่านี้ก็ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการจับสัตว์น้ำเป็นหลักมาแต่ต้น

ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่แถบนี้สามารถเข้าถึงทะเลได้ด้วยพลังการผลิต(Production force)ที่ต่ำคือการสร้างเรือขนาดเล็ก ใช้แรงงานคนไม่มาก และใช้วัสดุในท้องถิ่นที่พอหาได้มาสร้างเป็นเครื่องมือ การที่ชาวบ้านสามารถออกทะเลได้ด้วยพลังการผลิตที่ต่ำ ก็เพราะชาวบ้านสามารถที่จะเข้าใจเงื่อนไขของธรรมชาติจนสามารถออกทะเล จับสัตว์น้ำตามที่เงื่อนไขธรรมชาติเอื้ออำนวย เพียงแค่นี้ชาวบ้านก็สามารถจับสัตว์ทะเลได้เพียงพอ เนื่องจากท้องทะเลมีความอุดมสมบูรณ์และธรรมชาติเองก็เปิดโอกาสให้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ในระยะเวลาที่นานพอและจับสัตว์ทะเลได้มากพอ ถึงแม้ในระยะหลังมีเทคโนโลยีต่างๆ มากขึ้น และตลาดได้พยายามส่งผ่านเทคโนโลยีต่างๆ ที่ผลิตจากภาคอุตสาหกรรมมาให้ชาวบ้านได้ใช้พัฒนาการผลิตของตนเอง แต่ก็พบว่าชาวบ้านได้เลือกใช้เฉพาะเทคโนโลยีที่ยังคงทำให้เขาสามารถเข้าถึงทะเลอยู่ภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติ คือ ยังต้องออกทะเลตามอิทธิพลของคลื่นลม ยังคงจับกุ้ง ปู ปลา ตามที่กุ้ง ปู ปลา จะปรากฏตัวเองตามธรรมชาติของน้ำและฤดูกาล เช่น ถึงแม้จะมีเครื่องยนต์ใช้ ชาวบ้านก็ยังคงนำเครื่องยนต์มาประกอบเรือขนาดเล็กไม่ต่างจากยุคสมัยที่ยังใช้แรงงานคนและแรงลม ถึงแม้จะมีการพัฒนาด้วยไนลอนและอวนขึ้นมาแทนด้ายดิบ ชาวบ้านก็ยังคงสร้างเครื่องมือคล้ายเดิมที่ดักจับสัตว์น้ำที่ปรากฏตัวตามธรรมชาติ นับได้ว่าวิถีการดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีเป็นไปอย่างพอประมาณ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน รวมทั้งการเลือกวิถีการทำประมงแบบพอประมาณดังกล่าวก็เป็นไปอย่างมีเหตุผล เป็นการตัดสินใจโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบเป็นสำคัญ และท้ายที่สุดการเลือกวิถีการทำประมงแบบ

พอเพียง พอประมาณดังกล่าวจะเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีให้มีความชอบธรรมในการเตรียมรับและเผชิญหน้ากับสถานการณ์ต่างๆของสังคมที่ไหลบ่าเข้ามากระทบกับชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีได้อย่างมีเหตุและผล และมีความเท่าทัน ดังจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

เศรษฐกิจของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี สามารถดำเนินมาได้อย่างต่อเนื่องด้วยการอาศัยทรัพยากรในทะเล ก็เพราะว่าในอดีตทะเลในเขตจังหวัดปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์มาก เพราะนอกจากจะมีสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์อย่างทะเลทั่วไปแล้ว ในเขตดังกล่าวนี้ยังมีอ่าวปัตตานี ซึ่งเป็นเขตนํ้ากร่อยและเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่สำคัญของประเทศไทยและของเอเชีย เป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งอาหาร แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน ถึงแม้ว่าในช่วงระยะเวลามากกว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา สถานการณ์ของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ก็ไม่แตกต่างไปจากสถานการณ์ของชุมชนชนบทไทยในพื้นที่อื่นๆในกระแสการพัฒนาประเทศที่มุ่งเป้าความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งได้ถูกนำมาใช้เพื่อตอบสนองความเติบโตดังกล่าว การขยายตัวอย่างมากของเรือประมงพาณิชย์มีผลกระทบต่อชาวประมงพื้นบ้าน เพราะเรือประมงพาณิชย์ไม่เพียงแต่ทำให้ทะเลเสื่อมโทรมในเชิงภาพรวมเท่านั้น แต่อย่างน้อยก็เข้าไปทำกินในเขตชายฝั่งซึ่งเป็นเขตทำกินของชาวประมงพื้นบ้าน ทำให้พื้นที่บริเวณชายฝั่งเสื่อมโทรมไปด้วย เนื่องจากเรือประมงพาณิชย์ไม่เพียงจับสัตว์น้ำตัวเล็กตัวน้อยไปเท่านั้น แต่ยังทำลายทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน เช่น ปะการัง หญ้าทะเล ฯลฯ อีกทั้งเรือประมงพาณิชย์ยังได้ทำลายเครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้านที่ทำประมงไว้ในเขตชายฝั่งอีกด้วย ปัญหาการถูกบุกรุก แย่งชิงทรัพยากรของชาวประมงพื้นบ้านโดยกลุ่มประมงพาณิชย์จึงเป็นปัญหาที่หนักหน่วงของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี พวกเขาได้รับผลกระทบอย่างมากและมากเกินกว่าคนที่อยู่ในระบบการผลิตอย่างอื่นที่ไม่เคยสนใจเรื่องของชาวประมงพื้นบ้านในเขตดังกล่าวจะเข้าใจได้ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ก็จะได้เห็นไปพร้อม ๆ กันว่าชาวประมงพื้นบ้านในเขตจังหวัดปัตตานีก็ได้พยายามต่อสู้รักษาพื้นที่ของตนอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง ซึ่งก็เกินกว่าที่คนในระบบการผลิตอย่างอื่นจะเข้าใจได้เช่นกัน ทั้งนี้เพราะเมื่อทรัพยากรประมงคือความอยู่รอดและเป็นฐานการสร้างตัวตนของชุมชนประมงพื้นบ้าน ชุมชนประมงพื้นบ้านย่อมให้คุณค่าต่อการปกป้องรักษาทรัพยากรดังกล่าวอย่างเข้มแข็ง จริงจังและต่อเนื่อง

กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีได้มีการรวมตัวกัน เพื่อร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรในหลากหลายแนวทางอย่างต่อเนื่องมาร่วมมากกว่า 25 ปี จนส่งผลให้ในปัจจุบันนี้ทรัพยากรประมงเกิดการฟื้นตัวอย่างเห็นได้ชัด ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้เพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าชาวประมงพื้นบ้านจะสามารถจับสัตว์น้ำได้ปริมาณมากขึ้น แต่ชาวประมงพื้นบ้านก็ไม่ได้มีรายได้เพิ่มขึ้นรวมทั้งคุณภาพชีวิตก็ไม่ได้ดีขึ้นมากนัก จึงได้นำไปสู่การประชุมพูดคุย เพื่อค้นหาสาเหตุและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง และพบในเบื้องต้นว่าชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถขายสัตว์น้ำที่พวกเขาจับมาได้ในราคาที่เป็นธรรม เพราะมีการเบียดบังมูลค่าส่วนเกินจากระบบกลไกตลาด จากสภาพการณ์ดังกล่าว ชาวประมงพื้นบ้านจึงได้ร่วมกันคิด เพื่อแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของพวกเขาให้ดีขึ้น

และสืบเนื่องจากในช่วงปี 2557 เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีได้ทำการวิจัยในประเด็นเรื่องภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารทะเล จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้พวกเขาได้ค้นพบ “ทุนภูมิปัญญา” ของชุมชนที่มีอยู่

อย่างหลากหลาย เกิดการเชื่อมโยงระหว่างผู้รู้ภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารทะเลซึ่งเป็นผู้อาวุโสกับกลุ่มคนวัยทำงานและคนรุ่นใหม่ของชุมชน ซึ่งเป็นต้นทุนความรู้ที่สำคัญที่ในปี 2560 ทางเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีได้นำมาปรับใช้กับการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในประเด็นเรื่อง “การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี” ที่มุ่งหวังแสวงหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี โดยผ่านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีการปฏิบัติการจริงทั้งการจัดหาอาหารทะเลสด และการแปรรูปอาหารทะเลที่มีความสอดคล้องกับบริบทสังคมในยุคปัจจุบัน จัดส่งถึงผู้บริโภคกลุ่มต่างๆ และจากการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการในปี 2560 ที่ผ่านมา ได้ค้นพบในเบื้องต้นว่า ทุนที่สำคัญของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ประกอบด้วย 4 ประการด้วยกัน คือ (1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ อันหมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนอาศัยหล่อเลี้ยงสมาชิกชุมชนและสืบทอดความเป็นชุมชน ซึ่งสำหรับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ก็คือ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง อันครอบคลุมถึงป่าชายเลนและหญ้าทะเลในอ่าวปัตตานี เช่น ทรัพยากรประมงในชุมชนประมงพื้นบ้านมีความหลากหลายและมีปริมาณมากขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านมีทางเลือกในการจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น สามารถใช้เครื่องมือประมงในการจับสัตว์น้ำนอกจากฤดูกาลของสัตว์น้ำนั้นๆ ได้ (2) ทุนวัฒนธรรม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย การเอาธุระซึ่งกันและกัน อันเป็นที่มาของระบบเครือญาติ ความเป็นหมู่เป็นพวก เกล็ด และญาติมิตร และ (3) ทุนภูมิปัญญา ภูมิรู้ที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อความอยู่รอดและพัฒนาตนเอง ซึ่งรวมถึงความรู้ในการเข้าใจ เข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ภูมิรู้ในการดูแลคุณภาพชีวิต ภูมิรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านในมิติต่างๆ และ (4) ทุนความพร้อมของพื้นที่ หมายถึง ความพร้อมทั้งในด้านสถานที่ในการแปรรูปอาหารทะเล ความพร้อมในด้านทักษะของบุคคลและความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชนและสื่อมวลชน เป็นต้น ในช่วงปี 2560 ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีได้นำทุนชุมชนดังกล่าวมาสร้างปฏิบัติการใน 2 รูปแบบกล่าวคือ 1) การจัดส่งอาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง และ 2) การแปรรูปอาหารทะเล ประกอบด้วย การแปรรูปปลาเกลือเค็ม ปลาอินทรีเค็ม กะปิ และข้าวเกรียบปลา ซึ่งปฏิบัติการต่างดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้กับสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีเป็นอย่างดี พวกเขาได้เรียนรู้ถึงแนวทาง กระบวนการ ปัญหาอุปสรรค การแก้ปัญหา รวมทั้งเงื่อนไขของความสำเร็จของปฏิบัติการต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น โดยเฉพาะกระบวนการในการจัดส่งอาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง และการแปรรูปปลาเค็ม เป็นปฏิบัติการการวิจัยที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งต่อในชุมชนเองและต่อสาธารณชนภายนอกได้ สมาชิกของกลุ่มฯ สามารถนำไปสร้างการเคลื่อนไหว เพื่อลดความเหลื่อมล้ำหรือสร้างความเป็นธรรมให้แก่กลุ่มของพวกเขาได้มากขึ้น กล่าวคือ พวกเขาได้จัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขึ้นมาเพื่อเป็นศูนย์กลางในการรับซื้ออาหารทะเลสดประเภทต่างๆ เพื่อนำมาตัดแต่งและแปรรูป มีสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านที่เป็นทั้งหญิงหม้ายและกลุ่มเยาวชนเป็นผู้ร่วมขับเคลื่อนงาน ทั้งนี้ทางกลุ่มฯ ได้มีการรับซื้อสินค้าประมงจากชาวประมงพื้นบ้านโดยปรับราคาขึ้นมากกว่า 40 % เช่นแต่เดิมชาวประมงพื้นบ้านสามารถขายปลาอินทรีสดได้ กก.ละ 170-190 บาท ทางกลุ่มฯ ได้ปรับราคาในการรับซื้อเป็น 220 - 240 บาท หรือกรณีของปลาเกลือสด แต่เดิมชาวประมงพื้นบ้านสามารถขายได้ กก.ละ 170 บาท ทางกลุ่มฯ ได้ปรับราคาในการรับซื้อเกลือสดเป็น กก.ละ

230-250 บาทขึ้นอยู่กับขนาดของปลา อย่างไรก็ตามเงื่อนไขที่สำคัญของการรับซื้ออาหารทะเลสดของกลุ่มฯ ก็คือ จะรับซื้อเฉพาะสัตว์น้ำที่จับมาด้วยเครื่องมือประมงที่ไม่ผิดกฎหมาย และเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (environmental friendly fishing tools) เท่านั้น การปรับราคารับซื้ออาหารทะเลของทางกลุ่มฯ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลไกราคาซื้อขายอาหารทะเลสดในชุมชนประมงพื้นบ้านในหลายหมู่บ้านโดยเฉพาะในเขต อ.หนองจิก อ.เมืองและ อ.ยะหริ่งของ จ.ปัตตานี

นอกจากการสร้างการเคลื่อนไหวเพื่อลดความเหลื่อมล้ำหรือสร้างความเป็นธรรมให้แก่ชาวประมงพื้นบ้านในด้านราคาของผลผลิตสัตว์น้ำอย่างค่อยเป็นค่อยไปดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในปี 2560 ทางกลุ่มฯ ยังได้มีการเคลื่อนไหวผ่านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มุ่งให้เกิดการสื่อสารเรื่องราวของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีในมิติต่างๆ ไปยังผู้บริโภคกลุ่มต่างๆ โดยทางกลุ่มฯ ได้ให้น้ำหนักกับทุนชุมชนที่เป็นจุดเด่นของชุมชนในเรื่องการเป็นแหล่งผลิตอาหารทะเลที่ปลอดภัย ไร้สารเคมี (organic seafood) เป็นอาหารทะเลระดับคุณภาพและอาหารทะเลแต่ละชนิดเหล่านั้นมักมีเรื่องเล่า (stories) ทั้งเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบวัฒนธรรมภูมิปัญญาในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ มีการเรียนรู้เพื่อดำรงชีวิตอยู่ให้รอดจากภัยธรรมชาติในทะเล การสร้างปฏิบัติการในปีที่ผ่านมาจึงเป็นการให้ความสำคัญกับการนำส่งอาหารทะเลสดคุณภาพถึงมือผู้บริโภคควบคู่กับเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อมุ่งสร้างการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้บริโภคที่อยู่ห่างไกลจากการรับรู้เรื่องราวของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีด้วย

จากการขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีในปีที่ผ่านมา ทางโครงการฯ ได้พบว่าปฏิบัติการในเรื่องการจัดส่งอาหารทะเลสด เช่น ปลาอินทรี ปลากระพงขาว ปลาสาก ปลาเก๋า ปลาช่อนทะเล ฯลฯ และการแปรรูปทะเลเค็ม เป็นปฏิบัติการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยยะสำคัญระดับหนึ่งต่อขบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี สมาชิกชุมชนสามารถใช้เรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับผลิตภัณฑ์ใน 2 ประเภทดังกล่าวสื่อสารเรื่องราวกับสังคมได้บ้าง แต่ยังไม่สามารถลงลึกในรายละเอียดและเชื่อมโยงสู่เป้าหมายที่ชุมชนต้องการได้อย่างครอบคลุมและมีน้ำหนักชัดเจนมากนัก เนื่องด้วยยังขาดความรู้ ความเข้าใจบางประการที่เป็นความรู้ของชุมชน ที่สมาชิกในชุมชนสามารถนำความรู้ดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้นในปี 2561 ทางศูนย์ประสานงานฯ จึงได้มีการหารือและเห็นร่วมกันกับทางเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่ต้องการศึกษาเพื่อเชื่อมโยงระบบการทำประมงที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืน เพื่อที่จะได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ การเข้าใจและการตระหนักร่วมกันที่จะอนุรักษ์ พื้นฟูพื้นที่ทะเลที่เป็นแหล่งผลิตอาหารให้มีความยั่งยืนและสนับสนุนให้เกิดระบบการทำประมงที่มีความรับผิดชอบต่อทะเล ฯลฯ จึงอาจกล่าวได้ว่าการนำทุนชุมชนในด้านต่างๆ มาพัฒนาเป็นทุนทางเศรษฐกิจดังที่ผ่านมา ทางชุมชนได้ตระหนักร่วมกันว่าจำเป็นที่จะต้องนำทุนเศรษฐกิจย้อนกลับไปต่อยอด พัฒนาทุนชุมชนในมิติต่างๆ เพื่อให้ทุนชุมชนที่มีอยู่เดิมได้ถูกปรับใช้ พัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นทุนชุมชนที่มีพลวัตและเป็นต้นทุนที่สำคัญสำหรับการพัฒนาชุมชนในระยะต่อไป

ยกตัวอย่างเช่น กรณีทะเลเค็ม ซึ่งนับเป็นผลผลิตปลายทาง หากมีการศึกษาย้อนกลับไปทุกระบบการผลิต การทำการประมงเพื่อเรียนรู้ถึงการเข้าถึงทรัพยากรปลาทะเลสดของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีนั้น จำต้องคำนึงถึงลักษณะทางกายภาพของสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ “ทิศทางการพัดของลม” ทั้งนี้เพราะทิศทางของลมแต่

ละประเภทจะส่งผลถึงกระแสน้ำในทะเล ซึ่งก็คือ คลื่นในท้องทะเลนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่า ทั้งลมและคลื่นในท้องทะเลเป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน และส่งผลต่อเนื่องมาถึงการปรากฏตัวของปลากุเลาสดในท้องทะเลอีกด้วย นอกจากนี้ ความเข้าใจทั้งในด้านถิ่นที่อยู่อาศัยของปลากุเลา อาหาร ลักษณะนิสัย รวมทั้งการวางไข่เพื่อขยายพันธุ์สัตว์น้ำ ก็เป็นรายละเอียดโดยสังเขปที่จำเป็นต้องสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน รวมทั้งสาธารณชนภายนอกอย่างเป็นระบบ ซึ่งการเข้าใจลักษณะทางกายภาพของสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีอยู่ของปลากุเลาจะนำไปสู่การประดิษฐ์เครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านที่สามารถจับปลากุเลาได้อย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่นปลากุเลาสดเมื่อยังมีขนาดตัวประมาณ 4 ซิต มักชอบอยู่แบบรวมฝูงและหากินอยู่บริเวณใกล้ชายฝั่ง ในขณะที่พอเริ่มตัวใหญ่ขึ้นมักชอบแยกเดี่ยวและว่ายออกไปหากินในทะเลลึกมากขึ้น ทั้งนี้จากการสังเกตของชาวประมงพื้นบ้านดังกล่าว สมาชิกชาวประมงพื้นบ้านสามารถอธิบายแบบเบื้องต้นได้โดยความรู้ชุมชนว่าการที่เราสามารถพบกุเลาสดขนาดเล็กในบริเวณพื้นที่ชายฝั่ง โดยเฉพาะบริเวณปากแม่น้ำ ปากอ่าว ปัตตานี เป็นจำนวนมากเป็นเพราะว่าเป็นพื้นที่ที่มีธาตุอาหารสมบูรณ์ มีแพลงตอนพืชที่ไหลมาจากการพัดพาของน้ำจืดที่มาจากแม่น้ำสายต่างๆ ซึ่งแพลงตอนพืชเหล่านี้ก็จะกลายเป็นอาหารของเหล่าแพลงตอนสัตว์ และบรรดาปลากระบอก กุ้งแชบ๊วย ซึ่งเป็นอาหารที่ปลากุเลาชอบ ก็มักจะตามมากินแพลงตอนสัตว์เหล่านี้อีกทอดหนึ่ง เป็นระบบห่วงโซ่อาหาร(Food Chain) ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ดังนั้นชาวประมงพื้นบ้านจึงมักใช้เครื่องมือประมงจำพวกอวนตาใหญ่จับปลากุเลาในบริเวณที่ไม่ไกลจากชายฝั่งและใช้เบ็ดราวในการจับปลากุเลาขนาดใหญ่ในบริเวณน้ำลึก เพราะหากใช้อวนไปจับกุเลาในบริเวณน้ำลึก กุเลามีขนาดตัวใหญ่ 5กก.ขึ้นไปจะทำให้อวนขาดเสียหายได้เพราะไม่สามารถรับน้ำหนักของกุเลาได้ทั้งหมด

ซึ่งจากพื้นฐานความเข้าใจจากตัวอย่างของปลากุเลาสดโดยสังเขปข้างต้น ทางโครงการฯจึงมุ่งหวังที่จะให้มีการศึกษาและสร้างการเรียนรู้อย่างเป็นระบบกับกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านทุกเพศ ทุกวัยเพื่อเชื่อมโยงระบบการทำประมงที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืน เพราะความเข้าใจในทรัพยากรประมงดังกล่าว จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขธรรมชาติ มิใช่การเอาชนะธรรมชาติโดยใช้เทคโนโลยีระดับสูง องค์ความรู้ด้านความเข้าใจในทรัพยากรต่าง ๆ ของชาวประมงพื้นบ้านดังกล่าว ล้วนแล้วแต่เป็นความเข้าใจที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของการให้คุณค่ากับทรัพยากร เป็นความเข้าใจที่ชาวประมงพื้นบ้านได้เฝ้าสังเกต เรียนรู้มาหลายชั่วอายุคน ที่ทำให้ชาวบ้านสามารถทำมาหากินและดำรงชีพอยู่รอดได้อย่างพอเพียง การประกอบอาชีพทางการประมงที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจเหล่านี้ เป็นการเข้าใจที่มุ่งหวังจะให้ทั้งคนและทรัพยากรสามารถดำรงอยู่ด้วยกันได้ มิใช่ว่าเป็นการเข้าใจเพื่อมนุษย์จะไปทำลายทรัพยากรเหล่านั้นโดยไม่เห็นคุณค่าเป็นสำคัญ ทั้งนี้ความรู้ท้องถิ่นดังกล่าวนอกจากจะช่วยส่งเสริมการใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในหมู่ชาวประมงพื้นบ้านแล้ว ยังสามารถใช้ในการบอกเล่ากับกลุ่มผู้บริโภคและสาธารณชนทั่วไปที่สนใจได้อีกด้วย จึงเป็นเสมือนการก่อให้เกิดวิถีการบอกเล่าใหม่ที่แตกต่างออกไปจากวิถีเดิมที่เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีเคยดำเนินการมาในอดีตเพื่อแก้ไขปัญหาที่ตนเองได้รับผลกระทบ ทั้งปัญหาทรัพยากรประมงเสื่อมโทรม ปัญหาการไม่ได้รับความเป็นธรรมต่างๆ ฯลฯ กล่าวคือ ในอดีต เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีได้มุ่งให้ความสำคัญกับการผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนในระดับนโยบาย/

กฎหมายให้เอื้อต่อการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืน ด้วยเป้าหมายในห้วงเวลาดังกล่าว จึงทำให้พวกเขาต้องมีการปฏิสัมพันธ์ทั้งกับกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐที่มีหน้าที่ในการออกกฎหมายและนโยบาย รวมทั้งบังคับใช้กฎหมาย และต้องมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มผู้ใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมายอย่างต่อเนื่อง แต่เมื่อมาถึงสถานการณ์ในปัจจุบันที่พื้นที่ จ.ปัตตานีมีทั้งนโยบายและกฎหมายที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ทรัพยากรประมงพื้นบ้านที่สูญเสียความอุดมสมบูรณ์ ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีจึงมุ่งหวังที่ต้องการจะบอกเล่าเรื่องราวของพวกเขาในวิถีที่ถูกบอกเล่าใหม่ ผ่านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยวิธีการบอกเล่าใหม่จำเป็นจะต้องมีการศึกษา ค้นคว้า รื้อฟื้น รวบรวม จัดระบบความรู้ของชุมชน เพื่อใช้ในการบอกเล่ากับกลุ่มคนใหม่ๆ ในสังคมที่อาจจะไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่เจ้าหน้าที่รัฐที่มีหน้าที่ในการออกกฎหมายหรือนโยบายที่เกี่ยวข้องอีกแล้ว หากแต่จะครอบคลุมไปถึงผู้บริโภคที่เป็นทุกคนในชนบท คนชั้นกลางในเมืองเล็กและเมืองใหญ่ ฯลฯ เป็นต้น โดยการใช้สัตว์น้ำที่อยู่ในความสนใจของผู้บริโภคอย่างปลาเกะหรือสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ เช่น ปลาอินทรี ปลาเกะพงขาว ปลาสาก ปลาเก๋า ปลาช่อนทะเล ฯลฯ เป็นต้น เป็นตัวเดินเรื่องในการบอกเล่ากับผู้เกี่ยวข้องต่างๆ ให้เข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการร่วมมือในการรักษาระบบนิเวศให้สมบูรณ์เพื่อให้ปลาเกะและปลาชนิดอื่นๆ ยังคงมีอยู่

วิถีที่ถูกบอกเล่าใหม่ในด้านการจัดการทรัพยากรของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี ผ่านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนี้ นอกจากจะเป็นการตอบสนองต่อเป้าหมายร่วมของชาวประมงพื้นบ้านที่มุ่งให้เกิดการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืนโดยชุมชนมีส่วนร่วมดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว กระบวนการดังกล่าวยังเป็นการให้ความสำคัญกับการสนับสนุนให้ชาวประมงพื้นบ้านซึ่งนับได้ว่าเป็นกลุ่มคนกลุ่มใหญ่ในพื้นที่ จ.ปัตตานีและเป็นกลุ่มคนที่อยู่ใกล้ขีดฐานทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งมากที่สุดกลุ่มหนึ่งได้มีโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง โดยการใช้กระบวนการในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อสร้างตัวตนให้แก่ชาวประมงพื้นบ้าน แล้วใช้ตัวตนดังกล่าวไปสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มคนต่าง ๆ ในพื้นที่ของการเจรจาต่อรองและกระบวนการสร้างตัวตนที่สำคัญ คือ การให้ชาวบ้านมาร่วมกันเรียนรู้อย่างเป็นระบบ เห็นความสำคัญของปัญหาและมีความภาคภูมิใจและมีศักดิ์ศรีในวิถีชีวิตของตนเอง แล้วจึงนำไปสู่การขยายการยอมรับในตัวตนของชาวประมงพื้นบ้านให้กลุ่มบุคคลภายนอกทั้งเจ้าหน้าที่รัฐ และสาธารณชนทั่วไป

1.2 คำถามการวิจัย

1.2.1 การที่ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีจะสามารถรักษาสถานะที่ทรัพยากรประมงอุดมสมบูรณ์ไว้ได้จะต้องมีการใช้ประโยชน์และการรักษาสภาพอย่างไรให้ยั่งยืน

1.2.2 ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีจะมีวิธีการอย่างไรที่จะสื่อให้สาธารณะเข้าใจในสิ่งที่ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีทำ และมาร่วมเป็น “ภูมิคุ้มกัน” ให้กับฐานทรัพยากรประมง

1.3 วัตถุประสงค์ของโครงการ

1.3.1 เพื่อศึกษาแนวทางการรักษาภาวะแทรกซ้อนประมงให้ยั่งยืนโดยชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี

1.3.2 เพื่อศึกษา วิธีการในการสื่อสารให้สาธารณะเข้าใจในสิ่งที่ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีทำในข้อที่ 1 และมาร่วมเป็น “ภูมิคุ้มกัน” ให้กับฐานทรัพยากรประมง

1.4 ระยะเวลาในการดำเนินโครงการ : 1 ตุลาคม 2560 - 30 กันยายน 2561

1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ผลที่คาดว่าจะได้รับเชิงวิจัย

1.5.1.1 เกิดการประมวลองค์ความรู้เรื่องการสร้างปฏิบัติการ การนำทุนทางเศรษฐกิจไปพัฒนาทุนชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีโดยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1.5.1.2 เกิดองค์ความรู้ในเรื่องการรักษาภาวะแทรกซ้อนประมงให้อุดมสมบูรณ์ยั่งยืน ภายใต้การใช้ประโยชน์ของชุมชน และสามารถนำไปเป็นความรู้ท้องถิ่นในด้านการจัดการทรัพยากรของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี เพื่อบอกเล่าให้กับกลุ่มคนต่างๆ

1.5.1.3 เกิดแนวในการพัฒนาภาคีในการดำเนินงานวิจัยร่วมกันระหว่างชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีและหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องอันจะเป็นการ “สร้างเวที” ให้กับชุมชนได้พัฒนาทิศทางการแก้ไข ปัญหาของตนเองอย่างเป็นรูปธรรมโดยผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1.5.2 ผลที่คาดว่าจะได้รับเชิงบริหารจัดการโครงการวิจัย

1.5.2.1 เกิดโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เป็นโจทย์ร่วมของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดอย่างน้อย 4 โครงการ ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

1.5.2.2 เกิดการติดตามโครงการ จนบรรลุผล ตามจำนวนโครงการที่ได้รับการอนุมัติดำเนินการวิจัย

1.5.2.3 มีการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย (RE) จำนวนไม่น้อยกว่า 10 เรื่อง

2.1.1 บริบททั่วไป

จังหวัดปัตตานี เป็นหนึ่งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งอยู่ฝั่งทะเลด้านตะวันออกของภาคใต้ติดกับอ่าวไทย มีชายฝั่งยาว 116 กิโลเมตร เป็นจังหวัดที่ไม่มีพรมแดนทางบกติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านอยู่ห่างจาก กรุงเทพมหานคร 1,100 กิโลเมตร ห่างจากพรมแดนประเทศมาเลเซีย อำเภอสุไหงโกลลก จังหวัดนราธิวาส 167 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 1,940.35 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 2.7 ของเนื้อที่ภาคใต้ และร้อยละ 0.37 ของเนื้อที่ทั้งหมด เป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กเป็นอันดับสองของภาคใต้รองจากภูเก็ต และมีขนาดเล็กเป็นอันดับที่ 67 ของประเทศ โดยที่อำเภอโคกโพธิ์มีเนื้อที่มากที่สุด คือ 316.60 ตารางกิโลเมตร และอำเภอไม้แก่นมีเนื้อที่น้อยที่สุด คือ 55.20 ตารางกิโลเมตร อำเภอที่ไกลจากที่ตั้งจังหวัดมากที่สุดคืออำเภอ กะพ้อ 68 กิโลเมตร (สุวิมล พิริยธนาลัย และคณะ, 2552 น: 8)

❖ พื้นที่ชายฝั่งจังหวัดปัตตานี

จังหวัดปัตตานีมีความยาวของชายฝั่งทะเลทั้งหมด 116.40 กิโลเมตร ความยาวของชายฝั่งอยู่ในเขตพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

● เขตอำเภอหนองจิก	16	กิโลเมตร
● เขตพื้นที่อำเภอเมือง	6	กิโลเมตร
● เขตพื้นที่อำเภอยะหริ่งตั้งแต่ปลายแหลมตาชี	24	กิโลเมตร
● เขตพื้นที่อำเภอปะนาเระ	15	กิโลเมตร
● เขตพื้นที่อำเภอสายบุรี	12	กิโลเมตร
● เขตพื้นที่อำเภอไม้แก่น	12	กิโลเมตร

ชายฝั่งทะเลที่เหลือล้อมรอบอ่าวปัตตานี มีพื้นที่ผิวน้ำที่วัดจากปากแม่น้ำปัตตานี เขตพื้นที่อำเภอเมืองจนถึงปลายแหลมตาชี เขตพื้นที่อำเภอยะหริ่ง ครอบคลุมพื้นที่ 52.572 ตารางกิโลเมตร ในทะเลมีเกาะอยู่ 2 เกาะคือ เกาะเล่าปี่อยู่ในเขตอำเภอไม้แก่น สามารถมองเห็นจากแม่น้ำสายบุรี และเกาะโลซินอยู่ในเขตอำเภอปะนาเระ การเดินทางของเรือประมงขนาดใหญ่ไปทำการประมงบริเวณเกาะโลซินจะต้องเดินเรือผ่านร่องน้ำปัตตานี จึงนิยมวัดระยะทางของเกาะจากปลายแหลมตาชี ระยะทางประมาณ 50 ไมล์ทะเล ทั้งสองเกาะมีลักษณะเป็นเนินหิน ไม่มีต้นไม้ขึ้นเลย (สุวิมล พิริยธนาลัย และคณะ , 2552 น: 9)

❖ ประชากรในเขตพื้นที่ชายฝั่งทะเล

อำเภอ	จำนวนหมู่บ้าน	จำนวนตำบล	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร
อำเภอหนองจิก	14 หมู่บ้าน	4 ตำบล	4,927 ครัวเรือน	22,537 คน
อำเภอเมือง	16 หมู่บ้าน	5 ตำบล	5,036 ครัวเรือน	17,908 คน
อำเภอยะหริ่ง	17 ชุมชน	6 ตำบล	3,677 ครัวเรือน	23,703 คน
อำเภอไม้แก่น	17 ชุมชน	4 ตำบล	2,855 ครัวเรือน	11,671 คน
อำเภอสายบุรี	15 ชุมชน	6 ตำบล	6,033 ครัวเรือน	24,957 คน
อำเภอปะนาเระ	13 ชุมชน	3 ตำบล	4,722 ครัวเรือน	22,704 คน

❖ อ่าวปัตตานี

ภาพที่ 2.2 : ภาพแสดงพื้นที่อ่าวปัตตานี

ภาพโดย : Google Map

อ่าวปัตตานีเป็นอ่าวที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคใต้ตอนล่างฝั่งอ่าวไทย อ่าวปัตตานีตั้งอยู่ในเขตการปกครอง 2 อำเภอ คือ เขตอำเภอเมืองและอำเภอยะหริ่ง จากลักษณะรูปร่างทั่วไปของอ่าวแห่งนี้ ลักษณะอ่าวเป็นรูปรียาว ฝั่งอ่าวด้านนอกมีลักษณะเป็นแนวสันทรายที่ถูกกระแสน้ำพัดทับถมมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นแหลมยาวกว่า 20 กิโลเมตรยื่นโค้งโอบอ่าวไว้ ชาวบ้านเรียกแหลมนี้ว่าแหลมตาชี ตรงกลางอ่าวมีความกว้างมากกว่าปากอ่าว ทำให้สามารถคาดการณ์ว่าสันทรายคงจะถูกพัดพามาทับถมโดยลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เมษายนของทุกปี โดยค่อยๆ กองทับถมสะสมมาเป็นเวลานาน

อ่าวปัตตานีเป็นเขตนํ้ากร่อยเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทยและของเอเชีย อ่าวปัตตานีมีพื้นผิวนํ้า 74 ตารางกิโลเมตร และพื้นที่บนฝั่งรอบอ่าวประมาณ 70,000 ไร่ แม่นํ้าที่นำน้ำจืดไหลลงสู่อ่าวคือ แม่นํ้าปัตตานีและแม่นํ้ายะหริ่งได้นำเอาธาตุอาหารไหลลงสู่อ่าวเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้กับพืชและสัตว์ในอ่าวปัตตานี และมีผลทำให้อ่าวปัตตานีมีลักษณะระบบนิเวศวิทยาแบบผสมผสานระหว่างน้ำจืดน้ำกร่อยและน้ำเค็ม อ่าวปัตตานีจัดเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีกระแสน้ำขึ้น กระแสนํ้าลง คลื่น ตลอดจนการทับถมของตะกอน แร่ธาตุและสัตว์หน้าดินต่างๆ เช่น หอยสาหร่ายทะเล อ่าวปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์เป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน ไปจนถึงแหลมโพธิ์หรือแหลมตาชี และมีป่าชายเลนในเขตอำเภอยะหริ่งยังได้ชื่อว่าเป็นป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของบนฝั่งทะเลด้านอ่าวไทย สภาพพื้นที่รอบอ่าวซึ่งเป็นที่ราบลุ่มริมทะเล ทำให้อ่าวปัตตานีเป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่ดำรงชีพบนพื้นฐานการพึ่งพาทรัพยากรหลากหลายประเภท ทรัพยากรเหล่านี้ได้

กลายเป็นแหล่งที่ทำกินและที่มาของกิจกรรมในการดำรงชีพของผู้คนในชุมชนรอบอ่าวปัตตานีมาช้านาน (เรวัต ประเสริฐเจริญสุขและเกศินี แก่นเจริญ.อ้างถึงใน สุวิมล พิริยธนาลัย,2556.น: 94)

อ่าวปัตตานีมีอัตราการผลิตทางชีวภาพสูงกว่าอ่าวไทยในเชิงเปรียบเทียบสูงกว่าอ่าวที่เม็กซิโก อินเดีย และแอฟริกา อ่าวปัตตานีเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญพบว่า มีหอยธรรมชาติอยู่เป็นจำนวนมาก มีกุ้ง ปู ปลา ที่อุดมสมบูรณ์และให้ผลผลิตสูง การจับปลาที่ปัตตานีจึงมีปริมาณการจับสูงเพราะมีอ่าวปัตตานีเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำตัวอ่อนก่อนที่จะออกสู่ทะเลนอก (ปิยะ กิจถาวรและคณะ, 2543) สภาพนิเวศและทรัพยากรที่หลากหลายและแตกต่างกันของพื้นที่รอบอ่าว ทำให้แต่ละชุมชนมีพัฒนาการของระบบและโครงสร้างการผลิตและกิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่แตกต่างกันไป เช่น สภาพพื้นที่ชุมชนเป็นดินทรายทำให้ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งพากิจกรรมเกษตรอื่น ๆ ได้ นอกจากการทำประมง การปลูกมะพร้าว การเลี้ยงสัตว์และการแปรรูปสัตว์น้ำ ส่วนชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณกันอ่าวติดกับปากแม่น้ำยะหริ่ง พื้นที่ซึ่งเป็นหาดโคลนทับถมและสภาพน้ำกร่อย ทำให้ชาวบ้านสามารถเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและปลูกข้าวได้ ขณะที่ชาวบ้านที่ตั้งอยู่ชายฝั่งอ่าวด้านในซึ่งมีสภาพพื้นที่ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มริมทะเล มีการพัฒนากิจกรรมเศรษฐกิจได้ค่อนข้างหลากหลายกว่า เช่น การทำประมง นาเกลือ และนาข้าว เป็นต้น นอกจากนี้ลักษณะเครื่องมือประมงที่ใช้ก็แตกต่างกันไปตามลักษณะของทำเลและแหล่งจับสัตว์น้ำด้วย เช่น ในการจับสัตว์น้ำใกล้ชายฝั่งและในบริเวณอ่าวซึ่งน้ำค่อนข้างตื้นและไม่ค่อยมีลม ชาวประมงจะใช้เรือขนาดเล็กและเครื่องมือประมงหลากหลายชนิด เนื่องจากสามารถจับสัตว์น้ำได้เกือบตลอดทั้งปี ขณะที่การจับสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งซึ่งเป็นทะเลเปิดและนอกบริเวณอ่าว ชาวประมงจะใช้เรือขนาดใหญ่กว่า เป็นต้น(วัฒนา สุทัศน์, 2549)

2.1.2 ลักษณะของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

ชุมชนในพื้นที่เป้าหมายเป็นชุมชนที่มีลักษณะพื้นที่ทางกายภาพอยู่ติดกับชายฝั่งทะเลและอ่าวปัตตานี ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการประมงแบบพื้นบ้านเป็นหลัก และเนื่องด้วยลักษณะพื้นที่ทางกายภาพของชุมชนใน 2 ตำบลนั้น มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน วิธีการทำประมงจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน

ชาวประมงพื้นบ้าน คือ กลุ่มชาวประมงที่มีวิถีชีวิตพึ่งพิงกับทรัพยากรประมง และทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่งอย่างสมดุล อาศัยภูมิปัญญาในการเข้าถึงทรัพยากรประมง โดยใช้เครื่องมือประมงจับสัตว์น้ำเฉพาะที่โตได้ขนาด จับสัตว์น้ำตามฤดูกาล ไม่ใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้าง

❖ ชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานี สามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

(1) ชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่มีเรือและเครื่องยนต์ ชาวประมงพื้นบ้านกลุ่มนี้จะใช้ภูมิปัญญาและทักษะความสามารถพิเศษเฉพาะบุคคลในการจับสัตว์น้ำและพืชพรรณที่อยู่ในอ่าวและป่าชายเลน เช่น การงมหอยด้วยมือเปล่า จับกุ้งด้วยมือเปล่า หาสาหร่ายผมนางในอ่าวปัตตานี ใช้แหกุ้งจับกุ้งตามแนวลำคลองและริมฝั่งทะเล หาหอยเสียบตามชายฝั่งทะเล เป็นต้น

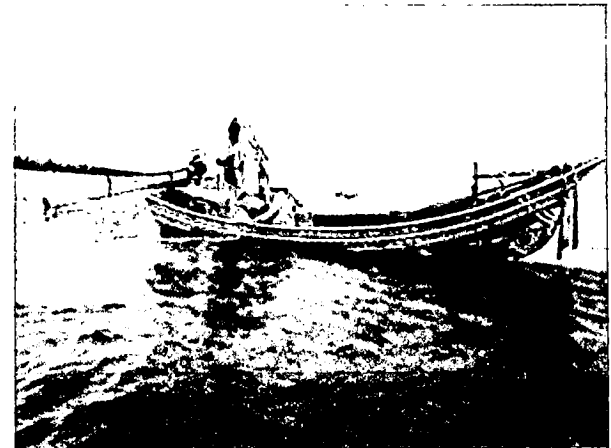
ภาพที่ 2.3: ภาพการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่มีเรือและเครื่องยนต์
ภาพโดย: สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

(2) ชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือแต่ไม่มีเครื่องยนต์ เรือที่ใช้มักเป็นเรือพาย เรือแจวหากินอยู่ในอ่าว ในลำคลองตามป่าชายเลน ใช้เครื่องมือประมงแบบง่ายๆ เลือกจับสัตว์น้ำที่โตได้ขนาด ตามฤดูกาล ใช้ปริมาณเครื่องมือประมงไม่มากนักในการจับสัตว์น้ำ เช่น ลอบปลาเก๋า แหปลากระบอก แร้วปูดำ เป็นต้น

ภาพที่ 2.4 : ภาพชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือแต่ไม่มีเครื่องยนต์
ภาพโดย: สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

(3) ชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือและเครื่องยนต์ เรือที่ใช้จะมีขนาดความยาวตั้งแต่ 5-12 เมตร ใช้เครื่องยนต์มีกำลังไม่เกิน 150 แรงม้า ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำตามฤดูกาล จับสัตว์น้ำที่โตได้ขนาด ไม่ใช่เครื่องมือที่ทำลายล้าง (เป็นกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่มีจำนวนมากที่สุดในจังหวัดปัตตานี)

ภาพที่ 2.5: ภาพชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือและเครื่องยนต์
ภาพโดย: สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

❖ ลักษณะเด่นของเครื่องมือประมงพื้นบ้าน

เครื่องมือประมงพื้นบ้านเป็นเครื่องมือที่เลือกจับสัตว์น้ำเฉพาะอย่างที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของการเข้าใจเงื่อนไขของธรรมชาติที่เอื้ออำนวยให้สามารถเข้าถึงสัตว์น้ำชนิดนั้นๆ ในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน ทั้งอวนกุ้งและอวนปู หรืออวนประเภทอื่นๆ หัวใจหลักก็คือ เครื่องมือประมงนั้นจะต้องมีขนาดตาอวนขนาดใหญ่เพียงพอที่สัตว์น้ำขนาดเล็กสามารถหลุดรอดไปและมีโอกาสเจริญเติบโตจนเป็นตัวเต็มวัยก่อน เช่น อวนลอยกุ้งแชบ๊วย 3 ชั้น ตาอวนของชั้นนอกสุดจะมีขนาดประมาณ 12 เซนติเมตรและชั้นในสุดมีขนาดตาอวนประมาณ 4.2 เซนติเมตร เป็นต้น

เครื่องมือประมงที่ชาวประมงพื้นบ้านใช้จะหมุนเวียนไปตามฤดูกาล เมื่อหมดช่วงฤดูกุ้งก็จะหมุนเวียนไปทำอวนปู ซึ่งจะทำให้สัตว์น้ำประเภทกุ้งได้มีโอกาสฟื้นตัว เพาะฟักตัวเองได้ หมุนเวียนเช่นนี้ไปเรื่อยๆ และในการเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้านที่ยืนอยู่บนเงื่อนไขทางธรรมชาติ เช่น คลื่นลม กระแสน้ำ ฯลฯ ก็เป็นอีกรูปธรรมหนึ่งที่เอื้อให้ท้องทะเลได้มีโอกาสฟื้นตัว เพื่อผลิตสัตว์น้ำขึ้นทดแทนสัตว์น้ำที่ถูกจับไปได้ เช่น โดยธรรมชาติของกุ้งจะวางไข่ที่หลังของตัวกุ้ง จะออกเป็นสายสีเขียวเป็นเส้นยาวและขอบวางไข่ ในบริเวณน้ำลึก น้ำเขียว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นช่วงฤดูมรสุม ซึ่งเป็นช่วงฤดูกาลที่ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถออกทำการประมงได้ เพราะข้อจำกัดของเรือประมงที่มีขนาดเล็ก ไม่สามารถต้านทานแรงลมมรสุมและคลื่นได้ หรือในกรณีของปู โดยลักษณะธรรมชาติของปูจะไข่ในกระดองก่อนแล้วจึงไข่ออกมานอกกระดอง แล้วสลัดตัวอ่อนออก เพื่อให้ไข่ไปฟักเป็นตัวต่อไป ช่วงที่ปูมีไข่ไข่นั้นจะเป็นช่วงฤดูมรสุมหรือหลังมรสุมเล็กน้อย และปูจะไปอยู่ในเขตน้ำลึก ห่างจากฝั่งประมาณ 5 กิโลเมตร ซึ่งปูตัวเมียที่มีไข่นั้นจะฝังตัวอยู่กับพื้นทะเล ในขณะที่การประมงปูของชาวบ้านนั้นจะไม่สามารถลงไปถึงพื้นทะเลได้ นอกจากนี้ลักษณะของปูที่มีไข่จะมีนิสัยดุร้าย ชอบกัดอวน ชาวบ้านขาดจนเป็นรูขนาดใหญ่ ซึ่งชาวบ้านจะต้องมาเสียเวลาในการซ่อมแซมอวนของตนเองอีก

2.1.3 ต้นทุนทางสังคมของชุมชน

❖ ต้นทุนทางสังคมในเรื่องฐานทรัพยากร เช่น ป่าชายเลนรอบๆชุมชนซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อชุมชนมาก เช่น ป่าชายเลนจะช่วยเป็นแหล่งกำบังลมพายุ แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน แหล่งอาหารของสัตว์น้ำและช่วยเพิ่มความหลากหลายของทรัพยากรสัตว์น้ำ ซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของสัตว์น้ำ ทำให้ชุมชนสามารถจับสัตว์น้ำได้ในแต่ละวันเพิ่มขึ้น มีรายได้มากขึ้นและส่งผลกระทบต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของชาวบ้าน

❖ ต้นทุนทางสังคม ในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร

ภูมิปัญญาชุมชนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและอยู่กับชุมชนมาอย่างช้านาน ซึ่งจะมีผลต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้านเนื่องจากชาวบ้านจะมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างๆเพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือเพื่อจับสัตว์น้ำโดยจะมีการจับสัตว์น้ำตามฤดูกาลและใช้เครื่องมืออวนจับสัตว์น้ำตามชนิดของสัตว์น้ำ และขนาดตาอวนก็จะมีการกำหนดอย่างชัดเจน ซึ่งมีขนาดตาอวนที่ใหญ่เพื่อการอนุรักษ์และปกป้องสัตว์น้ำวัยอ่อนเพื่อให้มีโอกาสเจริญเติบโตได้อีก นอกจากนั้นชุมชนยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของการเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพของชุมชน, การเรียนรู้เพื่อเตรียมรับมือกับภัยพิบัติของชุมชนซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่

ชุมชนประมงพื้นบ้านจำเป็นต้องเรียนรู้เพราะการประกอบอาชีพจะต้องมีความเกี่ยวข้องและใช้ประโยชน์จากสภาพอากาศ เช่น การสังเกตสีของท้องฟ้าเพื่อแสดงถึงการชุกชุมของสัตว์น้ำบางชนิด

❖ **ต้นทุนทางสังคมในเรื่องการดำรงชีวิตและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่** การประกอบอาชีพประมงของชาวบ้านในชุมชนไม่สามารถประกอบอาชีพได้เพียงลำพังเนื่องจากในการออกทะเลเพื่อไปจับสัตว์น้ำ ชาวประมงจะมีการถามไถ่พื้นที่ในการจับสัตว์น้ำจากเพื่อนบ้าน เพื่อไปวางอวนในบริเวณดังกล่าวโดยลักษณะการวางอวนของชาวบ้านจะวางอวนในบริเวณใกล้เคียงกันและจะใช้สิทธิการมาก่อนได้วางอวนก่อนโดยจะไม่แย่งพื้นที่วางอวนซึ่งทำให้เกิดปัญหาขึ้นในภายหลัง เช่น อวนทับกัน แต่ชาวบ้านจะมีการแบ่งพื้นที่ให้ผู้อื่นได้มีบริเวณในการวางอวนด้วย

นอกจากนี้แล้วความสามัคคีและความร่วมมือของชุมชนก็เป็นต้นทุนทางสังคมอีกประการหนึ่ง โดยชาวบ้านจะมีความสามัคคีและช่วยเหลือกันในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชน เช่น กิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำซึ่งไม่สามารถทำได้เพียงลำพังแต่ต้องอาศัยความร่วมมือกันของชุมชนเพื่อให้กิจกรรมบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

ในขณะที่เดียวกันเมื่อเพื่อนบ้านหรือผู้ที่ทำประมงในหมู่บ้านข้างเคียงเกิดเครื่องยนต์เสียหรือเรือจมในขณะที่ไปออกทะเล ชาวประมงพื้นบ้านด้วยกันก็จะไม่นิ่งเฉยหรือไม่สนใจแต่จะให้การช่วยเหลืออย่างเต็มที่โดยการช่วยซ่อมเครื่องยนต์ การลากเรือเข้าสู่ฝั่ง หรือแม้กระทั่งในขณะวางอวน เมื่ออวนเกิดสูญหายหรือถูกเรือขนาดใหญ่ เช่น เรืออวนรุน เรืออวนลากลากอวนไป ชาวบ้านก็จะมีการบอกต่อกันในกรณีที่อวนสูญหายเนื่องจากอวนทับกัน ชาวบ้านก็จะมีการเจรจาตกลงกันเอง โดยจะมีการแบ่งสัตว์น้ำที่ได้มาและมีการชดใช้อวนคืนให้กับผู้ที่เสียหาย แต่ในกรณีที่เครื่องมือถูกเรืออวนลากลากไป ชาวบ้านและเจ้าของอวนเองก็จะพยายามติดต่อเจ้าของเรือเพื่อมาเจรจาตกลงให้มีการชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้น

❖ **ต้นทุนทางสังคมในเรื่องกลุ่มอาชีพชุมชน**

● **กลุ่มผู้ทำการประมงชายฝั่งและแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง** เช่น กะปิ บูด ปลาแห้ง ปลาเค็ม ข้าวเกรียบปลา ซึ่งการทำข้าวเกรียบปลาในหมู่บ้านนั้น เกิดจากการที่ผู้หญิงในหมู่บ้านจะไม่ค่อยทำงาน ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน ทำความสะอาดบ้านและเลี้ยงดูลูก แต่เมื่อประมาณ 40 ปีก่อน กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้จำนวนชาวบ้านเพิ่มขึ้น ผู้ชายทำงานเพียงคนเดียวไม่เพียงพอ ผู้หญิงจึงเริ่มที่จะช่วยงานเพื่อแบ่งเบาภาระของครอบครัว การทำข้าวเกรียบปลาแปรรูปมาจากขนมชนิดหนึ่งคือ จอฉั่น ไม่มีชื่อภาษาไทยเพราะเป็นขนมของชาวมลายู ลักษณะคล้ายทอดมัน มีวิธีทำคือ นำปลา แป้ง น้ำตาล เกลือ มาผสมกันแล้วนวดเสร็จแล้วนำไปทอด แต่จอฉั่นจะเก็บไว้ได้ไม่นาน จึงมีการปรับปรุงการทำจอฉั่นจากการทอดมาเป็นการต้มเรียกว่า หัวข้าวเกรียบ แต่หัวข้าวเกรียบจะเก็บไว้ได้ไม่นานเช่นกันเพราะจะขึ้นรา จึงนำหัวข้าวเกรียบหั่นเป็นชิ้นแล้วตากแห้งเป็นข้าวเกรียบปลาในปัจจุบัน

การทำข้าวเกรียบปลาในอดีตเป็นสิ่งที่ยากลำบากเพราะไม่มีอุปกรณ์ช่วย ทุกอย่างทำด้วยมือจึงต้องใช้ความอดทนสูง มีขั้นตอนในการทำหลายอย่าง เริ่มจากการเตรียมสถานที่ ซึ่งใช้ใต้ถุนบ้าน เตรียมเครื่องมือในการทำ เช่น มีดหั่น กะละมัง เตา ไม้พื้น จะใช้เวลา 3-5 วันและเมื่อก่อนจะมีการรับจ้างหั่นข้าวเกรียบในราคา

แข่งละ 10 บาท แต่ปัจจุบันการทำข้าวเกรียบใช้เครื่องนวดแป้ง เครื่องหันข้าวเกรียบ ขั้นตอนการทำจึงง่ายขึ้น ใช้เวลาไม่นาน และมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกทำให้เกิดการคล่องตัวในการติดต่อซื้อขาย ปัจจุบันมีการพัฒนาข้าวเกรียบปลาให้มีความหลากหลายมากขึ้น เช่น ข้าวเกรียบปลาสาหร่าย ข้าวเกรียบปลาต้มยำ เป็นต้น ข้าวเกรียบปลาเหล่านี้เป็นที่ยอมรับของตลาดในปัตตานี สงขลา ยะลา และนราธิวาส ส่วนใหญ่จะส่งขายในตลาดสด ปัจจุบันข้าวเกรียบปลากลายเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านมีรายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงครอบครัวเฉลี่ยราว 5,000 -30,000 ต่อเดือน ในหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มเป็นแม่บ้านเกษตรกรทำข้าวเกรียบและได้มีสมาชิกมากมายในตอนนี้

- กลุ่มผู้ประกอบการค้า ผู้รับซื้อสัตว์น้ำ ร้านค้าในหมู่บ้าน ผู้ค้าเร่ ขายอาหาร ตัวแทนจำหน่ายสินค้าที่มาจากภายนอก

- กลุ่มแรงงานรับจ้าง กลุ่มรับจ้างเย็บอวน รับจ้างที่สะพานปลา กรรมการทั่วไปทำงานต่างประเทศ โดยเฉพาะมาเลเซีย

- กลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อขาย

- กลุ่มวิชาชีพต่างๆ เช่น

ช่างต่อเรือ ซึ่งในหมู่บ้านชาวประมงนั้นจะมีช่างทำเรือเกือบทุกหมู่บ้าน ไม้ที่ใช้ในการต่อเรือคือไม้ตะเคียนและไม้สยา แต่ส่วนใหญ่จะใช้ไม้ตะเคียนเพราะเป็นไม้เนื้อแข็งทนต่อน้ำได้ดีที่สุด ความยาวของเรือแต่ละลำประมาณ 5-7 เมตร ค่าจ้างในการต่อเรือลำเล็กขนาดกว้าง 1.5 เมตร ยาวประมาณ 7 เมตร ราคา 10,000-12,000 บาท ค่าจ้างในการต่อเรือลำใหญ่ขนาดกว้าง 2 เมตร ยาว 7 เมตร 20,000-25,000 บาท ระยะเวลาในการต่อเรือแต่ละลำ คือ เรือลำเล็กประมาณ 1 เดือน เรือลำใหญ่ใช้เวลาประมาณ 2 เดือน

ช่างวาดลายเรือ ภาษามลายูเรียกว่า *ซอแบะ* การเขียนลายเรื่อนั้น เป็นศิลปะที่ช่างเขียนลายจะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ นิยมเขียนเพื่อความสวยงาม แต่ชาวบ้านบางคนมีความเชื่อในเรื่องการเขียนลายเรือและตั้งชื่อเรือเพื่อเป็นสิริมงคลแก่เรือด้วย ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเล่าว่ารูปแบบการเขียนลายเรือในอดีตส่วนใหญ่จะเป็นลายไม้ดอกประดับเท่านั้น บางลำไม่มีการเขียนลายเลย สีที่ใช้ในการทำเรือและวาดลวดลายคือสีน้ำมัน ค่าจ้างในการวาดแต่ละลำถ้าหากเป็นเรือขนาดเล็กประมาณ 2,500-3,000 บาท เรือลำใหญ่ประมาณ 4,000-6,000 บาท ใช้เวลาไม่เท่ากันคือ เรือลำเล็กจะใช้เวลาประมาณ 5-7 วัน ส่วนลำใหญ่ประมาณ 14-15 วัน

การเรียนรู้และการสืบทอดงานเขียนลายเรือกอลและที่ผ่านมา ผู้สนใจศึกษาการเขียนลายเรือจะต้องศึกษาด้วยตนเองโดยไม่มีการเรียนการสอนแต่ใช้วิธีสอบถามความรู้จากช่างผู้ชำนาญ สังเกตขั้นตอนการเขียนรวมทั้งการผสมสีจากช่างผู้ชำนาญก่อน แล้วลองมาหัดวาดบนเรือเก่าๆ ของเพื่อนบ้านที่เป็นชาวประมงด้วยกันโดยไม่มีค่าจ้าง แต่อาจจะได้ค่าตอบแทนบ้างเล็กน้อย เช่น การเลี้ยงข้าว เลี้ยงน้ำชากาแฟ หากมีใจรักและมีพรสวรรค์ในตัวอยู่แล้ว ประกอบกับการสะสมความรู้ที่ได้ศึกษามานาน

การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานให้กับนักวิจัยและผู้สนใจได้เข้าใจถึงสภาพพื้นที่ของชุมชนและได้เรียนรู้ข้อมูลจุดเด่นของชุมชนประมงพื้นบ้านเพื่อนำไปสู่การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องต่อไป

2.2 แนวคิดการพัฒนาทุนชุมชน

2.1.1 นิยามความหมาย

ทุน หมายถึง ของเดิมหรือเงินเดิมที่มีไว้ ลงไว้ กำหนดไว้ จัดตั้งไว้ เพื่อประโยชน์ให้แก่องค์กร เช่น มีความรู้เป็นทุน มีเงินเป็นทุน มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุน มีแกนนำชุมชนเป็นทุน เป็นต้น ทั้งนี้ทุนสามารถแบ่งออกเป็น (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

- **ทุนที่เป็นเงินตรา** คือ กองทุน เงินทุนที่เกิดขึ้นจากการออม การสะสมทรัพย์ รวมถึงงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ

- **ทุนที่ไม่ใช่เงินตรา** (แนวทางการพัฒนาทุนชุมชน กรมพัฒนาชุมชน, 2553) ประกอบด้วย

- 1) **ทุนมนุษย์ (Human Capital)** หมายถึง ความรู้ความชำนาญด้านต่างๆ ของคนทุกเพศทุกวัยในชุมชน ได้แก่ ความรู้ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการศึกษา ด้านภูมิปัญญา เช่น ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ครู พระสงฆ์ กลุ่มองค์กรต่างๆ เด็ก สตรี เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ เด็กกำพร้า เป็นต้น รวมถึงผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจทั้งยากจนและร่ำรวย

- 2) **ทุนสังคม (Social Capital)** หมายถึง ทรัพยากรทางสังคมที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพรวมทั้งความไว้วางใจ การยอมรับซึ่งกันและกันของคนในชุมชน กลุ่มองค์กร เครือข่ายภาคประชาชน ภาคประชาสังคมที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ตลอดจนความเชื่อถือศรัทธา และวัฒนธรรมที่สืบทอดมายาวนาน

- 3) **ทุนกายภาพ (Physical Capital)** หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิต หรือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิตที่สนับสนุนการดำรงชีพของประชาชน ได้แก่ การคมนาคมขนส่ง ระบบไฟฟ้า ประปา ระบบพลังงาน การสื่อสารโทรคมนาคม โบราณวัตถุ โบราณสถาน หรือสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เป็นต้น

- 4) **ทุนธรรมชาติ (Natural Capital)** หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชน ได้แก่ แหล่งน้ำธรรมชาติ ป่าไม้ ดิน น้ำ ภูเขา ทะเล เกาะ สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน น้ำพุ พืชพันธุ์ ธัญญาหาร เป็นต้น

ชุมชน หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่อาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554) นอกจากนั้น พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2543 ยังได้ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ไว้ว่า กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างเป็นปกติและต่อเนื่อง โดยเหตุที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันหรือมีอาชีพเดียวกัน หรือประกอบกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันหรือมีวัฒนธรรมความเชื่อหรือความสนใจร่วมกัน

ท้องถิ่น หมายถึง ท้องที่ใดท้องที่หนึ่งโดยเฉพาะ เช่น เวลาท้องถิ่น ประเพณีท้องถิ่น (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

การจัดการตนเอง หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการทุน เช่น คน เงิน ทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้ ภูมิปัญญา ฯลฯ เพื่อแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนไปสู่เป้าหมายการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

ชุมชนท้องถิ่น หมายถึง พื้นที่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคนที่หลากหลาย อาศัยอยู่ในพื้นที่ทั้งในรูปแบบพื้นที่ทางการปกครอง ตำบล อำเภอ จังหวัด และพื้นที่ทางภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์

ทุนชุมชน หมายถึง สรรพสิ่งใดๆ ก็ตามที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นจากฝีมือหรือมันสมองภูมิปัญญาที่มีมูลค่าหรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม คน วัฒนธรรม ประเพณี หรือปัจจัยบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ รวมถึง “เงิน” ที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ที่มีมูลค่าต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันด้วย (แนวทางการพัฒนาทุนชุมชน กรมพัฒนาชุมชน,2553)

ทุนชุมชน หมายถึง ความเข้มแข็งของชุมชน ความสามัคคี การมีองค์กรมีหน่วยงานที่จะจัดการจัดระบบต่างๆ ในชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม มีจุดรวมใจ มีศีลธรรม มีความสมัครสมานรักใคร่กลมเกลียวกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานในท้องถิ่นและชุมชนให้มีการพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืน ประกอบด้วย ทุนมนุษย์ ทุนสถาบันครอบครัว ทุนวัฒนธรรม ทุนกิจกรรมและทุนสังคม (เสรี พงศ์พิศ,2553 อ้างถึงใน ณัฐวดี ใจแสวงทรัพย์และอุบลวรรณ หงษ์วิทยากร,2557)

“ทุนชุมชน”คนทั่วไปมักจะเข้าใจว่าหมายถึง“กองทุนชุมชน” นั่นคือเป็นเรื่องของเม็ดเงินล้วนๆที่มีเป้าประสงค์ต่างๆ กัน เช่น กองทุน กข.คจ. ซึ่งหมายถึงโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนของรัฐบาล จัดตั้งขึ้นมาเมื่อปี พ.ศ.2536 โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ครัวเรือนยากจน (ที่มีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาท/คน/ปี ตามเกณฑ์ จปฐ. ปี 2535) ได้ยืมเงินจากกองทุนไปลงทุนประกอบอาชีพให้มีรายได้พ้นเส้นความยากจนดังกล่าวโดยไม่เสียดอกเบี้ยหรือกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองที่เรารู้จักกันโดยทั่วไปว่า กทบ. ที่รัฐได้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2544 โดยสนับสนุนเงินกองทุนให้หมู่บ้านละ 1,000,000 บาท เพื่อเป็นแหล่งทุนหมุนเวียนสำหรับการลงทุน การสร้างงานและอาชีพ ฯลฯ โดยเสียดอกเบี้ยในอัตราที่เป็นธรรมหรือรวมทั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ที่จัดตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 โดยการรวมตัวกันของประชาชนเพื่อช่วยเหลือตนเองและคนในชุมชนด้วยวิธีการประหยัดทรัพย์สะสมเงินทีละเล็กทีละน้อยเป็นประจำสม่ำเสมอทุกๆเดือน เรียกว่า“เงินสั่งจะสะสม” เพื่อใช้เป็นทุนให้สมาชิกที่มีความจำเป็นเดือดร้อนได้กู้ยืม ไปใช้ในการประกอบอาชีพหรือเพื่อสวัสดิการของตนเอง ครอบครัว และชุมชน

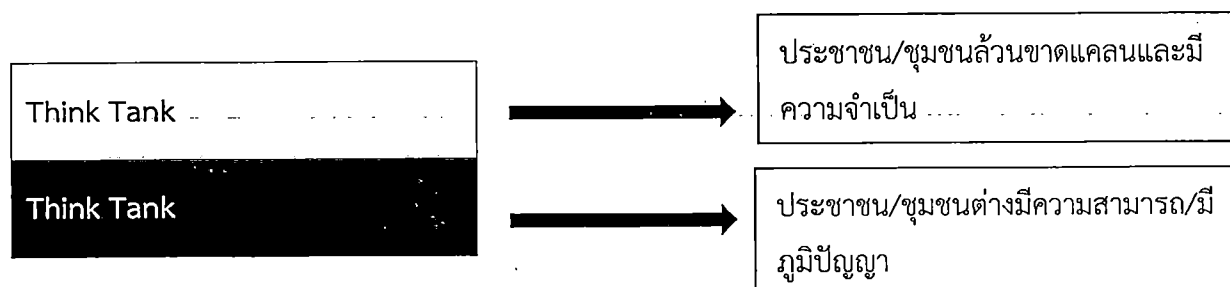
แต่แท้จริงแล้ว “ทุนชุมชน” ยังมีความหมายที่กว้างไกลไปกว่าเรื่องของเงินตรา กล่าวคือ หมายถึง สรรพสิ่งใดๆ ก็ตามที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเกิดขึ้นจากฝีมือหรือมันสมองภูมิปัญญาที่มีมูลค่าหรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ/ สิ่งแวดล้อม คน วัฒนธรรมประเพณี หรือปัจจัยบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ รวมถึง “เงิน” ที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ที่มีมูลค่าต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันด้วย

*Kretzmzn, Jhon P. and Jhon L McKnight. 1993. (Building Community from the Inside Out: a Path toward Finding and Mobilization a Community's Assets. Chicago,IL: ACTA Publications.) ได้ให้แนวคิดในการสร้างความเข้มแข็งชุมชนด้วย “ทุนชุมชน” โดยการเปรียบเทียบแนวคิดแบบดั้งเดิมกับแนวคิดใหม่ในการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

ที่	ประเด็นความคิด	แบบดั้งเดิม	แบบใหม่
1	แนวคิดพื้นฐาน	เริ่มต้นจากการศึกษาหาความ จำเป็นทั้งหลาย	เริ่มต้นจากการศึกษาหาความ จำเป็นทั้งหลาย
2	การกำหนดเป้าหมาย	เพื่อเปลี่ยนแปลงสถาบัน	เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง
3	การสนทนาแลกเปลี่ยน	เพื่อพิจารณาปัญหา/ความกังวล	เพื่อพิจารณาทักษะความใฝ่ฝัน
4	ผู้นำการเปลี่ยนแปลง	คืออำนาจ	คือความสัมพันธ์
5	การมองประชาชน	คือผู้บริโภค/ลูกค้า	ผู้นำการเปลี่ยนแปลง/เจ้าของ ปัญหาและเป็นเจ้าของชุมชน

ในเวลาเดียวกัน Kretzmzn, Jhon P. and Jhon L. McKnight ก็ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์และ
การประเมิน “ปัญหา/ความจำเป็น” โดยการใช้เครื่องมือ “จัดลำดับความสำคัญ” (Priority) เพื่อใช้ในการ
“ตัดสินใจ” (Make Decision) ว่ามีความจำเป็น/ปัญหาในลำดับใดบ้าง ที่จะต้องมีการบริหารจัดการ
(Management) และระดมสรรพทรัพยากรอย่างจริงจังของชุมชน ฉะนั้น จึงมีคำถามว่า..การเริ่มต้น “พัฒนา
ชุมชน” เราควรจะเลือกเส้นทางใดก่อน หรือหลัง ระหว่าง “การศึกษาค้นหาปัญหา/ความต้องการ” กับ
“การศึกษาค้นหาทุนชุมชน” ด้วยการใช้ตารางเปรียบเทียบ ดังต่อไปนี้

จากตารางข้างต้น สามารถสรุปเป็นกรอบความคิดแบบดั้งเดิมและแบบใหม่ได้ ดังนี้

ดังนั้น สิ่งที่เกิดผลสำหรับ “ปัญหา/ ความจำเป็น” และ “ทุนทางสังคม” คือสิ่งที่เรา ควรเริ่มต้นพัฒนา
ชุมชนด้วยการค้นหา “ทุนชุมชน”

“ทุนชุมชน” (Community Capital) คือ สิ่งที่เป็นมูลค่าหรือมีคุณค่าที่มีใช้เงินตราเพียงอย่างเดียว แต่
หมายถึงสิ่งอื่นๆ ที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคน เช่น ทุนทรัพยากรที่ก่อให้เกิดผลผลิต รวมถึง
เงินและสินทรัพย์อื่นๆ ที่เป็นความรู้ ภูมิปัญญา ประสบการณ์ ของคน ทุนทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ปัจจัย
บริการทางโครงสร้างพื้นฐาน เป็นต้น และได้จัดหมวดหมู่/ จำแนกประเภทของ “ทุน” ออกเป็น 2 ส่วน
เพื่อให้เหมาะสมกับบทบาทภารกิจของกรมการพัฒนาชุมชน คือ (1) ทุนการเงิน โดยดำเนินการ ส่งเสริมและ
พัฒนาองค์กรการเงิน พัฒนากิจการทางการเงินให้กับองค์กรการเงิน รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพขององค์กร
การเงินให้ สามารถพัฒนาทุนชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อการจัดการแก้ไขปัญหาของชุมชน (2) ทุนชุมชน ด้านอื่น ๆ
ซึ่งเป็นกิจกรรมการพัฒนาที่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานทั้งในและนอก กรมการพัฒนาชุมชนที่ยังขาด
ความสมดุลและยังไม่ได้ดำเนินการตามแนวคิดใหม่ในการ “พัฒนาทุนชุมชน” ดังนั้น จึงได้จำแนก ประเภท
ของทุนชุมชนไว้ 5 ประเภท ดังนี้

(1)ทุนมนุษย์ (Human Capital) หมายถึง คุณสมบัติด้านต่างๆ ของคนทุกเพศทุกวัยในชุมชนที่มีคุณสมบัติในด้านสุขภาพอนามัย อายุขัย/ด้านการศึกษา ภูมิปัญญา ชีตความสามารถ/ด้านฐานะทางเศรษฐกิจ ความยากจน ร่ำรวยของคนในครัวเรือน ตัวอย่างได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ครู พระสงฆ์ กลุ่มองค์กรต่างๆ เด็ก สตรี เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ เด็กกำพร้า เป็นต้น

(2)ทุนสังคม (Social Capital) หมายถึง ทรัพยากรทางสังคมที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพ รวมทั้งความไว้วางใจ การยอมรับซึ่งกันและกันในชุมชน กลุ่มองค์กร เครือข่ายภาคประชาชน/ประชาสังคม ความเชื่อถือศรัทธา ตลอดจนวัฒนธรรมที่สืบทอดมายาวนาน

2.1.2 รูปแบบของทุนสังคมตามแนวคิดของสังคมไทย

ด้วยการใช้คำเรียก “ทุนสังคม” (Social Capital) ที่มีแตกต่างกันออกไป อาทิ “ทุนบ้านนอก”/ “ทุนของชุมชน”/ “ทุนท้องถิ่น” ฯลฯ ดังนั้น รูปแบบทุนทางสังคมในบริบทของสังคมไทย* จึงมีหลากหลาย ดังนี้

(2.1) ศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นฐานชีวิตในการทำมาหากินของคนไทย ยกตัวอย่างเช่น ความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา ทางศาสนา ศิลปะ การทอผ้า ทอเสื่อ

(2.2) จารีต ประเพณี เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นที่หล่อหลอมจากประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง เป็นสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่มุ่งสร้างระบบขึ้นมาเพื่อดูแลควบคุมชุมชนให้ดำรงชีวิตไปตามระบบคุณค่าและระบบคิดของชุมชนนั้น

(2.3)ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เอื้ออาทร ได้แก่ การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันผ่านกิจกรรมต่างๆ ทั้งในระดับสมาชิก/กลุ่ม หรือระหว่างชาวบ้านซึ่งอาจจะขยายออกไปถึงชุมชนใกล้เคียงและขยายความมีน้ำใจเอื้ออาทรออกไปถึงคนยากจน ผู้ด้อยโอกาส รวมถึงแรงงานคืนถิ่นในชุมชนอีกด้วย

(2.4) ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไทย มีลักษณะของระบบครอบครัวเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามตกทุกข์ได้ยาก เช่น ระบบเอามื้อเอาแรงกัน การลงแขกเกี่ยวข้าว ความสัมพันธ์อันอบอุ่นนี้ จะเป็นโครงสร้างอันสำคัญที่จะยึดโยงชุมชนไว้ให้เข้มแข็งไม่แตกสลายโดยง่าย

(2.5)ความสามัคคี รวมพลัง รวมใจและรวมความคิดของสมาชิกในกลุ่มหรือของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงหรืออาจจะขยายเชื่อมโยงกับหน่วยงานราชการและหน่วยงานสนับสนุนอื่นๆ เพื่อให้เกิดการระดมทุนทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่น จนเกิดความต่อเนื่องยั่งยืนของกิจกรรมในระยะยาว

(2.6) ทักษะในการจัดการร่วมกัน ซึ่งจะเกิดการเพิ่มความสามารถ ทักษะความชำนาญ ในการจัดการเรื่องต่างๆของกลุ่ม/องค์กร/เครือข่ายองค์กร ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียนหรือวัด เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาคความทุกข์ยากของชุมชนให้เกิดการพอยู่พอกินและมีความพอเพียงร่วมกัน

(2.7) ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างสรรค์และสั่งสมขึ้นมาเพื่อการดำรงชีพ ยกตัวอย่าง เช่น ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการทำเกษตรกรรม การแพทย์พื้นบ้าน เป็นต้น

ดังนั้น ทุนทางสังคมที่เป็นรูปธรรมรวมทั้งปัจจัยที่เอื้อให้เกิดทุนทางสังคมจากภายในและภายนอกชุมชน จากนักคิด/นักวิชาการ/และหน่วยงานผู้รับผิดชอบชัดเจนในตัวเองว่า “ทุนทางสังคม” เป็นคุณค่าเดิมที่สังคมไทยมีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการมีน้ำใจต่อกัน การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทรที่มีต่อกัน การเกาะเกี่ยวกันทางสังคม การรวมกลุ่มเป็นองค์กร หรือการจัดตั้งเป็นเครือข่ายต่างๆ เช่น กลุ่มเกษตรผสมผสาน

เครือข่ายโรงสีชุมชน กลุ่มเยาวชนสำนึกรักษ์บ้านเกิด เป็นต้น รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างสรรค์และสั่งสมขึ้นมาเพื่อการดำรงชีพ ฉะนั้น ทูทางสังคมดังกล่าวนี้คือพลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนให้ชุมชนต่างๆ มีความสามารถในการเพิ่มทุนทางสังคมให้กับชุมชนตนเองมากขึ้น มีความเท่าทันต่อปัญหาและมีความสามารถในการจัดการกับปัญหาได้มากขึ้น และท้ายที่สุดสามารถพึ่งพาตนเองได้จริงในระยะยาว

กล่าวโดยสรุปคือ การพัฒนาทุนทางสังคมของไทย ควรมุ่งเน้นไปที่รากฐานดั้งเดิม หรือ แหล่งที่มาของทุนทางสังคม เช่น ศาสนาขนบธรรมเนียมปฏิบัติ และประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น โดยไม่ควรที่จะพยายามปรับเปลี่ยนรากฐาน แต่ควรกระตุ้น สนับสนุนและส่งเสริมรากฐานดั้งเดิมให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

(3) ทุนกายภาพ (Physical Capital) หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิต หรือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการการผลิตที่สนับสนุนการดำรงชีพของประชาชน ได้แก่ การคมนาคมขนส่ง ระบบไฟฟ้า ประปา ระบบพลังงาน การสื่อสาร โทรคมนาคม โบราณ วัตถุ โบราณสถาน หรือสิ่งปลูกสร้างต่างๆ

(4) ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชน ในชุมชน ได้แก่ แหล่งน้ำธรรมชาติ ป่าไม้ ดิน น้ำ ภูเขา ทะเล เกาะ สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน น้ำพุ พืชพันธุ์ธัญญาหารธรรมชาติ เป็นต้น

(5) ทุนการเงิน (Financial Capital) หมายถึง ทรัพยากรที่เป็นตัวเงินตรา รวมถึงโอกาสทางการเงินที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพ ได้แก่ ทุนทางการเงินที่มาจากออม (Available Stocks) ที่เป็นเงินสด/เงินฝาก สัตว์เลี้ยง อัญมณี และทุนที่มาจากรายได้อื่น ได้แก่ เงินบำนาญ/ค่าตอบแทนที่ได้จากรัฐ และเงินกองทุนต่าง ๆ

ดังนั้น “ทุนชุมชน” ทั้ง 5 ประเภทนี้ จะต้องใช้เป็นปัจจัยนำเข้า (Input) ในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการแปลงค่าทุนต่างๆ ให้ออกมาเป็นผลผลิต/ ผลลัพธ์ (Output/Outcome) ให้ได้ ทั้งนี้เราจะต้องคำนึงถึงทุนบางประเภทที่จะต้องสงวนรักษาหรือพัฒนายกระดับไปพร้อมๆ กันอย่างสมดุลโดยไม่ทำลายซึ่งกันและกันเอง

“การพัฒนาทุนชุมชน” เป็นกลไกสำคัญในกระบวนการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนครอบคลุมในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านประชาธิปไตย ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนด้านวัฒนธรรมวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2553)

แนวคิดข้างต้นได้อธิบายถึง ทุนของชุมชน ซึ่งหมายถึงทุนที่เป็นเงินตราและทุนที่ไม่ใช่เงินตราซึ่งประกอบด้วย ทุนมนุษย์ ซึ่งหมายถึง ความรู้ การศึกษา ภูมิปัญญา, ทุนสังคม หมายถึง กลุ่ม องค์กร การยอมรับซึ่งกันและกัน, ทุนกายภาพ หมายถึง การคมนาคมขนส่ง ระบบไฟฟ้า พลังงาน และทุนธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นสามารถนำมาปรับใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ คือ ชุมชนประมงพื้นบ้านได้มีการค้นหาทุนของชุมชนซึ่งพบว่า ทุนของชุมชน ประกอบด้วย 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนวัฒนธรรม และ 3) ทุนสติปัญญา ซึ่งทุนชุมชนต่างๆเหล่านี้ เป็นทุนที่ช่วยสร้างสรรค์ความเป็นชุมชน หากทุนชุมชนมีความ

เข้มแข็งชุมชนก็จะมีคามเข้มแข็ง หากทุนชุมชนมีความอ่อนแอ ชุมชนก็อ่อนแอตามไปด้วย ดังนั้นการศึกษาในประเด็นเรื่องนี้จึงจะนำแนวคิดดังกล่าวข้างต้นมาอธิบายถึง ทุนชุมชน ที่มีความหมายที่กว้างไกลไปกว่าเรื่องของทรัพย์สิน แต่หมายถึงสิ่งอื่นๆ ที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเกิดขึ้นจากฝีมือหรือภูมิปัญญาที่มีมูลค่าหรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ/ สิ่งแวดล้อม คน วัฒนธรรมประเพณี หรือปัจจัยบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ รวมถึง “เงิน” ที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ที่มีมูลค่าต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันด้วย ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจะนำไปสู่การสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาประเด็นการพัฒนาทุนของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีว่ามีรายละเอียดอย่างไรบ้าง

2.3 แนวคิดทุนทางสังคม

2.3.1 ความหมายของทุนทางสังคม

การให้ความหมายของทุนทางสังคมนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายแตกต่างกัน ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมความหมายของทุนทางสังคมมาพอสังเขป ดังนี้

Putnum (1993, อ้างถึงใน สุวรรณิ คำมัน และคณะ, 2551: 2-3) กล่าวว่า ทุนทางสังคมว่า เป็นลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่าย (Networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคม โดยการส่งเสริม เกื้อหนุนการร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเกิดของทุนทางสังคมนั้น เริ่มจากประชาชนในสังคมมีระบบคิดและค่านิยมที่ดีร่วมกัน ดังนั้นทุนทางสังคมในรูปเครือข่ายส่งผลให้เพิ่มศักยภาพในการทำงานและช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าการทำงานแบบปัจเจกชน. เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือต่างตอบแทนทำให้องค์กรชุมชนแข็งแรงและมีพลังมากขึ้น เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่ายทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว และมีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีตมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต

Coleman (1999, อ้างถึงใน นุทิศ เอี่ยมใส, 2555: 8) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นชุดของความสัมพันธ์ (set of relationships) ระหว่างคน เป็นความสัมพันธ์ที่มีผลมาจากความตั้งใจบนพื้นฐานของความหวังในสิ่งที่ต้องใช้ร่วมกัน (common) เป็นชุดของการมีค่านิยมร่วมกัน (set of shared values) และการมีสำนึกของความไว้วางใจ (sense of trust) ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคนหรือมากกว่าที่ได้แสดงออกมาและส่งผลต่อกิจกรรมที่ได้กระทำในมิติดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่าทุนทางสังคมนั้นเป็นโครงสร้างทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นกับปัจจุบันกับบุคคลในองค์กร และทางตรงกันข้ามในที่ที่มีทุนทางสังคมอ่อนแอ ก็จะมีปรากฏการณ์ของความขัดแย้งกันในค่านิยมและการขาดซึ่งความไว้วางใจระหว่างกัน Social Capital Interest Group (อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 37) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่เป็นไปได้ ที่จะพัฒนาให้เกิดผลประโยชน์ได้ (the potential benefits) เป็นความได้เปรียบของกลุ่มคนหรือชุมชน เพราะทุนทางสังคมสามารถทำให้เกิดประโยชน์ได้โดยการกระทำที่ดึงามของคน หรือกลุ่มคนที่มีความเห็นอกเห็นใจกัน และมีความสำนึกร่วมกันที่จะก้าวไปข้างหน้า

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543:286) กล่าวว่า ทูทางสังคม หมายถึง สถาบันทางสังคม และรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน ชนบทที่ทำหน้าที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ ให้ความชอบธรรม แก่แบบแผนของการจัดสรรแลกเปลี่ยนทรัพยากร อันเป็นการสร้างความผสมกลมกลืนทางสังคม และลดความขัดแย้งในชุมชน อีกนัยหนึ่ง ทูทางสังคม คือ วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชน ทัศนคติความสามารถในการจัดการองค์กรของประชาชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน และภูมิปัญญาพื้นบ้าน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541, อ้างถึงใน วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 41) กล่าวว่า ทูทางสังคม คือ วิธีคิดและระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิถีคิดเชิงซ้อน และเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้/ภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มาจำกัดการใช้ความรู้ นั้น ซึ่งอาจเป็นรูปของจารีต กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้นก็ต้องมีองค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้นๆ เช่น การใช้ทรัพยากรต่างๆ การจัดการทุน เป็นต้น

วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์ (2548: 46) กล่าวว่า ทูทางสังคมเป็นสิ่งที่มิได้อยู่แล้วในสังคมและถูกนำมาใช้ในมิติที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งมิติที่กว้างขวางครอบคลุมในสิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ เรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ และมิติที่เป็นนามธรรมอันได้แก่ เรื่องของวัฒนธรรม ความรู้ สติปัญญา และจิตใจ การมีอยู่ของทูทางสังคมในชุมชนนั้นอาจจะได้จากสถิติตัวเลขที่แสดงถึงควมมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน (ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือสิ่งแวดล้อม) หรือ การเติบโตเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคม มีความเชื่อว่า ทูทางสังคมสามารถก่อให้เกิดพลัง เพื่อใช้ขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้

สถาบันพระปกเกล้า (2554:7) กล่าวว่าทูทางสังคม คือ สิ่งดีที่มีอยู่ในชุมชน ประกอบด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล หรือ ปราชญ์ชาวบ้าน เครือข่ายของการรวมตัวกันในรูปแบบต่างๆ ภายในประชาคม บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ ซึ่งส่งผลให้ผู้มีส่วนร่วมสามารถกระทำการร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพในการบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน โดยความร่วมมือจะสำเร็จก็ต่อเมื่อได้มีการเชื่อมต่อถึงกัน และไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทูทางสังคมมีลักษณะเป็นสินค้าสาธารณะ เป็นผลพลอยได้ที่เกิดจากกิจกรรมทางสังคม

2.3.2 องค์ประกอบของทูทางสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548: 2-3) กล่าวว่า องค์ประกอบหลักทั้ง 4 ด้าน มีบทบาทและยึดโยงให้เกิดทูทางสังคม ดังนี้

1. คน มีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาในทุกมิติทั้งด้านสุขภาพ ที่มุ่งให้คนมีร่างกายแข็งแรงสามารถดูแลตนเองได้ ด้านจิตใจ ให้เป็นคนที่มีจิตใจดี มีน้ำใจเอื้ออาทร เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความเสียสละ มีจิตสำนึกสาธารณะ และรักชาติ ฯลฯ และด้านสติปัญญาให้มีศักยภาพ และมีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองและเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มอย่างต่อเนื่อง จนมีนิสัยใฝ่รู้ไปตลอดชีวิตและพร้อมปรับตัวให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก รวมทั้งมีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพที่

สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เมื่อมารวมตัวร่วมคิด ร่วมทำในกิจกรรมต่างๆ นำความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาแลกเปลี่ยน เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและก่อให้เกิดประโยชน์ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

2. สถาบัน มีบทบาทในการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชนสังคมทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยมีสถาบันหลัก อาทิ สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานในสังคมที่หล่อหลอมคนตั้งแต่แรกเกิด เป็นแหล่งบ่มเพาะปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งจิตสำนึก รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม สถาบันศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม กล่อมเกลาจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี สถาบันศาสนาที่มีความเข้มแข็งจะสร้างศรัทธาให้แก่คนในสังคม และเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สถาบันการเมืองการปกครอง ทำหน้าที่กำกับ ดูแลให้สังคมอยู่ในระบอบแบบแผนและให้คนในสังคมปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดร่วมกัน สถาบันการศึกษา เป็นแหล่งสร้างความรู้ทางวิชาการควบคู่กับการพัฒนาให้เกิดคุณธรรม จริยธรรมแก่คนในสังคม โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งมีความพร้อมทั้งด้านการบริหารจัดการ บุคลากร ทรัพยากร และเครือข่าย เมื่อประกอบกับการใช้หลักบรรษัทภิบาลในการดำเนินธุรกิจ หรือดำเนินธุรกิจที่มีกิจกรรมสร้างสรรค์สังคมแล้วจะเป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมหาศาล และสื่อเป็นสถาบันที่สามารถชี้แนะและมีอิทธิพลสูงต่อพฤติกรรม ค่านิยมของคนในสังคมในวงกว้าง

3. วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นๆซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ เป็นในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ดีงามค่านิยมความเป็นไทย นอกจากนี้ยังมีในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เกิดความหวงแหน ภูมิใจที่จะรักษาอนุรักษ์ ฟื้นฟูพัฒนา และต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ

4. องค์ความรู้ ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นศาสตร์และศิลป์ ของการดำเนินชีวิตที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นฐานคิด และหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่า และจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคน และธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่สามารถนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้ มีความหลากหลาย ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อตอบสนองเป้าหมายหรือความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความต้องการของตลาดการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

เอนก นาคะบุตร (2545:16-19, อ้างถึงใน อาทิตย์ บุตดาตวง, 2554: 23-24) ได้แบ่งทุนทางสังคมออกเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่

1. ทุนทางสังคมนิเวศน์ คือ จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า สำนึกท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด รวมเรียกว่า Spirit Capital สิ่งนี้ในสังคมไทยมีมาตลอดในความรู้สึกของคนที่รักบ้าน รักเมือง เสียสละ และการดูแลสืบต่อ ซึ่งจิตวิญญาณและระบบคุณค่าเหล่านี้ เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นเรื่องคุณค่า พิธีกรรม ความภาคภูมิใจที่อยู่ในจิตใจของผู้คนในแต่ละสังคม

2. ทุนทางสังคมรูปแบบที่สอง คือ ทุนทางภูมิปัญญา ได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญา และวิถีชุมชนที่แสดงออกทางปัจจัยสี่ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงเครื่องใช้ของใช้เครื่องมือต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตสะท้อนให้เห็นความพอดี ความพอเพียง การอยู่ร่วมกันของผู้คน อยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่เอาเปรียบกัน

3. ทุนทางสังคมรูปแบบที่สาม คือ ทรัพยากรมนุษย์/ทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ เช่น ความรักเพื่อน ความรักศักดิ์ศรีความเป็นคนไทย หรือแม้กระทั่งผู้นำทางความคิดผู้นำทางการเกษตร เหล่านี้ล้วนเป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้น ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถในระดับหนึ่งและมีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้าสู่ความร่วมมือ

4. ทุนทางสังคมรูปแบบที่สี่ คือ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นหญ้าต่างๆ สมุนไพร พืชพรรณสิ่งมีชีวิตต่างๆ แร่ธาตุและผลผลิตของธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าเขา ล้วนเป็นทุนที่สำคัญ หากชุมชนค้นพบคุณค่าของสิ่งเหล่านี้มูลค่าก็จะตามมาและไม่มีหมด เพราะใช้เป็นจัดการเป็น

5. ทุนโภคทรัพย์ คือ ทุนที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้าง ร่วมกันผลิตสะสมมาจากบรรพบุรุษเรือกสวนไร่นา สิ่งปลูกสร้าง เงินที่สะสม กิจกรรม โครงการต่างๆ ที่ทำร่วมกัน ล้วนเป็นทุนของชุมชนอยู่ตลอดมาไม่ว่าจะเป็นกองทุนฌาปนกิจ ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารกระป๋องเป็นต้น การจัดการทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้งปัจจัยการผลิต และปัจจัยการดำรงชีวิตนี้มีอยู่ในทุกชุมชน ทุกศาสนา ส่งผลให้เกิดกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกัน เป็นพี่เป็นน้องไว้ใจกันก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ศาสนา จารีต ประเพณีที่ทำให้คนร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำเดินทางไปทางเดียวกัน

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2557:3-4)กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ผ่านสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม โดยผ่านองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

1. ทุนมนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และนำมาใช้เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ชุมชน สังคม บนพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร มีน้ำใจ มีจิตอาสาได้แก่ ผู้นำทางสังคม แกนนำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความรัก เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ มีน้ำใจ มีจิตสาธารณะ ได้รับความไว้วางใจ มีความรู้สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม มีวินัยมีความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน และได้ใช้ศักยภาพและคุณสมบัติทั้งหลายที่มีทำประโยชน์ต่อชุมชน

2. ทุนสถาบัน คือ การรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรที่มีศรัทธา ความเชื่อมั่น และมีจิตสำนึกร่วมกัน มุ่งมั่นในสิ่งเดียวกันเพื่อพัฒนาสังคมชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นการรวมกลุ่มและสถาบันทางสังคม เป็นเครือข่ายที่มีพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ความเป็นกลุ่มก้อนทำให้มีศักยภาพและพลังที่จะช่วยเหลือกันเองหรือร่วมกันทำประโยชน์เพื่อชุมชน ตัวอย่างของทุนสถาบันในชุมชน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ กลุ่มอาชีพ วัด โรงเรียน สถาบันครอบครัว รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) สถานีอนามัย สถานีตำรวจ เป็นต้น

3. ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม คือ การนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชนภูมิปัญญา ประชาชนท้องถิ่นจนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีต ประเพณีวัฒนธรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจใน

ความเป็นตัวตนของตนเอง ทุณภูมิปัญญาและวัฒนธรรมได้แก่ ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมไทย จารีตประเพณีไทย สถาปัตยกรรมต่างๆ เช่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน รวมทั้งระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ ภูมิปัญญา จารีตประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่สั่งสมสืบทอดกันมา เป็นสายใยของความผูกพัน เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความรักใคร่สามัคคี เป็นหมู่เหล่ามีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เป็นสิ่งที่คุมให้คนอยู่ในกรอบจริยธรรม คุณธรรม เป็นตัวช่วยสนับสนุนการทำกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชน

4. ทุณทรัพยากรธรรมชาติ เป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันเช่น แม่น้ำ น้ำตก ถ้าป่าเขา ของป่า ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน ทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความผูกพัน เป็นตัวเชื่อมให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์เป็นกลุ่ม/เครือข่าย ร่วมกันใช้ประโยชน์เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ น้ำตก ภูเขา เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและทำให้มีการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เช่น การร่วมกันพัฒนาผลผลิตของชุมชนให้มีคุณภาพหรือร่วมกันอนุรักษ์ให้คงไว้ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้คนรวมกลุ่มมีสัมพันธภาพที่ดี ช่วยเหลือกันและช่วยงานของส่วนรวม

จากการศึกษาองค์ประกอบของทุนทางสังคมข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมมี 4 องค์ประกอบ ดังนี้ ทุนคน/มนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถมีจิตสาธารณะ มีความเอื้ออาทร มีน้ำใจ และพร้อมที่จะเสียสละทำประโยชน์เพื่อชุมชน ทุนสถาบัน/องค์กร คือ สถาบัน องค์กร ที่มีส่วนสนับสนุน ผลักดันให้ชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและทำประโยชน์ร่วมกัน ทุนภูมิปัญญาวัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น จารีตประเพณีที่มีอยู่ในท้องถิ่นรวมถึงค่านิยมและความเชื่อที่ดีของชุมชน

2.3.3 บทบาทหน้าที่ของทุนทางสังคม

Putnam (1993, อ้างถึงใน ทินกฤต นุตวงษ์, 2554: 26-27) กล่าวว่า ทุนทางสังคมมีบทบาทและหน้าที่สำคัญที่จะก่อประโยชน์ต่อชุมชน 2 ลักษณะ และแต่ละลักษณะอยู่ร่วมกันเหมือนเหรียญสองด้าน ดังนี้

1. บทบาทของทุนทางสังคมในฐานะตัวเชื่อมให้กลุ่มสมาชิก (bonding social capital) เน้นการมองเข้ามาภายใน (inward looking) โดยจะสนับสนุน ครอบครัว กลุ่มเพื่อนและกลุ่มเพื่อนบ้านที่มีลักษณะความเป็นพี่น้องทางชาติพันธุ์ และมีอัตลักษณ์ทางสังคมซึ่งใกล้ชิดและรู้จักกันแล้วมารวมมือกันสร้างสายสัมพันธ์ให้เข้มแข็ง (strong ties) แต่สายสัมพันธ์ที่เข้มแข็งจากความร่วมมือดังกล่าวจะเป็นไปเพื่อกีดกันคนนอก

2. บทบาทการประสานสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มภายในและภายนอก (bridging social capital) เน้นการมองออกไปภายนอก (outward looking) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความแตกต่างทางสังคม ที่ก่อนหน้านี้รู้จักกันมาก่อนและมีสายสัมพันธ์ที่อ่อนแอ (weak ties) มารวมมือกันเพื่อเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม

นอกจากนี้ Putnam (2000, อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์, 2548: 63-64) กล่าวว่าประโยชน์ของทุนทางสังคมมีอยู่หลายประการ ดังนี้

1. ทุนทางสังคมสามารถเพิ่มศักยภาพในการทำงาน และช่วยลดต้นทุนในการทำงาน

2. ทูทางสังคมทำให้เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือการต่างตอบแทน (reciprocity) ซึ่งทำให้องค์กรชุมชนแข็งแกร่งและมีพลังมากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการรักษาชื่อเสียง และการยอมรับจารีตประเพณีของชุมชนนั้นๆ ด้วยว่ามีมากน้อยเพียงใด

3. ทูทางสังคมทำให้เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่าย ทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว

4. ทูทางสังคมทำให้คนในชุมชนนั้นนำความสำเร็จที่เคยเกิดขึ้นร่วมกันในอดีตมาใช้ประโยชน์เพื่อต่อยอดถึงความสำเร็จในอนาคต

วรวิฑู โธมสันพันธ์ (2548: 67) กล่าวว่า ประโยชน์ที่เกิดจากทูทางสังคมนั้น ช่วยให้เกิดเครือข่ายทางสังคมขึ้น ทำให้งานมีประสิทธิภาพรวดเร็วมากขึ้นและลดต้นทุนลง ช่วยให้เกิดจารีตประเพณีที่ดี ช่วยให้ชุมชนมีพลังและเข้มแข็งสามารถที่จะแก้ไขปัญหาได้ง่ายขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้บุคคลมีทางเลือกมากขึ้น ในการพัฒนาชีวิตส่วนบุคคล หรือในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ

จากข้างต้นแนวคิดนี้ ได้อธิบายบทบาทหน้าที่และประโยชน์ของทูทางสังคม ซึ่งสรุปได้ว่าทูทางสังคมมีบทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนที่มีความสนิทใกล้ชิด รู้จักกันเป็นอย่างดีเพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือที่เข้มแข็งในเรื่องที่มีความต้องการร่วมกัน อีกทั้งยังมีหน้าที่ในการประสานสัมพันธ์ความร่วมมือกับกลุ่มคนหรือองค์กรภายนอกเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน เมื่อมีการร่วมมือกันก็จะทำให้กลุ่มคน ชุมชน หรือองค์กรมีศักยภาพจากเดิมมากขึ้น ก่อให้เกิดโอกาสทางเศรษฐกิจ ทำให้กลุ่มคน ชุมชน องค์กรนั้นๆสามารถที่จะพัฒนาไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคง นอกจากนี้แนวคิดทูทางสังคมได้อธิบายถึงเรื่องของความคิด ความเชื่อ ความไว้วางใจ ค่านิยมที่ดีร่วมกันของชุมชน รวมไปถึงเรื่องของวัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชนนั้นๆที่มีอยู่ ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิดนี้มาใช้ในการพัฒนาชุมชนสู่การพัฒนาทูทางเศรษฐกิจในการค้นหาทูทางสังคมของชุมชนประมงพื้นบ้านทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่จะนำไปสู่การขับเคลื่อนชุมชนว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้างเพื่อให้ชุมชนนั้นมีการพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืน

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชน

เวธกา เสวครบุรี, 2554 (อ้างใน พวงเพชร สุรัตน์วิกุล, 2542, น.50-51) กล่าวว่า วิถีชีวิตชุมชนเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม หมายถึง วัฒนธรรมในทางสังคมศาสตร์นั่นเอง ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอน พฤติกรรมต่างๆที่มนุษย์กระทำล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา เป็นต้น วัฒนธรรมจะกำหนดว่าสิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด รวมทั้งเป้าหมายในชีวิตว่าควรเป็นอย่างไร ฉะนั้น กิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่ม การพูด การอ่าน การเขียน การคิด การทำงาน การเล่น การติดต่อสัมพันธ์กัน ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม

สังคมหนึ่งหรือชุมชนหนึ่งๆ จะต้องมีวิถีการดำเนินชีวิตเป็นลักษณะเฉพาะของสังคม วิถีชีวิตจึงเป็นเสมือนเอกลักษณ์หรือตราประจำสังคม ซึ่งมีความแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุดังนี้ (อ้างใน พวงเพชร สุรัตน์วิกุล, 2542, น.53-54)

วิถีชีวิต หมายถึง แบบแผนของการดำเนินชีวิต เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข (สุพรรณิ ไชยอาพร, 2540)

คำว่า “วิถีชีวิต” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (ราชบัณฑิตยสถาน,2539) ได้ให้ความหมายของคำว่า วิถีชีวิต หมายถึง ความเป็นไปในการดำรงชีวิต ส่วนประเสริฐ วิทยารัฐ (2522 อ้างถึงใน สุมาลี หวังพุด,2546) ได้กล่าวสรุปความหมายของคำว่า วิถีชีวิต หมายถึง การอยู่อาศัยของกลุ่มคน ได้ประกอบอาชีพทำมาหากินตามสภาพแวดล้อม ผูกพันกันและมีกฎระเบียบที่ตกทอดมาควบคุมและได้กล่าวสรุปไว้ว่า การศึกษาวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นในสภาวะต่างๆ สามารถศึกษาจากด้านการตั้งถิ่นฐาน ด้านเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

วิถีชีวิต หมายถึง การกระทำตามวิธีการและแนวทางอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้มีความสุขและประสบความสำเร็จในชีวิต โดยกระทำอย่างต่อเนื่องจนติดเป็นนิสัย กระทั่งการกระทำนั้น ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต (ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับวิถีชีวิต,2552)

วิถีชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนในแต่ละสังคมบนพื้นฐานวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ (แนวทางการพัฒนาบวรวิถีชีวิตไทย,2552) และสอดคล้องกับแนวคิดของนันทพร ศรีสุทธะ (2544) ได้สรุปความหมายของคำว่า วิถีชีวิต หมายถึง การแสดงพฤติกรรมต่างๆ เป็นประจำวันอย่างสม่ำเสมอ เป็นนิสัย ซึ่งจะสะท้อนทัศนคติ และวัฒนธรรมของบุคคล เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคลในเรื่องที่อยู่อาศัย ลักษณะครอบครัว ขนบธรรมเนียมประเพณี การดูแลสุขภาพ พฤติกรรมสุขภาพของบุคคลนั้น จะได้รับอิทธิพลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม ความแตกต่างของรายได้ การศึกษา อาชีพ ความเชื่อของบุคคล จะเป็นตัวกำหนดทำให้เกิดความแตกต่างของกิจกรรมในชีวิตประจำวัน

ส่วนหนึ่งของนักวิชาการเกี่ยวกับวิถีชีวิตของมนุษย์ เช่น บุญสนอง บุญโยทยาน (2515) ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ไว้ว่า ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมในระดับสากล และวัฒนธรรมย่อยในระดับท้องถิ่น การเรียนรู้และการปรับตัวให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่ๆ จึงเป็นไปเพื่อการอยู่รอดในสังคม วิถีชีวิตอยู่ควบคู่กับวัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปต่างๆ ในสังคมมนุษย์ ซึ่งได้มีข้อสมมติที่แตกต่างกันไป ทำให้การเปลี่ยนแปลงมีความหมายแตกต่างกันไปด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงในเรื่องธรรมชาติ มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมดา การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เป็นต้น ส่วน เฉลิมมาลัย ราชภัฏชารักษ์ (2544 อ้างถึงใน พวงเพชร สุรัตน์กีฎกุล,2544) ได้แสดงแนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต (Way of life) ไว้ว่า วิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมถูกกำหนดโดยวัฒนธรรมของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอน พฤติกรรมต่างๆที่มนุษย์ทำไม่ว่าจะเป็นการแปร่งฟัน สวมใส่เสื้อผ้าเครื่องประดับตลอดจนการเล่นกีฬา ดูโทรทัศน์ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา เป็นต้น วัฒนธรรมจะกำหนดว่า สิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด รวมทั้งเป้าหมายในชีวิตว่าควรเป็นอย่างไร ฉะนั้น กิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่ม การ

พูด การอ่าน การเขียน การคิด การทำงาน การเล่น การติดต่อสัมพันธ์ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม

อย่างไรก็ตามวิถีชีวิตของคนถูกกำหนดให้แตกต่างกันด้วยวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ เช่น ชาวเขาก็แตกต่างจากชาวเมือง คนไทยอิสลามก็แตกต่างจากคนไทยพุทธ ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวไทยหรือต่างชาติก็ดี จะมีวิถีชีวิตที่เป็นลักษณะของตนเอง จึงไม่ถือว่าวัฒนธรรมของใครสูงหรือต่ำ ถ้าหลังป่าเถื่อนกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง (สุพัตรา สุภาพ, 2541) และวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของแต่ละสังคม จำเป็นที่ต้องเรียนรู้ปรับตัวให้สอดคล้องกับสิ่งใหม่ๆ เพื่อการอยู่รอด แต่สิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตคือ คติธรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมทั้งปัจจัยสี่ จึงทำให้มนุษย์จำเป็นต้องการแลกเปลี่ยนการผลิตซึ่งกันและกันในชุมชน (สุขศิริ บุญเรือง, 2546) ดังนั้นแล้ว วิถีชีวิตจึงเป็นการสรุปความคิดและแนวการปฏิบัติตนของชุมชนนั้น ๆ ซึ่งโดยทั่วไปแต่ละชุมชนจะมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนนั้นๆ ที่มีคุณค่า เกิดจากการรวบรวมจากประวัติศาสตร์ ให้ความสำคัญแก่ความเป็นคน และหล่อหลอมกลมกลืนกันในชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดแรงผลักดันในการพัฒนาชุมชนที่สำคัญ ซึ่งหากต้องการเข้าใจชุมชนจะต้องศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและวิถีชีวิตของชุมชนนั้นๆ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540)

ส่วนการศึกษาวิถีชีวิตชุมชนประกอบด้วย 3 ประการ คือ ด้านการตั้งถิ่นฐาน ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นขอบเขตเนื้อหาที่ได้ศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านชุมชนน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา (สุนันทา อินทนิล, 2536 อ้างถึงใน สุมาลี หวังพุดิ, 2546)

จากแนวคิดข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า วิถีชีวิต หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ โดยการสะท้อนพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงถึงทัศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศีลธรรม และคุณธรรม จนกลายเป็นแบบแผน กฎเกณฑ์ที่สามารถร่วมกันปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยมองว่าวิถีชีวิตชุมชนใดชุมชนหนึ่งมักมีความแตกต่างกันออกไปและเป็นที่ยอมรับนับถือปฏิบัติจนเคยชินของชุมชนนั้นๆ ซึ่งปัจจัยแห่งความแตกต่างมักจะมาจากเชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และที่สำคัญที่สุดก็คือ วัฒนธรรม ผู้วิจัยได้นำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้เพื่อค้นหาและอธิบายถึงวิถีชีวิตของชุมชนประมงพื้นบ้านที่มีความแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ และมีความเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นจากชุมชนประมงพื้นบ้านอื่นๆ โดยผู้วิจัยจะใช้เป็นข้อมูลในการสื่อสารให้กับผู้บริโภคเกี่ยวกับชุมชนประมงพื้นบ้านในด้านต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น

2.5 ข้อมูลเรื่องทุนทางเศรษฐกิจ

2.5.1 ความหมาย

ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) คือ สินทรัพย์อย่างหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยอาจเป็นสินทรัพย์ที่สามารถมองเห็นได้ หรือเป็นสินทรัพย์ที่ไม่สามารถจับต้องได้ แต่ได้ถูกกำหนดให้มีมูลค่าหรือนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์(กิจกรรม)ทางด้านเศรษฐกิจได้

2.5.2 องค์ประกอบของทุนทางเศรษฐกิจ

ทุนทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ทุน 4 กลุ่มหลัก ดังนี้ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10)

(1) ทุนทางกายภาพ (Physical capital) : เป็นสินทรัพย์ที่มีตัวตนและสามารถใช้ในการสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งประกอบด้วย 3 กลุ่มย่อย อันได้แก่

(1.1) สินทรัพย์ถาวร (Fixed asset) เป็นสินทรัพย์ที่สามารถสร้างขึ้นได้ ได้แก่ เครื่องมือเครื่องจักร สิ่งปลูกสร้าง และซอฟต์แวร์ ซึ่งในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในชาติ หรือเพื่อการส่งออกและสร้างเงินตราที่เป็นต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นการผลิตโดยภาครัฐหรือโดยภาคเอกชน นั้นจำเป็นต้องใช้ทุนทางเศรษฐกิจร่วมกับทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อม การรู้จักเลือกสรรการใช้จ่ายอย่างเหมาะสมจะทำให้ทั้งภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชนและภาครัฐ มีการออมที่สามารถนำไปใช้ในการสร้างและสะสมสินทรัพย์ถาวรให้มีเพิ่มขึ้น เพื่อสร้างช่องทางในการสร้างรายได้จากสินทรัพย์ดังกล่าว ซึ่งแน่นอนว่าการเลือกสรรทั้งประเภทและปริมาณของสินทรัพย์ที่สะสมรวมทั้งการใช้สินทรัพย์นั้นๆในการสร้างรายได้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพนั้นต้องอาศัยการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งส่วนหนึ่งก็มาจากคุณธรรม จริยธรรม และองค์ความรู้ของผู้คนในสังคมนั่นเอง

(1.2) สินทรัพย์ด้านโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure asset) มี 4 สาขาหลัก ได้แก่ ขนส่ง สื่อสาร พลังงานและสาธารณสุข โดยทุนโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้นับเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สนับสนุนการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และยังปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิตของประชาชนในทุกๆระดับ ตัวอย่างของสินทรัพย์โครงสร้างพื้นฐานในรายละเอียดประกอบด้วย

- ด้านขนส่ง เช่น ระบบถนน ระบบราง ท่าเรือ ท่าอากาศยาน และสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการขนส่ง เป็นต้น
- ด้านสื่อสารโทรคมนาคม เช่น ระบบบริการโทรศัพท์ประจำที่ โทรศัพท์เคลื่อนที่ โครงข่ายหลัก (เคเบิลใยแก้ว ดาวเทียม วงจรสื่อสารระหว่างประเทศ) เป็นต้น
- ด้านพลังงาน เช่น ระบบผลิตไฟฟ้า ระบบส่ง ระบบจำหน่าย แหล่งเชื้อเพลิง ท่อก๊าซ/น้ำมัน โรงกลั่น เป็นต้น
- ด้านสาธารณสุข เช่น ระบบประปา ระบบบำบัดน้ำเสีย ระบบกำจัดขยะ เป็นต้น
- ด้านระบบน้ำ เช่น ระบบกักเก็บน้ำ ระบบส่งและกระจายน้ำ ระบบป้องกันน้ำท่วม เป็นต้น

นอกจากนี้โครงสร้างพื้นฐานยังรวมถึง บริการทางการศึกษา บริการทางการแพทย์และสาธารณสุข ระบบกฎหมาย และกฎระเบียบต่างๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการใช้ทุนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ และนับเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิตของประชาชนอย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี และสร้างระเบียบและความสงบในสังคม เป็นต้น

(1.3) ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ และระบบนิเวศนั้นก็นับเป็นทุนทางกายภาพเช่นกันเมื่อพิจารณาทุนทางเศรษฐกิจในความหมายอย่างกว้าง แต่อย่างไรก็ตามในประเทศไทยนั้นยังไม่ได้มีการประเมินมูลค่าของที่ดิน

น้ำ ป่าไม้ และระบบนิเวศน์ไว้อย่างเป็นระบบที่เรียกว่าบัญชีของดุลของประเทศ ซึ่งขณะเดียวกันทุนทางกายภาพประเภทนี้ก็นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(2) ทุนหรือสินทรัพย์ทางการเงิน(Financial capital/assets) : เป็นเครื่องมือที่แสดงสิทธิเรียกร้องและภาระผูกพันระหว่างภาคเศรษฐกิจหรือบุคคล ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงการออมและการลงทุน โดยประชาชนภาคธุรกิจ และรัฐบาลที่มีเงินออมสามารถเลือกที่จะออมได้ในรูปแบบต่างๆในขณะที่ประชาชน ภาคธุรกิจ หรือรัฐบาลที่ขาดเงินออมแต่มีความจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อการใช้จ่ายและการลงทุน ก็สามารถระดมเงินออมจากระบบการเงิน โดยผ่านเครื่องมือทางการเงินต่างๆ เช่น การขอสินเชื่อจากสถาบันการเงินที่รับฝากเงิน หรือการออกพันธบัตรเพื่อจำหน่ายให้กับประชาชนหรือภาคธุรกิจเอกชน เป็นต้น

(3) สินทรัพย์ที่ไม่สามารถจับต้องได้ทางกายภาพแต่สามารถอ้างสิทธิประโยชน์ได้ในอนาคต (Intangible Capital): แหล่งที่มาของสินทรัพย์ที่ไม่สามารถจับต้องได้ส่วนใหญ่มาจากการค้นพบหรือนวัตกรรม รูปแบบปฏิบัติขององค์กร (organizational practices) และทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งสินทรัพย์ในกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะมีความสำคัญเพิ่มขึ้นตามลำดับโดยจะมีบทบาทในการทดแทนปัจจัยการผลิตในรูปที่ดิน พลังงาน หรือวัตถุดิบมากขึ้น ทั้งนี้ สินทรัพย์ในกลุ่มนี้ประกอบด้วย

(1) กลุ่มที่มีการจดทะเบียนหรือสามารถวัดมูลค่าเป็นตัวเงิน เช่น สิทธิบัตร (patents) ลิขสิทธิ์ (copyright) เครื่องหมายการค้า (trade mark) ยี่ห้อ (brand) สิทธิทางการค้า (franchise)

(2) ความรู้/ภูมิปัญญา (knowledge and wisdom)

(3) วัฒนธรรม (culture)

(4) ทักษะและศักยภาพของมนุษย์ (skills)

(5) การบริหารจัดการที่ดี(good governance)สินทรัพย์ในกลุ่มนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของประเทศ โดยที่สินทรัพย์ในกลุ่มนี้จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันให้กับทุนมนุษย์จากแรงกดดันและปัญหาทางสังคม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เสริมสร้างคุณภาพชีวิตและการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันจากการเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการรวมทั้งการใช้พลังงานและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นจะเห็นว่า สินทรัพย์ในกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะมีความสำคัญเพิ่มขึ้นโดยจะมีบทบาททดแทนปัจจัยการผลิตในรูปที่ดิน พลังงาน หรือวัตถุดิบมากขึ้นแหล่งที่มาของสินทรัพย์ดังกล่าวส่วนใหญ่มาจากการค้นพบหรือนวัตกรรม รูปแบบปฏิบัติขององค์กร (organizational practices) และทรัพยากรมนุษย์ และทุนประเภทนี้บางรายการสามารถนับว่าเป็นทั้งทุนทางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจ และเป็นความเชื่อมโยงระหว่างทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคมที่สำคัญ

(4) แรงงาน/ทรัพยากรมนุษย์ : นับเป็นทั้งทุนทางเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญ ในระบบเศรษฐกิจคนจะมีบทบาทเป็นทั้งเจ้าของวัตถุดิบ เป็นแรงงาน เป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค ดังนั้น คนจึงเป็นทั้งผู้สร้างการพัฒนาและผู้รับผลจากการพัฒนาโดยที่แรงงานหรือทรัพยากรมนุษย์มีบทบาทสำคัญในการสร้างทุนทางเศรษฐกิจและจะได้รับผลจากการสร้างทุนทางเศรษฐกิจดังนั้นการพัฒนาทุนทางสังคมโดยเฉพาะการเพิ่ม

คุณภาพของคนหรือแรงงานให้มีศักยภาพ มีจริยธรรมและคุณธรรมจะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการสนับสนุนให้มีการเพิ่มประสิทธิภาพการลงทุนเศรษฐกิจซึ่งก็จะมีผลต่อเนื่องต่อการลงทุนทางสังคมเองในที่สุด

2.5.3 เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชน

การพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนมีเป้าหมายสำคัญ 4 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับครอบครัว : ทุกครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดี “กินอิ่ม นอนอุ่น ทุนมี หนี้ลด” โดยดูได้จาก 4 ปัจจัยหลัก คือ

- อยู่ดีกินดี (ปากท้องอิ่ม)
- เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต
- ผลผลิตขายได้ มีรายได้ที่มั่นคง
- สุขภาพร่างกาย จิตใจแข็งแรง

ระดับที่ 2 ระดับกลุ่มองค์กร/ชุมชน/หมู่บ้าน : มีกลุ่มองค์กรชุมชนด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็ง มีความมั่นคงทางอาหาร ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ สุขภาพกายใจแข็งแรง

ระดับที่ 3 ระดับพื้นที่/ ตำบล : มีฐานงานเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อนำไปสู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง

ระดับที่ 4 ระดับจังหวัด : เชื่อมโยงเครือข่ายเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาระดับนโยบายเพื่อยกระดับให้เป็นจังหวัดการตนเองด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชน (สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน.2558)

ความรู้เรื่องทุนทางเศรษฐกิจ ได้เชื่อมโยงมาจากประเด็นทุนชุมชนและทุนทางสังคม ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลดังกล่าวเพื่อที่จะศึกษาความหมายของทุนทางเศรษฐกิจที่มีการต่อยอดมาจากการพัฒนาทุนชุมชน โดยการให้ความหมายของทุนทางเศรษฐกิจในกรณีนี้ จะมีใช้มองเฉพาะสินทรัพย์ที่จับต้องได้เพียงอย่างเดียว ซึ่งหมายถึงเงินตรา หากแต่จะมองไปถึงสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ทางกายภาพ นอกจากนั้นการศึกษาวิจัยจะมองการพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจโดยให้ความสำคัญกับเป้าหมายใน 4 ระดับตั้งแต่ ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับตำบล และระดับจังหวัด

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จตุเทพ ยาสุมทร (2543) ศึกษา เรื่อง ทุนทางสังคมในพื้นที่ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าชุมชนมีทุนทางสังคมด้านต่าง ๆ ได้แก่ ทรัพยากรบุคคล ทุนทางภูมิปัญญา ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทุนประเพณีและความเชื่อ โดยเฉพาะประเพณีทางศาสนา เช่น ประเพณีสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ฯลฯ ที่เป็นประเพณีที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติติดต่อกันมาด้วยความเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่ผู้ปฏิบัติ ทำให้เกิดความรักความสามัคคีในหมู่คณะและเป็นการทำบุญให้แก่ผู้อาวุโส ผู้เฒ่า ผู้มีพระคุณ และการทำบุญให้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ และจากการศึกษาพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่และสามารถนำไปพัฒนาท้องถิ่นได้มี 4 ประการ ได้แก่

1. การสืบทอด ได้แก่ การสืบทอดเจตนารมณ์ที่เกิดขึ้นจากกลุ่มองค์กร การปฏิบัติต่อกันมา และการรักษาสถานการณ์นั้นให้คงอยู่ตลอดไป
2. ผู้นำ ปัจจัยเรื่องผู้นำมีความสำคัญมากในการพัฒนาองค์กร เพราะผู้นำจะต้องมีความสามารถในการนำบุคคลในท้องถิ่นให้เห็นพ้องไปในทิศทางเดียวกัน และเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในท้องถิ่นเพื่อให้สมาชิกปฏิบัติตาม เป็นทั้งผู้นำและแกนนำช่วยเหลือและสนับสนุนให้ชุมชนมีการจัดองค์กรกิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ พัฒนาตนเอง และเพิ่มศักยภาพให้สามารถพึ่งตนเองได้
3. กระบวนการจัดการ ถือเป็น การควบคุมหรือบริหารองค์กร ตรวจสอบการดำเนินงานขององค์กร/กลุ่มกิจกรรมที่จัดตั้งขึ้น การส่งเสริมให้องค์กรชุมชนหรือภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา กระบวนการจัดการต้องเกิดจากความร่วมมือของประชาชน ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์ที่เกิดจากความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร ความเป็นเครือญาติ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่อยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมไทย
4. เครือข่าย การที่ชุมชนจะมีศักยภาพจำเป็นต้องมีเครือข่ายช่วยเหลือกันระหว่างหมู่บ้านภายในตำบล เครือข่ายภายในชุมชน เครือข่ายในสายอาชีพเดียวกัน เมื่อชุมชนเครือข่ายร่วมมือกันเข้มแข็งย่อมมีอำนาจต่อรองและไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

อำภา จันทราภาค (2543) ได้ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน พบว่าทุนทางสังคม ทั้งทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนบุคคล ทุนเครือข่ายและทุนกลุ่มเครือญาติ ที่มีอยู่ในชุมชนส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง เพราะชุมชนได้ใช้ทุนทางสังคมมาเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับชุมชน และปัจจัยที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน และการมีจิตสำนึกสาธารณะที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การที่ผู้คนมารวมกลุ่มกันได้โดยมีความรู้สึกและความตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ต้องร่วมกันดูแลรับผิดชอบและร่วมกันทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ในชุมชน จะส่งผลให้การนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอก รวมทั้งการที่ชุมชนจะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของธรรมชาติ และสังคมภายนอกได้อย่างมีศักดิ์ศรีและยังคงรักษาความเป็นชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

สุปราณี จันทรสงและคณะ, 2558, ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ (1) เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง (2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมที่สร้างชุมชนเข้มแข็ง และ (3) เพื่อเสนอแนวทาง การปรับปรุงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง การวิจัยนี้เป็นแบบผสมวิธีประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิจัยเชิงปริมาณเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 444 คน จากผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในเขตจังหวัดนครนายก และจังหวัดสระบุรี โดยสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิและการสุ่มอย่างง่าย เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า 4 ระดับ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าสถิติการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน การวิจัยเชิงคุณภาพดำเนินการโดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน

34 คน จากกลุ่มเป้าหมาย 7 กลุ่มคือ 1. ผู้นำสภาวัฒนธรรมจังหวัด 2.ปราชญ์ชาวบ้าน 3.พระผู้อาวุโส 4.หมอพื้นบ้าน 5.อาสาสมัคร 6.กำนันดีเด่น และ 7.ผู้ใหญ่บ้านดีเด่น เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย การศึกษาเอกสารและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก ที่เลือกโดยวิธีเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีอุปมานวิเคราะห์และการตีความ

ผลการวิจัยพบว่า 1.สภาพทั่วไปการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง พบว่า โดยรวมอยู่ระดับมาก โดยที่ด้านภูมิคุ้มกันให้ชุมชนของการพัฒนาทุนทางสังคมที่อยู่ในระดับสูงที่สุดนั้นเนื่องจากผู้นำทางสังคมมีบทบาทสำคัญที่สุดในการดำเนินการทุนทางสังคมทุกกิจกรรมทางสาธารณะและกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนมีจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเอง ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบในชุมชนของตนเอง ส่วนด้านระบบการเรียนรู้ของชุมชนที่อยู่ในระดับต่ำสุดนั้นเนื่องจากเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนยังขาดความรู้ที่จะอบรมสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจให้ประชาชนได้อย่างเหมาะสม 2. ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมที่สร้างชุมชนเข้มแข็ง ภาพรวมตัวแปรส่วนใหญ่อยู่ระดับมาก 3. แนวทางการปรับปรุงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งสรุปจากข้อค้นพบประกอบด้วยปัจจัย 6 ประการที่สำคัญคือ 1.การดำเนินงานต้องเป็นไปในลักษณะแบบองค์รวมโดยมีเป้าหมายหลัก คือการเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ 2.การดำเนินงานมีลักษณะการสร้างเครือข่ายต้องสร้างและพัฒนาเครือข่ายของสมาชิกให้เกิดขึ้นภายในชุมชน 3.ทุกกระบวนการควรมีการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการดำเนินการพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอน 4.กระบวนการสร้างการเรียนรู้ควรมีการศึกษาดูงานชุมชนที่เป็นต้นแบบและมีการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองอย่างเข้มแข็ง 5.การพัฒนาชุมชนควรมีคณะกรรมการบริหารหรือผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ในการมุ่งพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการ และ 6.ชุมชนควรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่มีส่วนช่วยตั้งแต่ขั้นก่อตั้ง และการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

ชลดา บุญอยู่,2556 ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง ทุนทางสังคมกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กรณีศึกษา บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์มีสภาพทุนทางสังคมที่ประกอบไปด้วย 1)ทุนมนุษย์ ได้แก่ ผู้นำที่เป็นทางการ คือผู้ใหญ่บ้านผู้ใหญ่บ้านเป็นบุคคลที่มีความเป็นผู้นำ มีความรู้ความสามารถ มีทักษะในหลายด้าน มีจิตสาธารณะ และเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ 2)ทุนสถาบันองค์กร คือ กลุ่มองค์กรที่มีความสำคัญกับชุมชน ได้แก่ กลุ่มแปรรูปอาหารทะเล กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากร และกลุ่มประมงพื้นบ้าน ซึ่งกลุ่มองค์กรเหล่านี้เป็นกลุ่มที่ชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งขึ้นมา และช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชน 3)ทุนภูมิปัญญาวัฒนธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญาการประกอบอาชีพ คือ การทำลอบปลาหมึก ภูมิปัญญาด้านการถนอมอาหาร คือ การทำปลาเค็มฝึงทราย ประเพณีที่มีความสำคัญ คือ ประเพณีสวดทาด เป็นประเพณีท้องถิ่นของชาวบ้านบนเกาะพิทักษ์ เป็นการไหว้ขอขมาพ่อขุนทะเล แม่นางเชิงกระ และอีกประเพณีที่มีความโดดเด่น คือ ประเพณีวิ่งแหวกทะเล ค่านิยมความเชื่อของชุมชนเกาะพิทักษ์ คือ พ่อตาเกาะพิทักษ์ ชาวบ้านบนเกาะพิทักษ์มีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 4)ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรทางทะเล ปะการัง หอยมือเสือ และสัตว์น้ำทะเล ทุนทางสังคมทั้ง 4 ด้านมีความสัมพันธ์กัน และมีความสำคัญต่อชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ ในลักษณะที่ส่งเสริมกันและกันในการพัฒนาและการสร้างรายได้ให้กับชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ การจัดการการท่องเที่ยวเชิง

อนุรักษ์ของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์นั้น อาศัยการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชน ดังนี้ 1) ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยในทุกวันที่ 29 ของทุกเดือนจะมีการประชุมของหมู่บ้าน 2) ทุกคนในชุมชนร่วมกันดำเนินกิจกรรมและปฏิบัติตามแผนการที่ได้วางไว้ 3) ชาวบ้านในชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ร่วมกัน 4) หลังจากการดำเนินกิจกรรมก็จะมีการติดตามและประเมินผล โดยที่ทุกกิจกรรมจะต้องทำบัญชีรายรับ รายจ่าย และมีการประชุมเสนอแนะความคิดเห็นรวมถึงปัญหาในการดำเนินกิจกรรม

จากงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า ทุนของชุมชนประกอบไปด้วย ทรัพยากรบุคคล ทุนทางภูมิปัญญา ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทุนประเพณีและความเชื่อ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและมีความสำคัญต่อชุมชน ในลักษณะที่ส่งเสริมกันและกันในการพัฒนาและการสร้างรายได้ให้กับชุมชน ดังนั้นในการศึกษาวิจัยการพัฒนาทุนชุมชนประมงพื้นบ้านไปสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี จะต้องศึกษาและค้นหาทุนชุมชนที่เป็นลักษณะเด่นของชุมชนและการค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนมาพัฒนาต่อยอดในการสร้างทุนทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

โครงการสร้างปฏิบัติการ เรื่อง การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ระยะที่ 2 : การจัดการทรัพยากร ในวิถีที่ถูกบอกเล่าใหม่ของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการรักษาสถานะทรัพยากรประมงให้ยั่งยืนโดยชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี และเพื่อศึกษา วิธีการในการสื่อสารให้สาธารณะเข้าใจในสิ่งที่ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีทำ และมาร่วมเป็น “ภูมิคุ้มกัน” ให้กับฐานทรัพยากรประมง

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา โดยมีวิธีการศึกษาและขั้นตอนการดำเนินงาน ประกอบด้วย (1) กระบวนการบริหารจัดการโครงการ และ (2) กระบวนการศึกษาข้อมูล ดังนี้

3.1 กระบวนการบริหารจัดการโครงการ ประกอบด้วย

3.1.1 กิจกรรมการจัดเวทีประชุมเสริมสร้างความรู้/ความเข้าใจด้านการดำเนินงานโครงการกับกลุ่มเป้าหมาย

3.1.2 กิจกรรมการเสริมสร้างและพัฒนาทักษะด้านกระบวนการ CBR ให้กับทีมวิจัย

3.1.3 กิจกรรมการเข้าร่วมติดตามและร่วมสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

3.1.4 การขยายผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

3.2 กระบวนการศึกษาข้อมูล

3.2.1 วิธีการศึกษาวิจัย

3.2.1.1 ขอบเขตในการศึกษา

3.2.1.2 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

3.2.2 เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

มีรายละเอียดดังนี้

3.1 กระบวนการบริหารจัดการโครงการ

3.1.1 กิจกรรมการจัดเวทีประชุมเสริมสร้างความรู้/ความเข้าใจด้านการดำเนินงานโครงการกับกลุ่มเป้าหมาย

การดำเนินงานของโครงการการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ระยะที่ 2 ทางโครงการฯ ได้ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจกับกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ทั้งนี้เพราะกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านเป็นกลุ่มคนเป้าหมายหลักของการศึกษาในครั้งนี้ เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

กิจกรรมนี้มีเป้าหมายหลักที่ต้องการสร้างความเข้าใจ การรับรู้และการสนับสนุนของสังคมต่อการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั้งจากกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านเองและภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้อง โดยการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจด้านการดำเนินงานโครงการ แบ่งเป็น 2 ประเด็น คือ 1) ความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และ 2) ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการประชาสัมพันธ์การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยมีรายละเอียดโดยสังเขป ดังนี้

1) ความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ในการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในบางพื้นที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมรับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของโครงการอย่างต่อเนื่อง แต่สำหรับบางชุมชนที่เป็นชุมชนเป้าหมายใหม่ คนในชุมชนยังไม่มี ความเข้าใจเกี่ยวกับวิจัยเพื่อท้องถิ่น ถึงแม้ว่าคนในชุมชนจะเคยเป็นแหล่งข้อมูลให้กับหน่วยงานต่างๆที่เคยมาศึกษาวิจัยในพื้นที่ แต่ก็ยังเป็นเพียงการบอกเล่าข้อมูลเพียงอย่างเดียว

ทางโครงการวิจัยจึงได้มีการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบโดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ได้ผลงานและเก่งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง ตลอดจนยกระดับการแก้ปัญหาให้มีความน่าเชื่อถือสูงและสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น มีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุ เป็นผล ดังนั้น จุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ก็คือ เน้นที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง ให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน และเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา ถกเถียง) เป็นเครื่องมือเพื่อให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วม ทั้งกลุ่มชาวบ้าน ครูโรงเรียน เอ็นจีโอ สมาชิก อบต. ข้าราชการหรือกลุ่มคนอื่น ๆ ที่จะมาเข้ามาร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

2) ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการประชาสัมพันธ์การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ทางโครงการฯได้ใช้โอกาสที่ภาคีอื่นๆได้มีการจัดประชุมพูดคุยในประเด็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งต่างๆร่วมนำเสนอเนื้อหาในเรื่องการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในชุมชนประมงพื้นบ้าน เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์การดำเนินโครงการ โดยพยายามให้ฝ่ายต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด เช่น หน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และอื่นๆ เพื่อให้กลุ่มคนดังกล่าวได้เข้าใจงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่น และนำไปสู่การเผยแพร่ต่อในวงกว้าง ซึ่งรูปแบบของการประชาสัมพันธ์เช่นนี้ เป็นรูปแบบที่ใช้ต้นทุนงบประมาณที่ไม่สูงนัก แต่ประเด็นที่ควรคำนึงถึงเป็นอย่างยิ่งก็คือ การให้น้ำหนักในการทำความเข้าใจกับชาวบ้านในพื้นที่ที่เป็นคนเล็กคนน้อยในสังคม เพื่อให้พวกเขาได้เรียนรู้ และสามารถใช้กระบวนการในการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นการสร้างองค์ความรู้ให้กับตนเอง ซึ่งท้ายที่สุดความรู้ต่างๆเหล่านี้ก็คืออำนาจที่ชาวบ้านสามารถนำไปสู่การต่อรองอย่างสร้างสรรค์กับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของพวกเขาอย่างยั่งยืนในที่สุดนั่นเอง

- การนำเสนอผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในช่วงเวลาที่ทางสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง
- การนำเสนอกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในช่วงเวลาที่สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีได้มีการประสานงานกับสื่อมวลชนแขนงต่างๆเพื่อร่วมไปศึกษาข้อเท็จจริงจากพื้นที่และรับฟังข้อมูลจากชาวประมงพื้นบ้านเพื่อให้เห็นถึงการนำกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปใช้ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนประมงพื้นบ้าน
- การนำเสนอผลงานวิจัยในช่วงที่ทีมวิจัยซึ่งเป็นคณะกรรมการของสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีเข้าร่วมประชุมในเวทีต่างๆ ในระดับพื้นที่ ระดับจังหวัด และระดับประเทศที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผน นโยบายและกฎหมายต่างๆ เพื่อให้เกิดการนำกิจกรรมของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปบรรจุในแผนงาน นโยบายด้วย

3.1.2 กิจกรรมการเสริมสร้างและพัฒนาทักษะด้านกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้กับทีมวิจัย

จากเวทีระดมความคิดเห็นเบื้องต้นพร้อมทั้งเวทีประชุมเสริมสร้างความรู้/ความเข้าใจด้านการดำเนินงานโครงการ ได้มีการพูดคุยเนื้อหาเพิ่มเติม สามารถสรุปได้ดังนี้

การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นงานที่มุ่งเน้นให้ชาวบ้านใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือตามแนวคิดและวิธีการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งในเชิงเนื้อหาและกระบวนการ ภายใต้หลักการว่า “เป็นปัญหาของชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นทีมวิจัย และมีปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหา”

ในการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทางโครงการได้มีเสริมสร้างความรู้และพัฒนาทักษะในการทำงานวิจัย ใน 2 รูปแบบ คือ

(1) การฝึกอบรมกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

“กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่และในระหว่างลงมือทำการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอด จนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่นๆต่อไปซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย”

การวิจัยในลักษณะเช่นนี้ เป็นงานวิจัยอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ให้กับตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น มุ่งแก้ไข ปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการที่จะ

ขอตำแหน่ง ไม้ไขของคัคลี่สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น)

ลักษณะสำคัญของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1) เป็นเรื่องอะไรก็ได้ โจทย์อะไรก็ได้ ที่ชุมชนหรือคนในท้องถิ่นเห็นว่ามีสำคัญ และอยากจะ ค้นหาคำตอบร่วมกัน ซึ่งชุมชนในที่นี้มีความหมายที่หลากหลาย หมายถึงถึงกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการที่มีเป้าหมายหรือดำเนินกิจกรรมบางอย่างเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ หน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้ประกอบการ ครู เด็กและเยาวชน คนชรา พระสงฆ์ ชนเผ่า

2) ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการค้นหาคำตอบร่วมกัน กล่าวคือ เปิดโอกาสให้ชุมชนหรือคนในท้องถิ่นต้องร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตรวจสอบและแปลความหมาย รวมทั้งคาดว่าจะเกิดความเปลี่ยนแปลงภายหลังการดำเนินงานวิจัย

การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการวิจัยนี้มี “ความเข้มข้น” และมีบทบาทที่ต่างกัน ปลายด้านซ้ายเป็นการวิจัยที่คนนอกเข้าไปทำให้ทั้งหมด คนในชุมชนเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล ซึ่งจะไม่อยู่ในข่ายการสนับสนุนของ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น แต่มีฝ่ายสนับสนุนจาก สกว. ส่วนกลาง เพื่อผลระดับนโยบาย หรือ กฎหมายอันอาจเป็นประโยชน์ต่อชุมชนทางอ้อมได้

3) มีการดำเนินงานรวบรวมข้อมูล และทดลองปฏิบัติการ มีการดำเนินงานใน 2 ระยะ

ระยะแรก วิจัยให้ทราบสภาพที่เป็นอยู่ ได้แก่

- สภาพหรือบริบทชุมชน ภูมิปัญญาในชุมชน
- สภาพของปัญหานั้น
- ทราบสาเหตุ ปัจจัย เงื่อนไขของปัญหา
- เลือกทางเลือกในการแก้ไขปัญหา

ระยะที่สอง เป็นการทดลองทำ (วิจัยปฏิบัติการ) เพื่อแก้ปัญหา และวิเคราะห์สรุปทบทเรียน รวมทั้งสิ่งที่ได้เรียนรู้

นอกเหนือจากลักษณะดังกล่าว ศาสตราจารย์ นายแพทย์วิจารณ์ พานิช ยังให้ทัศนะเพิ่มเติมว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นควรมีลักษณะ ดังนี้

1) เป็นการวิจัยปลายทาง เพื่อทดลองประยุกต์ใช้ความรู้หรือเทคโนโลยีในบริบทของท้องถิ่น มากกว่าเป็นการวิจัยเพื่อสร้างความรู้ใหม่ โดยอาจมีลักษณะเป็น

1. R & D คือ การวิจัยและพัฒนา
2. D & R คือ การพัฒนามากกว่าวิจัย การวิจัยเป็นส่วนเล็กๆ
3. D & R & M คือ นอกจากการวิจัย พัฒนา แล้วยังอาจมีการเคลื่อนไหวสังคม (Movement)

อยู่ด้วย

2) อาจมีการสร้างทฤษฎีใหม่จากข้อมูลภายในประเทศ หมายความว่า ข้อมูลจากหลายๆ โครงการย่อยเมื่อนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ร่วมกันอาจเกิดทฤษฎีใหม่ ซึ่งผู้ที่ทำเช่นนี้ได้จะต้องเป็นนักวิจัยเชิงทฤษฎีที่มีความสามารถสูงมาก การวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงควรมีนักวิจัยเชิงทฤษฎีที่มีความสามารถและประสบการณ์สูงเข้าร่วมด้วย

3) เป็นการวิจัยแบบองค์รวม (Holistic หรือ Integrated) ไม่แยกสาขาวิชา มีลักษณะการดำเนินการเป็นสหวิทยา และจะต้องส่งเสริมให้มีการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการวิจัยด้านการจัดการเพื่อ ชุมชนท้องถิ่นให้มากขึ้น เพราะในปัจจุบันการวิจัยในท้องถิ่นด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และด้านการจัดการยังมีน้อยมาก

ผลที่คาดหวังของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1) ในระดับโครงการ

1.1) ชุมชนสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง สามารถพึ่งพาตนเองได้โดยอาศัยการตัดสินใจผ่านข้อมูลความรู้ที่ได้จากการศึกษา

1.2) เกิดความรู้ในท้องถิ่นและเป็นประโยชน์กับท้องถิ่นโดยตรง เช่น การฟื้นฟูและถ่ายทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนให้กับเด็ก ๆ รุ่นต่อไป

1.3) เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยคนท้องถิ่นเอง ทำให้คนท้องถิ่น “เก่ง” ขึ้น และดำเนินงานในเรื่องอื่นได้ดีขึ้น

1.4) เกิดกลไกการจัดการหรือองค์กรภายในชุมชนที่จะดำเนินงานต่อไป กรณีนี้อาจเป็นการหนุนเสริมให้องค์กรที่มีอยู่ทำงานได้ดีขึ้น เช่น การเสริมศักยภาพของ อบต. ในด้านต่างๆ หรือการสร้างกลไกใหม่ในชุมชน เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนในระดับตำบล เพื่อประสานกลุ่มออมทรัพย์กองทุนต่างๆ และบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เป็นต้น

2) ในระดับเหนือโครงการ

องค์ความรู้ที่ได้จากโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเด็นต่างๆ หลากๆ โครงการ สามารถนำมาสังเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างงานวิจัยและพัฒนาที่ดำเนินการโดยฝ่ายต่างๆของ สกว.เพื่อยกระดับองค์ความรู้ และสามารถผลักดันแนวคิด มาตรการ นโยบายหรือระบบและกลไกภายในประเทศที่จะเอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น เช่น ระบบการกระจายสินค้าชุมชน ระบบการตลาดมาตรฐานสินค้า การรวมกลุ่มผู้บริโภคเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์จากชุมชนและการพัฒนามาตรฐานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนสามารถเชื่อมโยงแนวคิดสู่การพัฒนาในระดับนานาชาติเพื่อการพัฒนาประเทศ

รูปแบบการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้ 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ดังนี้

1) การวิจัยแบบเต็มรูปแบบ (PAR)

เป็นงานวิจัยที่มีลักษณะสมบูรณ์แบบตามแนวความคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั้งในเชิงเนื้อหาและในเชิงกระบวนการ ภายใต้หลักการว่า “เป็นปัญหาของชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นที่วิจัย และมีปฏิบัติการเพื่อ

แก้ปัญหา” กล่าวคือ มีการสร้างความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนสั่งสมมาและจากบทเรียนการทำงาน ของท้องถิ่นในอดีต เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการทดลองแก้ปัญหาของตนเอง ทั้งระดับบุคคล ครอบครัวยุค กลุ่มคน ชุมชน ท้องถิ่นและระดับเครือข่าย ผ่านการวางแผน ดำเนินการ ติดตามประเมิน สรุปผลและ รับผิดชอบร่วมกันของชุมชน โดยใช้ระยะเวลาดำเนินการไม่เกิน 2 ปี งานวิจัยแบบนี้ มี 2 ลักษณะ กล่าวคือ

1.1) การวิจัยที่เน้นกระบวนการแก้ปัญหาสังคมในทุกประเด็น

เป็นการศึกษาในเชิงกระบวนการเคลื่อนไหวตัวของชุมชนท้องถิ่นในบริบทหนึ่งๆ ต่อการแก้ปัญหา ต่างๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นร่วมกันดำเนินการ ได้แก่ ชุมชนกับการจัดการปัญหาต่างๆ การรวมกลุ่มหรือการสร้าง เครือข่ายปัญหาหรืออาชีพ การเรียนรู้และการศึกษาทางเลือก ซึ่งสามารถใช้เกณฑ์การสนับสนุนตามปกติ ของ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มีอยู่แล้ว

1.2) การวิจัยที่เน้นการทดลองเปรียบเทียบและทดสอบปัจจัยต่างๆ

เป็นการศึกษาเพื่อที่จะทดลอง/ทดสอบทางเลือกจากหลายๆ ทางเลือก เพื่อที่จะหาทางเลือก ที่มีประสิทธิภาพ คุ่มค่าและคุ่มทุนที่สุดของชุมชนโดยเน้นการพึ่งตนเองของชุมชนเป็นหลัก ได้แก่การ ทดลองปัจจัยต่างๆในการผลิต การแปรรูป และการตลาด โดยเน้นทางเลือกอาชีพเป็นหลัก มีการพัฒนา เกณฑ์การสนับสนุนที่เหมาะสมกับแต่ละประเด็นที่ต้องการทดลอง เจือปนใจของแต่ละท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์

ระบบสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ด้วยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นแนวคิดใหม่ในการสนับสนุนให้ชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการวิจัย เพื่อแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง จึงจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงที่คอยให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางการดำเนินงาน หนุนเสริมนักวิจัย ตลอดจนเป็นเพื่อนร่วมคิด ให้กำลังใจและร่วมเรียนรู้ไปกับทีมวิจัยและชุมชนใน โครงการวิจัยต่างๆ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงได้หนุนเสริมระบบสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรือศูนย์ ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) และพี่เลี้ยง (Research counselors ; RC) ในเชิงพื้นที่ และประเด็น เพื่อกระจายโอกาสสู่ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ต่างๆและสนับสนุนให้เป็นกลไกสำคัญในการบริหารจัดการ โครงการวิจัยที่มีประสิทธิภาพ ตั้งแต่การพัฒนาโครงการ การติดตามสนับสนุนโครงการในด้านต่างๆ ให้กับ โครงการวิจัย อาทิ การรวบรวมข้อมูล การใช้กระบวนการมีส่วนร่วม การคิด การวิเคราะห์ การเขียน รายงาน การจัดการงบประมาณ การเงิน การบัญชี ตลอดจนการจัดทำสัญญา การบริหารจัดการทั่วไป การ นำเสนอผลงานสู่ชุมชน การจัดการความรู้ ทั้งนี้ พี่เลี้ยงในแต่ละศูนย์ หรือแต่ละพื้นที่จะมีบทบาทสำคัญใน การบริหารจัดการโครงการให้ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ คุณสมบัติของพี่เลี้ยงที่เหมาะสมจึงควรเป็น ดังนี้

- 1) มีประสบการณ์ในการทำวิจัยมาก่อน หรือ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์การพัฒนามาก่อนเน้นที่ ประสบการณ์การพัฒนา
- 2) มีทักษะในการประสานงาน / ให้คำปรึกษา / มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี / รักการเรียนรู้
- 3) รู้จักชุมชน / รู้จักพื้นที่ทำงาน

- 4) มีเวลาทำงานอย่างเพียงพอ
- 5) มีจิตวิญญาณในการให้
- 6) ต้องการให้งานประสบความสำเร็จ
- 7) รับฟังความคิดเห็น

(2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

เป็นการวิจัยที่ผสมผสานการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research)กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) รวมทั้งวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เข้าด้วยกัน เพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยคณะวิจัย ชุมชนและแกนนำชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบและร่วมรับประโยชน์ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People-Centered Development) และแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ (Problem-Learning Process)

กมล สุดประเสริฐ (2540 : 8) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) คือ การวิจัย ค้นคว้า และหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิมๆ ต่างกันเพียงแต่ว่า PAR นั้นมีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนา และเป็นการวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของ ชุมชน ผู้ร่วมงาน รวมทั้งในกระบวนการวิจัย และในการมีหุ้นส่วนใช้ประโยชน์ของการวิจัย ซึ่งสอดคล้อง กับ สุภางค์ จันทวานิช (2547 : 67) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) หมายถึง วิธีการที่ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การกำหนดปัญหา การดำเนินการ การวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนหาแนวทางในการแก้ปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรม

หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

1. ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้าน ตลอดจนระบบ การสร้างความรู้ และกำเนิดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการ
2. ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้านด้วยการส่งเสริม ยกย่องและพัฒนาความเชื่อมั่น ในตัวเองของเขาให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง
3. ให้ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนยากจนโดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขา และสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมายตลอดจนนำไปใช้ได้เหมาะสม
4. สนใจปริทัศน์ของชาวบ้านโดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน
5. ปลดปล่อยความคิด การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชาวบ้านและคนยากจนสามารถใช้ความคิดเห็นของตนอย่างเสรี

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปได้ดังนี้

1. ประชากรผู้ทำการวิจัย ได้เปลี่ยนจากผู้วิจัยภายนอก โดยให้ประชาชนในชุมชนได้มีโอกาสเข้ามา เป็นนักวิจัยร่วมกันในการร่วมคิด วางแผนและตัดสินใจในการวิจัย
2. ขอบเขตของการมีส่วนร่วม จากเดิมที่การมีส่วนร่วมจะอยู่ในวงจำกัดเพียงบางขั้นตอนมาสู่การมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การศึกษาชุมชน วิเคราะห์ปัญหา วางแผน ลงมือปฏิบัติ และ ติดตามประเมินผล
3. การเป็นประชาธิปไตย หลักของความเป็นประชาธิปไตยจะเพิ่มมากขึ้นใน PAR เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนก่อให้เกิดการพัฒนาที่มาจากชุมชนเอง ลดการพึ่งพิงจากสังคมภายนอกให้ ประชาชนตัดสินใจร่วมกัน ชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง ก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด
4. การสร้างองค์ความรู้ เนื่องจากเป็นการผสมผสานความรู้ของนักวิชาการกับความรู้พื้นบ้านให้เกิดความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน และการผสมผสานความรู้จากทฤษฎีและการปฏิบัติเข้าด้วยกัน
5. ความรู้ที่ประชาชนได้รับ PAR เป็นการปฏิบัติที่ไม่ใช่การเข้าใจเพียงอย่างเดียวดังการวิจัยที่ผ่านมา หากแต่ต้องลงมือกระทำให้ความเข้าใจที่เป็นนามธรรมออกมาสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและพัฒนาความรู้ ที่ได้รับอย่างต่อเนื่อง
6. การวิจัยนำไปสู่การพัฒนา PAR เป็นการวิจัยที่นำไปสู่การพัฒนาทั้งวิธีการวิจัยและการพัฒนา มนุษย์

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. ชาวบ้าน ประชาชน จะตื่นตัว ได้รับการศึกษามากขึ้น สามารถคิดและวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆได้อย่างถูกต้อง
2. ประชาชนได้รับการแก้ไขปัญหา การจัดสรรทรัพยากรต่างๆ มีการกระจายอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม รวมทั้งข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น
3. ผู้วิจัยและนักพัฒนาจะได้เรียนรู้จากชุมชนได้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับชุมชน อันก่อให้เกิดความเข้าใจชุมชนได้ดีขึ้น และเกิดแนวคิดในการพัฒนาตนเองอย่างแท้จริง

จุดเริ่มต้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

1. ชั้นการศึกษาพื้นที่เป้าหมาย ในขั้นนี้ นักวิจัยจะทำการกำหนดพื้นที่หรืออาณาบริเวณที่จะทำการศึกษาวิจัย โดยมีตอนสำคัญดังนี้
  - 1.1 ในกรณีพื้นที่วิจัยใหม่ ศึกษาแหล่งข้อมูลพื้นที่เบื้องต้นจากเว็บไซต์และบุคคลที่เป็น ผู้นำกลุ่ม ได้แก่ ผู้นำของกลุ่มเป้าหมาย กับผู้นำชุมชน
    - ประสานงานกับหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีหน้าที่กำกับดูแลโดยตรง
    - ลงพื้นที่พบปะพูดคุยประเด็นปัญหาวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับประเด็นโจทย์งานวิจัย
    - สังเกตบุคคลที่จะสามารถเป็นผู้ประสานงานในพื้นที่ ซึ่งจะต้องเป็นคนในพื้นที่มี มนุษย์สัมพันธ์ กระตือรือร้น และเป็นที่ยอมรับในกลุ่ม

1.2 ในกรณีพื้นที่วิจัยเก่า จะใช้วิธีการโดยการเข้าร่วมศึกษากับทีมวิจัยที่กำลังทำวิจัยในพื้นที่นั้น โดยหาโอกาสพูดคุยกับชุมชนในการพัฒนาโจทย์ใหม่ร่วมกัน

2. ขั้นตอนนี้เมื่อโครงการได้รับการอนุมัติ แล้ว ทีมวิจัยจะต้องสรุปคำถามหรือปัญหา รวมทั้งอธิบายเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการแก้ไขปัญหามาให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เห็นภาพและเกิดความเข้าใจตรงกัน ทำความเข้าใจประเด็นปัญหาและมองถึงผลของการวิจัยได้อย่างชัดเจน ว่าทุกคนเป็นทีมวิจัยร่วมกัน

3. ก่อนการลงพื้นที่วิจัยแต่ละครั้งนักวิจัยจะต้องมีความชัดเจนในการปฏิบัติงานวิจัยให้ชัดเจน รวมทั้งระบุด้วยว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำวิจัยแต่ละฝ่ายจะมีส่วนร่วมอะไร และอย่างไร เมื่อใดบ้าง และเป้าหมายในการลงพื้นที่แต่ละครั้งจะต้องเห็นผลการวิจัยอย่างชัดเจน และในระหว่างการทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเป้าหมายจะต้องสังเกตและจับประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นในขณะดำเนินการ เพราะประเด็นเหล่านี้ จะเป็นข้อค้นพบใหม่ ซึ่งหัวข้อนี้เป็นหัวข้อสำคัญหัวข้อหนึ่งในวิจัยฉบับสมบูรณ์

4. นักวิจัยจะต้องสามารถปรับตัวและแสดงความจริงใจในการลงพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามในการดำเนินงานต้องยึดวัตถุประสงค์และกรอบการวิจัยอย่างเข้มงวด เนื่องจากในขณะทีมวิจัยลงพื้นที่ทำงานร่วมกับชุมชน มักจะเกิดความผูกพัน และถูกดึงไปทำกิจกรรมนอกเหนือจากกรอบการวิจัย ซึ่งจะส่งผลทำให้ การวิจัยล่าช้าและเกินงบประมาณ

ทางโครงการฯ ได้มีการจัดประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลที่ชุมชนต้องการในการพัฒนาโครงการวิจัย ซึ่งเป็นการดำเนินการที่ต่อเนื่องมาจากการจัดฝึกอบรมกระบวนการในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยกลุ่มผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้มีการนำเสนอโจทย์ประเด็นที่ตนเองสนใจในการศึกษาหาคำตอบ โดยผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภายหลังจากนั้นทางโครงการฯ ก็ได้มีการไปติดตามในชุมชนต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อร่วมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจากสมาชิกในชุมชนและร่วมสนับสนุนการค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นที่ชุมชนสนใจในการพัฒนาโครงการวิจัยอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

3.1.3 กิจกรรมการติดตามและร่วมสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ในปีงบประมาณ 2560-2561 ทางโครงการฯ ได้ดำเนินโครงการวิจัย จำนวน 8 โครงการ ซึ่งขณะนี้ อยู่ในช่วงการดำเนินโครงการ โดยลักษณะของโครงการวิจัยที่ขอรับการสนับสนุนงบประมาณด้านปฏิบัติการ (Action) จากหน่วยงานอื่นและทาง สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สนับสนุนเฉพาะงบประมาณด้านการศึกษาหาคำถามรู้

การติดตามโครงการวิจัย เป็นโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณในปี 2560 จำนวน 4 โครงการด้วยกัน คือ

(1) โครงการศึกษารูปแบบการสร้างการเรียนรู้ธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านต้นแบบขนาดเล็กที่สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน กรณีศึกษา ชุมชนประมงพื้นบ้านบางแห่งในจังหวัดปัตตานี

วัตถุประสงค์ของโครงการ

เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างการเรียนรู้เรื่องธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านต้นแบบขนาดเล็กที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

(2) โครงการศึกษาการจัดการและการพัฒนาอาหารทะเลสดจากผู้ผลิตถึงผู้บริโภค กรณีศึกษาชุมชนประมงพื้นบ้านบางแห่งในจังหวัดปัตตานี

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- เพื่อศึกษาถึงปฏิทินในการผลิตอาหารทะเลสด ประเภทและรูปแบบของอาหารทะเลสดของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มต่างๆ
- เพื่อศึกษาถึงช่องทางและวิธีการบริหารจัดการอาหารทะเลสดจากผู้ผลิตถึงผู้บริโภคกลุ่มต่างๆ
- เพื่อศึกษาการสื่อความหมายของอาหารทะเลสดที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และบริบทของจังหวัดชายแดนภาคใต้ จากชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีถึงผู้บริโภค

(3) โครงการศึกษาเงื่อนไขความสำเร็จของการแปรรูปอาหารทะเลที่สอดคล้องกับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ศึกษากรณี ชุมชนประมงพื้นบ้านบางแห่ง ในพื้นที่ จ.ปัตตานี

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- เพื่อศึกษาลักษณะการชี้วัดความสำเร็จของการแปรรูปอาหารทะเลของกลุ่มประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี
- เพื่อศึกษาวิธีการและเงื่อนไขความสำเร็จของการแปรรูปอาหารทะเล 4 ประเภท ประกอบด้วย ปลาเกลือเค็ม ปลาอินทรีเค็ม กะปิ และข้าวเกรียบปลา

(4) โครงการศึกษารูปแบบที่เหมาะสมของศูนย์วิจัยนวัตกรรมของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- ศึกษาศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน
- ศึกษานวัตกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี
- ศึกษาารูปแบบของศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนที่เหมาะสมกับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเชิงประเด็นต่างๆของชุมชน
- กำหนดทิศทางการสร้างนวัตกรรมใหม่ที่เหมาะสมกับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีภายใต้บริบทสถานการณ์ปัจจุบันผ่านการสร้างปฏิบัติการจริงทางสังคมรวมทั้งหาแนวทางยกระดับและขยายผล

ส่วนที่สอง : การพัฒนาโครงการวิจัยใหม่ ในปีงบประมาณ 2561 จำนวน 4 โครงการ ซึ่งในขณะนี้ อยู่ในระหว่างการดำเนินโครงการ ประกอบด้วย

1. โครงการกระบวนการเรียนรู้และติดตั้งพลังงานทางเลือกที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย
2. โครงการการแปรรูปและการสร้างช่องทางการตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าของสัตว์น้ำที่มีมูลค่าน้อย
3. โครงการการศึกษาเส้นทางชีวิตปลาเกลือเพื่อการดูแลและการจับปลาเกลืออย่างเหมาะสม

4. โครงการการเรียนรู้และขับเคลื่อนเพื่อขอรับรองมาตรฐานสินค้าประมงอินทรีย์กับการสร้างการเรียนรู้ให้แก่ชาวประมงพื้นบ้านและกลุ่มผู้บริโภคเป้าหมาย : ศึกษากิจกรรมเคลื่อนไหวของกลุ่มวิสาหกิจโอริงปันต์

3.1.4 การขยายผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ในรอบปีที่ผ่านมาทางโครงการฯ ได้มีการนำทั้งกระบวนการทำงานและผลของการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปขยายสู่สาธารณะในรูปแบบต่างๆ เช่น

3.1.4.1 การใช้ช่องทางต่างๆในการเผยแพร่ความรู้ วิธีการนี้ทางโครงการฯ ได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะว่า ประเด็นการวิจัยที่ชุมชนได้ร่วมกันดำเนินการอยู่นั้น หากทีมวิจัยสามารถสื่อสารผ่านช่องทางของสื่อสาธารณะรูปแบบต่างๆไปยังสาธารณชนทั่วไปได้ก็จะก่อให้เกิดพลังในการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นได้ เพราะในสภาพสังคมปัจจุบันที่อยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ การทำงานกับสื่อมวลชนนับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับชุมชนท้องถิ่น เช่น

ตารางที่ 3.1 : ตารางแสดงการใช้ช่องทางต่างๆในการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน

การเผยแพร่ผ่านสื่อสาธารณะ	
วันที่	การดำเนินการ
5 ตุลาคม 2560	สื่อมวลชนจากประเทศมาเลเซียลงพื้นที่บ้านต้นหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาศึกษาดูงานเกี่ยวกับวิถีชีวิตประมงพื้นบ้านและการแปรรูปปลาเกลือเค็ม
8 พฤศจิกายน 2560	พล.อ.อุดมเดช สีตบุตร รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม เยี่ยมชมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันต์
13 พฤศจิกายน 2560	สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ทำเนียบรัฐบาล ลงพื้นที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันต์ในการบันทึกเรื่องราวการแปรรูปปลาเกลือเค็ม
27 พฤศจิกายน 2560	ตัวแทนนักวิจัย นักเสนอผลิตภัณฑ์ปลาเกลือเค็มต่อพล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ในครั้งที่นายกรัฐมนตรีลงพื้นที่จังหวัดปัตตานีเพื่อพบปะประชาชนพร้อมติดตามความก้าวหน้าของโครงการ "สามเหลี่ยม มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน"
19 มกราคม 2561	นายสุชาติ รัตนเรืองสี ผู้อำนวยการส่วนอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลสำนักงานบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 7 (ปัตตานี) ลงพื้นที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันต์ เพื่อมาเยี่ยมชมธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน
20 กุมภาพันธ์ 2561	ผศ.ดร.ชูพัทธ์ สุทธิสา ผู้อำนวยการฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.พื้นที่บ้านต้นหยงเปาว์ เพื่อมาเยี่ยมชมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันต์
21 มีนาคม 2561	ศ. ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง ลงพื้นที่บ้านต้นหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาเยี่ยมชมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โอริงปันต์
13 เมษายน 2561	อาจารย์เผ่าทอง ทองเจือ เดินทางลงพื้นที่บ้านต้นหยงเปาว์เพื่อไปชมการแปรรูปอาหารทะเล และปลาเกลือของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันต์ เพื่อบันทึกการเปิดตำนานกับเผ่าทอง ทองเจือ และเผยแพร่ออกอากาศเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2561 ทางช่อง PPTV 36

วันที่	การดำเนินการ
23 พฤษภาคม 2561	นักวิจัยประมงพื้นบ้านได้จัดนิทรรศการปลาเกลือเค็มโอรังปันตัย ในงานพิธีมอบรางวัลผลงานวิจัยดีเด่นประจำปี 2560 โดยโครงการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีได้รับรางวัลผลงานวิจัยดีเด่น กลุ่มผลงานวิจัยด้านชุมชนและพื้นที่
24 กรกฎาคม 2561	หม่อมหลวงศิริเฉลิม สวัสดิวัตน์ หรือ หมึกแดงผู้เชี่ยวชาญในการทำอาหารลงพื้นที่จังหวัดปัตตานีเพื่อบันทึกรายการรายการ McDang's Travelogue เกี่ยวกับหมึกแดง และมีการชิมอาหารเมนูต่างๆรวมทั้งข้าวผัดปลาเกลือเค็ม และได้มีการประชาสัมพันธ์ปลาเกลือเค็มผ่านรายการ McDang's Travelogue เกี่ยวกับหมึกแดง และในหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ คอลัมน์ วาไรตี้ - หมึกแดงชวนชิม

ทั้งนี้โครงการวิจัยดังกล่าวจะมีลักษณะของการร่วมทุน(Co-funding)เป็นสำคัญ กล่าวคือเป็น ทุนวิจัยภายใต้ความร่วมมือระหว่าง สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น กับหน่วยงานอื่นๆในพื้นที่ โดยทุนวิจัยในลักษณะนี้จะเป็นการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน โดยทางโครงการฯได้วางแผนการดำเนินงานที่จะพัฒนาโครงการวิจัยที่เป็นโจทย์ของชาวบ้าน ซึ่งในขณะนี้ได้มีเค้าโครงวิจัยจากชุมชนในระดับหนึ่ง โดยลักษณะของการร่วมทุนนี้ ทางโครงการฯจะประสานขอรับการสนับสนุนงบประมาณที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเชิงปฏิบัติการทั้งหมดจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ฯลฯ โดยทาง สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นสนับสนุนงบประมาณในการสรุป รวบรวม และสังเคราะห์ทั้งในด้านกระบวนการและผลที่ได้จากการปฏิบัติการของชุมชนมาเป็นองค์ความรู้

3.2 กระบวนการศึกษาข้อมูล

3.2.1 วิธีการศึกษาวิจัย

3.2.1.1 ขอบเขตในการศึกษา

3.2.1.1.1 ขอบเขตพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1) พื้นที่หลัก ซึ่งก็คือพื้นที่เป็นที่ตั้งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอรังปันตัย ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ขับเคลื่อนหลักในการนำทุนชุมชนมาพัฒนาเป็นทุนทางเศรษฐกิจ และเป็นผู้ปฏิบัติการหลักในการนำเรื่องราว (stories) ในมิติต่างๆของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นด้านการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งสื่อสารสู่สาธารณชนทั่วไป

2) พื้นที่รอง ซึ่งก็คือเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในนาม “สมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี” ซึ่งประกอบไปด้วยชาวประมงพื้นบ้านจากอำเภอที่ติดชายฝั่งทะเลจำนวน 6 อำเภอ แต่ทางโครงการจะให้ความสำคัญกับชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจากอำเภอหนองจิก อำเภอเมือง และอำเภอยะหริ่ง ของจังหวัดปัตตานี ทั้งนี้เพราะเป็นพื้นที่ที่อยู่ไม่ไกลเกินไปนักกับที่ตั้งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอรังปันตัย จึงทำให้กระบวนการในการจัดส่งอาหารทะเลสดเพื่อการจำหน่ายหรือเพื่อการแปรรูปเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

3.2.1.2 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

3.2.1.2.1 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ คือ

1) ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านที่มีลักษณะของความเป็นตัวแทนในอำเภอหนองจิก อำเภอเมือง อำเภอยะหริ่ง ของจังหวัดปัตตานีไม่น้อยกว่าอำเภอละ 1 ชุมชน โดยเป็นชุมชนที่มีลักษณะของความเป็นตัวแทนที่สะท้อนภาพรวมของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี กล่าวคือ เป็นชุมชนที่สมาชิกในชุมชนมีการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพหลัก และผู้ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นประชากรส่วนใหญ่ของชุมชนนั้น

2) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย ซึ่งเป็นกลุ่มวิสาหกิจที่เกิดจากการรวมตัวกันของตัวแทนชาวประมงพื้นบ้าน และนักวิจัยจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีเพื่อใช้เป็นช่องทางในการสร้างปฏิบัติการจริงในการจัดส่งอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปให้กับผู้บริโภคกลุ่มต่างๆ

3.2.1.2.2 ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informant)

ในส่วนของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (key-informant) ในโครงการนี้ประกอบด้วย 2 กลุ่มคือ

1) ชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนตัวแทนของแต่ละอำเภอ จำนวน 4 ชุมชน ที่เป็นผู้มีทักษะประสบการณ์ในการทำประมงพื้นบ้านเพื่อจับสัตว์น้ำในประเภทต่างๆ เช่น กลุ่มผู้จับปลาทะเล, กลุ่มผู้จับปลาอินทรี ฯลฯ

2) ผู้ที่เป็นสมาชิกและเป็นผู้ปฏิบัติงานในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย ที่เป็นศูนย์กลางในการรับซื้ออาหารทะเลเพื่อนำมาแปรรูป

ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (key-informant) ทั้ง 2 กลุ่มดังกล่าว จะให้ความสำคัญทั้งช่วงอายุเพศ และประเด็นทางด้านเศรษฐกิจชุมชนที่สนใจ ฯลฯ เป็นต้น

3.2.2 เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2.2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แนวการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

3.2.2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้มีวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลใน 2 ลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

(1) การศึกษาจากเอกสาร เป็นการทบทวนแนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมาและการรวบรวมเอกสารทางราชการ สิ่งพิมพ์ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ รายงานการศึกษาต่างๆที่มีความเกี่ยวข้องกับการอพยพเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาและการวิเคราะห์ สำหรับการศึกษาในครั้งนี้

(2) รวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยมี 4 วิธีคือ

● การสัมภาษณ์เดี่ยว

ทีมวิจัยได้สัมภาษณ์ผู้รู้เกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษาทั้งหมด ได้แก่ สัมภาษณ์ผู้อาวุโส, ประชาชน ชาวบ้าน, ผู้นำชุมชน, ชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนทั้งผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำประมงพื้นบ้านจับสัตว์น้ำ แต่ละประเภท

● การสัมภาษณ์กลุ่มแบบเจาะลึก (Focus Group interview)

ผู้เข้าร่วมในการสัมภาษณ์กลุ่มแบบเจาะลึก (Focus Group interview) ประกอบไปด้วย ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีและเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำประมงพื้นบ้าน แต่ละประเภทและผู้สนใจเรียนรู้ ผู้นำท้องถิ่น ผู้อาวุโส ในพื้นที่ที่ติดชายฝั่งทะเลทั้ง 3 อำเภอของจังหวัด ปัตตานีและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

● การจัดเวทีระดมความคิดเห็น

ทางโครงการได้มีการจัดเวทีระดมความคิดเห็นเบื้องต้น ในเรื่อง ประเภทของสัตว์น้ำที่ได้จากการทำประมงพื้นบ้านที่ต้องการศึกษา รวมถึงลักษณะการทำประมงของสัตว์น้ำแต่ละประเภทกับความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับระบบการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืนโดยมุ่งเน้นการระดมความคิดเห็นร่วมกันโดยมีทั้งผู้ประสานงานโครงการฯ, ทีมที่ปรึกษาโครงการ, กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ และผู้สนใจเรียนรู้ มาร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อเป็นการสร้างเสริมความเข้าใจระหว่างกันเพื่อนำไปสู่ทิศทางการมองเห็นภาพรวมและกำหนดขอบเขตเนื้อหาการวิจัย

● การจัดเวทีถอดบทเรียน

เป็นการจัดเวทีในเรื่อง “การทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านต้นแบบขนาดเล็ก – กรณีศึกษาภูเขาเค็ม โอริงปัตนัย” ที่ทางทีมวิจัยได้มีการเชิญผู้รู้ทั้งที่เป็นผู้อาวุโส ประชาชนชาวบ้าน นักวิชาการและผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำธุรกิจชุมชน รวมทั้งชาวประมงพื้นบ้านจากชุมชนประมงพื้นบ้านทั้งในพื้นที่ที่ศึกษาวิจัยและพื้นที่ข้างเคียงที่สนใจมาร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อเป็นการสรุปรวบรวมความรู้ทั้งในด้านวิถีคิดและวิธีการในการสร้างกระบวนการเรียนรู้การทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านต้นแบบขนาดเล็ก-กรณีศึกษาภูเขาเค็ม โอริงปัตนัยและเมื่อการถอดบทเรียนแล้วเสร็จ ทีมวิจัยก็จะมีต้นทุนฐานข้อมูลที่เป็นความรู้ ในด้านวิถีคิด/กระบวนการเรียนรู้การทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน และสามารถนำไปสู่การสังเคราะห์ที่เป็นระบบได้ในลำดับต่อไป

3.2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.2.3.1 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยทีมวิจัย

เป็นการวิเคราะห์ในช่วงของการศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการศึกษาข้อมูลต่างๆตามแผนงาน โดยพิจารณาว่าข้อมูลที่รวบรวมได้ในประเด็นต่าง ๆ นั้นพอเพียงหรือไม่ ต้องรวบรวมข้อมูลอะไรเพิ่มเติมอีก

ข้อมูลต่างๆควรจะเชื่อมโยงกันอย่างไร และมีความหมายอย่างไร ทั้งนี้เพื่อตอบคำถามการวิจัยให้ชัดเจนที่สุด

3.2.3.2 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการมีส่วนร่วม

เป็นการวิเคราะห์โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ เช่น ภาควิชาการ เข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลด้วย เพื่อให้ได้ความหมายของข้อมูลที่ชัดเจนมากที่สุด และทำให้ทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของเรื่องราวที่ศึกษาได้ และเพื่อให้ชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องมาช่วยกันถอดบทเรียนและร่วมเรียนรู้สิ่งที่ได้จากการจัดกิจกรรมสำคัญต่างๆ

นอกจากนั้นการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ จะนำเอาข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เบื้องต้นด้วยการจัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ด้วยหลักตรรกะเทียบเคียงแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัย

3.2.3.3 การจัดเวทีสังเคราะห์ข้อมูล

การจัดเวทีสัมมนาเพื่อสังเคราะห์ข้อมูลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ระยะที่ 2 เป็นการจัดเวทีที่เป็นการสรุปและรวบรวมข้อมูลแล้วนำไปสู่การสังเคราะห์ความรู้เพื่อการสร้างความรู้ให้ชุมชนเกิดการนำไปปรับใช้ โดยทางทีมวิจัยจะประสานทีมที่ปรึกษาโครงการและนักวิชาการที่มีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นและสามารถช่วยยกระดับจากข้อเท็จจริงต่างๆในพื้นที่เป็นองค์ความรู้หรือโมทัศน์ เพื่อให้ข้อมูลมีความหมายมากพอที่จะบอกได้ว่าปรากฏการณ์ที่เราเห็นนั้นหมายถึงอะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร

ทั้งนี้ทางทีมวิจัยได้ให้น้ำหนักกับกระบวนการในการนำประเด็นข้อเท็จจริงต่างๆที่รวบรวมได้มาสังเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างงานวิจัยและพัฒนาเพื่อยกระดับองค์ความรู้ที่เผยแพร่ต่อวงวิชาการและสาธารณะ ทัวไปได้ ทีมวิจัยคาดว่าองค์ความรู้ที่ได้จากโครงการวิจัย เมื่อนำมาสังเคราะห์เชื่อมโยงเพื่อยกระดับองค์ความรู้แล้วจะสามารถนำไปสู่การผลักดันแนวคิด มาตรการ นโยบาย หรือระบบและกลไกที่จะเอื้อต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชาวประมงพื้นบ้านและผู้สนใจประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ได้ในท้ายที่สุด

บทที่ 4

ผลการศึกษา

โครงการสร้างปฏิบัติการ เรื่อง การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ระยะที่ 2 : การจัดการทรัพยากร ในวิถีที่ถูกบอกเล่าใหม่ของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี ในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการศึกษาข้อมูลโดยมุ่งศึกษาถึงการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีโดยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีอะไรบ้าง และมีรายละเอียดต่างๆอย่างไร ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษา สามารถสรุปได้เป็น 2 ส่วน ดังนี้

4.1 แนวทางการรักษาสถานะทรัพยากรประมงให้ยั่งยืนโดยชาวประมงพื้นบ้าน

4.1.1 การให้คุณค่ากับภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน

4.1.2 การให้คุณค่ากับการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

4.1.3 การสร้างคุณค่าให้เกิดมูลค่า

4.1.3.1 การจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน “วิสาหกิจชุมชนโอรังปันตัย”

4.2 การสื่อสารเรื่องราวสู่สาธารณชน

4.2.1 การจัดทำสื่อ

4.2.2 การสื่อสารเรื่องราวผ่านช่องทางการตลาด

4.2.3 การสื่อสารผ่านช่องทางออนไลน์ต่างๆ

4.3 บทสรุป

โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1 แนวทางการรักษาสถานะทรัพยากรประมงให้ยั่งยืนโดยชาวประมงพื้นบ้าน

4.1.1 การให้คุณค่ากับภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาในการทำการประมงของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับระบบการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืน เพราะความเข้าใจในทรัพยากรประมงจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขธรรมชาติ มิใช่การเอาชนะธรรมชาติโดยใช้เทคโนโลยีระดับสูง โดยความเข้าใจเหล่านี้เป็นความเข้าใจที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของการให้คุณค่ากับทรัพยากร เป็นความเข้าใจที่ชาวประมงพื้นบ้านได้เฝ้าสังเกต เรียนรู้มาหลาย

ช่วยอายุคน ที่ทำให้ชาวบ้านสามารถทำมาหากินและดำรงชีพอยู่รอดได้อย่างเพียงพอ และเป็นความเข้าใจที่มุ่งหวังให้ทั้งคนและทรัพยากรสามารถดำรงอยู่ด้วยกันได้ มิใช่ว่าเป็นการเข้าใจเพื่อมนุษย์จะไปทำลายทรัพยากรเหล่านั้นโดยไม่เห็นคุณค่าเป็นสำคัญ ทั้งนี้ความรู้ท้องถิ่นดังกล่าวนอกจากจะช่วยส่งเสริมการใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในหมู่ชาวประมงพื้นบ้านแล้ว ยังสามารถใช้ในการบอกเล่ากับกลุ่มผู้บริโภคและสาธารณชนทั่วไปที่สนใจได้อีกด้วย จึงเป็นเสมือนการก่อให้เกิดวิถีการบอกเล่าใหม่ที่แตกต่างออกไปจากวิถีเดิมที่เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีเคยดำเนินการมาในอดีตเพื่อแก้ไขปัญหาที่ตนเองได้รับผลกระทบ ทั้งปัญหาทรัพยากรประมงเสื่อมโทรม ปัญหาการไม่ได้รับความเป็นธรรมต่างๆ ฯลฯ กล่าวคือ ในอดีต เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีได้มุ่งให้ความสำคัญกับการผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนในระดับนโยบาย/กฎหมายให้เอื้อต่อการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืน ด้วยเป้าหมายในห้วงเวลาดังกล่าว จึงทำให้พวกเขาต้องมีการปฏิสัมพันธ์ทั้งกับกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐที่มีหน้าที่ในการออกกฎหมายและนโยบาย รวมทั้งบังคับใช้กฎหมาย และต้องมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มผู้ใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมายมาอย่างต่อเนื่อง แต่เมื่อมาถึงสถานการณ์ในปัจจุบันที่พื้นที่ จ.ปัตตานีมีทั้งนโยบายและกฎหมายที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ทรัพยากรประมงพื้นบ้านตัวผู้ความอุดมสมบูรณ์ ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีต้องการบอกเล่าเรื่องราวของพวกเขาในวิถีที่ถูกบอกเล่าใหม่ เพื่อใช้ในการบอกเล่ากับกลุ่มคนใหม่ๆ ในสังคมที่อาจจะไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่เจ้าหน้าที่รัฐที่มีหน้าที่ในการออกกฎหมายหรือนโยบายที่เกี่ยวข้องอีกแล้ว หากแต่จะครอบคลุมไปถึงผู้บริโภคที่เป็นทั้งคนในชนบท คนชั้นกลางในเมืองเล็ก และเมืองใหญ่ ฯลฯ เป็นต้น โดยการใช้สัตว์น้ำที่อยู่ในความสนใจของผู้บริโภคอย่างปลาเก๋าหรือสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ เช่น ปลาอินทรี ปลากะพงขาว ปลาสาก ปลาเก๋า ปลาช่อนทะเล ฯลฯ เป็นตัวเดินเรื่องในการบอกเล่ากับผู้เกี่ยวข้องต่างๆ ให้เข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการร่วมมือในการรักษาระบบนิเวศน์ให้สมบูรณ์ เพื่อให้ปลาเก๋าและปลาชนิดอื่นๆ ยังคงมีอยู่

ภูมิปัญญาในการทำประมงพื้นบ้าน ประกอบด้วย

(1) ภูมิปัญญาในการสังเกตลักษณะทางกายภาพเพื่อการทำประมงอย่างพึงพิงธรรมชาติ

ในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน เพื่อการดำรงอยู่ของสมาชิกในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ถึงแม้ว่าจะเป็นอาชีพประมงพื้นบ้านที่ดูเรียบง่าย ภายใต้อุปกรณ์ประมงที่ไม่ซับซ้อนมากนักก็สามารถทำให้เข้าถึงทรัพยากรได้ แต่นอกเหนือจากเครื่องมือประมงทั้งเรือประมงและเครื่องมือประมงชนิดต่างๆ แล้ว ประการที่สำคัญยิ่งที่เป็นปัจจัยทำให้กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านเหล่านี้สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างรู้คุณค่าของทรัพยากร ก็คือ ความเข้าใจในทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่แวดล้อมชุมชน ซึ่งความเข้าใจในทรัพยากรเหล่านี้เอง จัดได้ว่าเป็นองค์ความรู้ที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชุมชน และนำไปสู่การเข้าถึงทรัพยากรของสมาชิกในชุมชนได้อย่างพอเพียง

ในด้านความเข้าใจของชาวประมงพื้นบ้านที่มีต่อทรัพยากรประมงนั้นได้มีมาช้านานแล้ว เป็นความรู้ที่ได้มีการสั่งสมมาหลายชั่วอายุคน เป็นกระบวนการในการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการเฝ้าสังเกตมาอย่างต่อเนื่อง ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องในด้านนี้ประกอบด้วย 2 ประเด็นด้วยกันคือ ภูมิปัญญาในการเข้าใจเพื่อเข้าถึง

ทรัพยากรในทะเล และ ภูมิปัญญาในการเข้าใจเงื่อนไขทางธรรมชาติและบริบทแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่ส่งผลต่อการทำการประมงของชาวประมงพื้นบ้าน โดยมีรายละเอียดดังนี้

(1.1) ภูมิปัญญาในการเข้าใจเพื่อเข้าถึงทรัพยากรในทะเล

- ความเข้าใจในลักษณะธรรมชาติของทรัพยากรในทะเล

องค์ความรู้ในเรื่องความเข้าใจในลักษณะธรรมชาติของทรัพยากรในทะเลนั้น หากศึกษาโดยใช้ทรัพยากรแต่ละประเภทเป็นหลักก็มียุหลายชนิดด้วยกัน โดยในส่วนนี้จะกล่าวถึงทรัพยากรหลักๆที่ชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนแถบนี้นิยมทำการประมง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสัตว์น้ำประเภทกุ้งและปู

ยกตัวอย่าง เช่น หากนำเอาทรัพยากรเป้าหมายที่ชาวประมงพื้นบ้านต้องการ คือ กุ้ง เป็นตัวตั้ง ก็จะสามารถสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชุมชนคือชาวประมงพื้นบ้านได้เรียนรู้ว่า กุ้งเป็นสัตว์น้ำที่มีลักษณะทางธรรมชาติ ชอบอาศัยอยู่ตามดินโคลนบริเวณที่มีน้ำขุ่น และมักฝังตัวอยู่บริเวณพื้นผิวในท้องทะเล บริบทแวดล้อมทางธรรมชาติที่จะส่งผลให้เกิดสภาพของน้ำขุ่น ก็คือจะต้องมีลมที่พัดมาจากทางทิศตะวันออก ซึ่งลมชนิดนี้จะส่งผลให้กระแสน้ำในท้องทะเลมีการพลิกไหวจนกลายเป็นระลอกคลื่น ที่ภายใต้คลื่นแต่ละลูกนั้น จะไปพัดพาเอาดินหรือทรายในท้องทะเลให้เกิดการเคลื่อนที่ไปตามกระแสของน้ำ ซึ่งจะทำให้น้ำในท้องทะเลขุ่น กุ้งซึ่งมีลักษณะชอบน้ำขุ่นจะออกมาหากิน เพราะคิดว่าเป็นสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย น้ำขุ่นจะช่วยอำพรางตัวกุ้งให้พ้นจากภัยอันตรายได้ นอกจากนี้ น้ำที่ขุ่นยังอุดมไปด้วยธาตุอาหารที่กุ้งต้องการอีกด้วย ส่งผลให้กุ้งออกมารวมตัวกันอย่างชุกชุม

จากภูมิปัญญาดังกล่าวที่ชาวประมงพื้นบ้านเข้าใจ จึงนำไปสู่การประดิษฐ์เครื่องมือประมงที่เอื้อต่อการจับสัตว์น้ำประเภทกุ้ง คือจะประดิษฐ์อวนที่มีลักษณะสามารถจมลงไปใกล้พื้นผิวทะเลให้มากที่สุด จึงมีการถ่วงด้วยตะกั่วเป็นต้น ในขณะที่หากต้องการทำอวนกุ้งในเวลาากลางคืน กุ้งจะมารวมอยู่บริเวณผิวน้ำมากกว่าบริเวณพื้นผิวในทะเล ดังนั้นลักษณะของอวนจึงจะไม่ถ่วงด้วยตะกั่ว หากแต่จะถ่วงเพียงใช้ก้อนหินก้อนเล็กๆ ถ่วงเป็นช่วงๆ เพื่อให้อวนลอยขึ้นมาอยู่บริเวณกลางน้ำและผิวน้ำ

หรือในกรณีของเครื่องมือประมงอวนจมปู ซึ่งก็เป็นเครื่องมือประมงอีกชนิดหนึ่งที่นิยมใช้ในชุมชน มักใช้ในการจับปูม้าเป็นหลัก โดยจะต้องไปวางอวนในบริเวณน้ำลึกประมาณ 4-14 เมตร ซึ่งเท่ากับห่างจากฝั่งประมาณ 1-5 กิโลเมตร การทำอวนจมปูจะแตกต่างจากการทำอวนลอยกุ้ง คือ ชาวประมงจะจับกุ้งได้ช่วงน้ำขุ่น แต่จะจับปูได้ช่วงน้ำใส ทั้งนี้เพราะธรรมชาติของกุ้งจะใช้น้ำขุ่นในการอำพรางตัวเอง ในขณะที่ธรรมชาติของปูจะมีการเคลื่อนไหวยตลอดเวลา ดังนั้นช่วงที่น้ำใสบูก็จะติดอวนได้ดีกว่า นอกจากนี้ในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนจมปูนั้น เนื่องจากปูม้าเป็นสัตว์ที่อยู่หน้าดินในท้องทะเล ชอบพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นโคลนปนทรายเพื่อไว้พรางตัวเอง เครื่องมือที่ใช้จับสัตว์น้ำเหล่านี้จึงต้องมีตะกั่วถ่วงลงไปถึงเกือบหน้าดินซึ่งมีลักษณะคล้ายกับอวนลอยกุ้ง จะแตกต่างกันอยู่บ้างก็คือ อวนจมปูจะเป็นเครื่องมือที่อยู่กับที่แล้ว ปูวิ่งเข้ามาหา ในขณะที่อวนลอยกุ้งนั้นจะมีลักษณะพลิกไหวให้กระแสน้ำพัดไปหากุ้ง เป็นต้น

ในการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านของชาวบ้านนั้น ชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนนี้มักเลือกใช้เครื่องมือประมงที่หมุนเวียนไปตามฤดูกาล เมื่อหมดช่วงฤดูกุ้งก็จะหมุนเวียนไปทำอวนปู ซึ่งจะทำ

ให้สัตว์น้ำประเภทกุ้งได้มีโอกาสฟื้นตัว เพราะพักตัวเองได้ หมนเวียนเช่นนี้ไปเรื่อยๆ ประเด็นที่น่าสนใจอีก ประเด็นหนึ่งนอกเหนือจากการสร้างเครื่องมือประมงที่ไม่ทำลายพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนแล้ว ในการเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้านที่ยืนอยู่บนเงื่อนไขทางธรรมชาติ เช่น คลื่นลม กระแสน้ำ ฯลฯ ก็เป็นอีกอุปสรรคหนึ่งที่ทำให้ท้องทะเลได้มีโอกาสฟื้นตัวเพื่อผลิตสัตว์น้ำขึ้นทดแทนสัตว์น้ำที่ถูกจับไปได้ เช่น (1) กุ้งจะวางไข่ที่หลังของตัวกุ้ง จะออกเป็นสายสีเขียว เป็นเส้นยาวและขอบวางไข่ในบริเวณน้ำลึก น้ำเป็นสีเขียว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นช่วงฤดูมรสุม ซึ่งเป็นช่วงฤดูกาลที่ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถออกทำการประมงได้ เพราะข้อจำกัดของเรือประมงที่มีขนาดเล็ก ไม่สามารถต้านทานแรงลมมรสุมและคลื่นได้ และ(2) ปู โดยลักษณะธรรมชาติของปูจะไข่ในกระดองก่อนแล้วจึงไข่ออกมานอกกระดอง แล้วสลัดตัวอ่อนออก เพื่อให้ไข่ไปฟักเป็นตัวต่อไป ช่วงที่ปูมีไข่ไข่นั้นจะเป็นช่วงฤดูมรสุมหรือหลังมรสุมเล็กน้อย และปูจะไปอยู่ในเขตน้ำลึก ห่างจากฝั่งประมาณ 5 กิโลเมตร ซึ่งปูตัวเมียที่มีไข่นั้นจะฝังตัวอยู่กับพื้นทะเล ในขณะที่การประติษฐานปูของชาวบ้านนั้นจะไม่สามารถไปถึงพื้นทะเลได้ นอกจากนี้ลักษณะของปูที่มีไข่จะมีนิสัยดุร้าย ขอบกัดอวนชาวบ้านขาดจนเป็นรูขนาดใหญ่ ซึ่งชาวบ้านจะต้องมาเสียเวลาในการซ่อมแซมอวนของตนเองอีก

(1.2) ภูมิปัญญาในการเข้าใจในเงื่อนไขทางธรรมชาติและบริบทแวดล้อมทางธรรมชาติ

เงื่อนไขทางธรรมชาติที่มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ก็คือ “ลม” ทั้งนี้เพราะทิศทางของลมแต่ละประเภทจะส่งผลถึงกระแสน้ำในทะเล ซึ่งก็คือ คลื่นในท้องทะเลนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่า ทั้งลมและคลื่นในท้องทะเลเป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน และส่งผลต่อเนืองมายังสภาพของทรัพยากรในท้องทะเลอีกด้วย

(1.2.1) ภูมิปัญญาในการสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบตัวเพื่อการดำรงอยู่อย่างปลอดภัยในทะเล

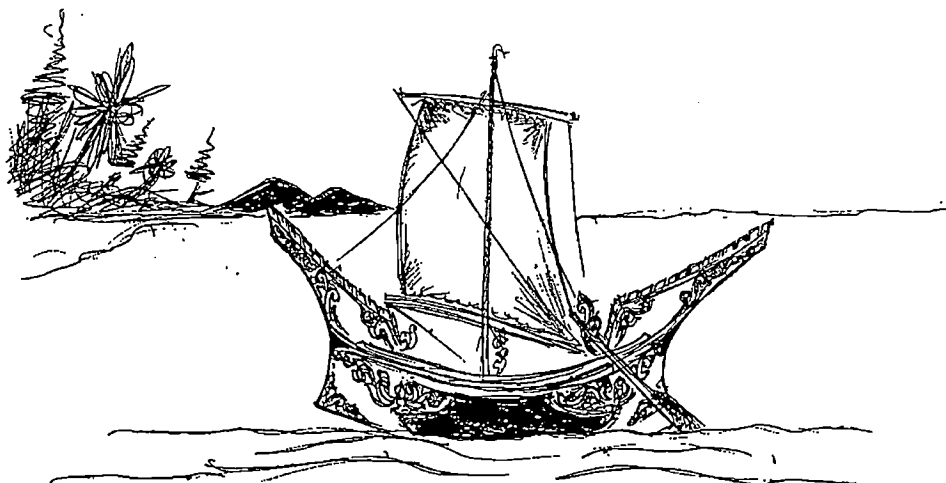
นอกจากภูมิปัญญาในการเข้าใจเพื่อเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ อันประกอบด้วย ภูมิปัญญาในการเข้าใจทรัพยากร และ ภูมิปัญญาในการเข้าใจเงื่อนไขทางธรรมชาติและบริบทแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่ส่งผลต่อการทำการประมงของชาวประมงพื้นบ้านอย่างพึงพิงธรรมชาติแล้ว ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานียังควรจะต้องเรียนรู้ถึงภูมิปัญญาในการสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบตัวเพื่อการดำรงอยู่อย่างปลอดภัยในทะเล เป็นการสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆที่เกิดขึ้นรอบตัว เช่น การสังเกตท้องฟ้า สังเกตดวงดาว สังเกตเมฆ สังเกตดวงจันทร์ สังเกตพฤติกรรมของสัตว์บางชนิด ฯลฯ เป็นต้น การสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบตัวเหล่านี้ ผู้อาวุโสในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้บอกเล่าและถ่ายทอดประสบการณ์จากการเรียนรู้ซ้ำแล้วซ้ำเล่ามาหลายชั่วอายุคน และได้ข้อสรุปเบื้องต้นว่า ภัยธรรมชาติต่างๆที่เกิดขึ้นเกือบทั้งหมดมักจะมีสัญญาณทางธรรมชาติบอกเหตุให้ทราบล่วงหน้าอยู่เสมอ การเรียนรู้และสังเกตสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรา การจดจำการลองผิดลองถูกจนได้ความรู้ท้องถิ่นที่สามารถคาดการณ์สถานการณ์ทางธรรมชาติที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในระดับหนึ่ง ความรู้ต่างๆเหล่านี้ สมาชิกชาวประมงพื้นบ้านสามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อเตรียมรับมือกับสถานการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นทั้งในการดำรงชีวิตประจำวันทั้งการใช้ชีวิตอยู่บนชายฝั่งและการใช้ชีวิตอยู่ในทะเล

จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความเข้าใจในทรัพยากรต่างๆของชาวประมงพื้นบ้าน ล้วนแล้วแต่เป็นความเข้าใจที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของการให้คุณค่ากับทรัพยากรเหล่านั้น เป็นความเข้าใจที่ชาวประมงพื้นบ้าน

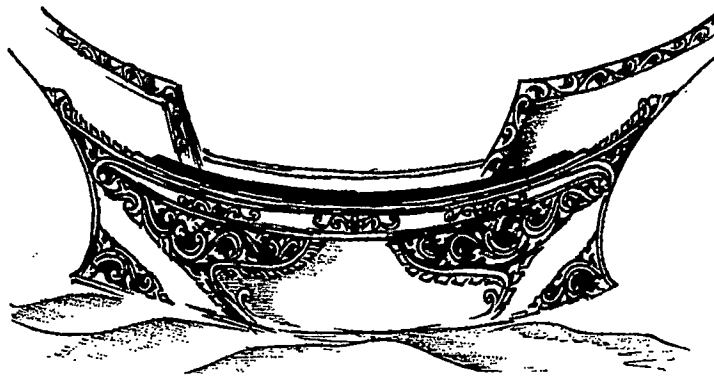
จะต้องฝ่าสังเกต เรียนรู้มาหลายชั่วอายุคน ที่ทำให้ชาวบ้านสามารถทำมาหากินและดำรงชีพอยู่รอดได้อย่างพอเพียง การประกอบอาชีพทางการประมงที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจเหล่านี้ เป็นการเข้าใจที่มุ่งหวังจะให้ทั้งคนและทรัพยากรสามารถดำรงอยู่ด้วยกันได้ มิใช่ว่าเป็นการเข้าใจเพื่อมนุษย์จะไปทำลายทรัพยากรเหล่านั้น โดยไม่เห็นคุณค่า ดังจะเห็นได้ว่าการจับสัตว์น้ำในทะเล ชาวประมงพื้นบ้านจะเลือกใช้ตาอวนที่มีขนาดใหญ่ โดยต้องการให้สัตว์น้ำตัวเล็กๆ สามารถหลุดรอดไปเจริญเติบโตต่อไปได้ เป็นต้น

(1.2) ภูมิปัญญาการต่อเรือกอและท้ายตัด

ในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งนอกจากจะมีเครื่องมือประมงแล้วจำเป็นต้องมีเรือเพื่อใช้ในการบรรทุกเครื่องมือไปทำมาหากิน โดยเรือที่ชาวประมงพื้นบ้านนิยมใช้ คือ เรือกอและท้ายตัด ซึ่งมีการประดิษฐ์ขึ้นมา โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้ธรรมชาติอย่างเข้าใจ และนำความรู้ ความเข้าใจมาสร้างเป็นเรือและเครื่องมือประมง เพื่อให้สามารถจับสัตว์น้ำได้ ในการสร้างเรือประมงนั้นเนื่องจากชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนนี้ สามารถเข้าถึงทะเลได้ด้วยพลังการผลิต (Production force) ที่ต่ำ คือการใช้เรือกอและท้ายตัดขนาดเล็ก ใช้แรงงานคนไม่มาก และใช้วัสดุในท้องถิ่นที่พอหาได้มาสร้างเป็นเครื่องมือ ถึงแม้ว่าในระยะหลังจะมีเทคโนโลยีต่างๆ มากขึ้น และตลาดได้พยายามส่งผ่านเทคโนโลยีต่างๆ ที่ผลิตจากภาคอุตสาหกรรมมาให้ชาวบ้านได้ใช้พัฒนาการผลิตของตนเอง แต่ก็พบว่าชาวประมงพื้นบ้านที่นี้ก็ยังคงเลือกใช้เฉพาะเทคโนโลยีที่ทำให้เขาสามารถเข้าถึงทะเลอยู่ภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติ คือยังต้องออกทะเลตามอิทธิพลของคลื่นลม ยังคงจับกุ้ง ปู ปลา ตามที่กุ้งปูปลาจะปรากฏตัวเองตามธรรมชาติของน้ำและฤดูกาล เช่น ถึงแม้จะมีเครื่องยนต์ใช้ชาวบ้านก็เพียงแต่นำเครื่องยนต์มาประกอบเรือกอและท้ายตัดขนาดเล็กไม่ต่างจากยุคสมัยที่ยังใช้แรงงานคนและแรงลมมากนัก

ภาพที่ 4.1 : เรือกอและที่ใช้ใบเรือ เป็นเรือที่ใช้ในยุคที่ 1 คือ ช่วงก่อนปี 2500
ภาพโดย : สุขเกษม หะย็อูมา, 2546 อ้างอิงใน สุวิมล พิริยธนาลัย, 2546, น.289

ภาพที่ 4.2 : เรือกอและแบบดั้งเดิม เป็นเรือที่ใช้เครื่องยนต์ ลักษณะรูปทรงเรือเป็นลักษณะหัวแหลมท้ายแหลม ใช้ในช่วงปี 2500 - 2505

ภาพโดย : สุขเกษม หะย็อมา, 2546 อ้างอิงใน สุวิมล พิริยธนาลัย, 2546, น.293

ภาพที่ 4.3 : เรือยกอง เป็นเรือที่ใช้ในช่วงปี 2506 - ปี 2520 ใช้เครื่องยนต์ ลักษณะรูปทรงเรือเป็นลักษณะมนทั้งหัวและท้ายเรือ

ภาพโดย : สุขเกษม หะย็อมา, 2546 อ้างอิงใน สุวิมล พิริยธนาลัย, 2546, น.290

ภาพที่ 4.4 : ภาพเรือกอและท้ายตัดที่ใช้ในปัจจุบัน

ภาพโดย: สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี; 2556

(1.3) ภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

ในชุมชนประมงพื้นบ้านมีเครื่องมือประมงที่ใช้จับสัตว์น้ำหลากหลายชนิดเพื่อสามารถเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำได้ ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้ ประกอบด้วย

1. เบ็ดตกหมึก	2. เบ็ดปลาอินทรี	3. เบ็ดราว
4. ลอบปู 2 ชั้น	5. แหกุ้ง	6. แหปลา
7. อวนลอยกุ้ง 3 ชั้นชนิดต่อ	8. อวนลอยกุ้ง 3 ชั้น	9. อวนจมปู
10. อวนปลากระบอก	11. อวนปลาทราย	12. อวนปลากะพง
13. อวนปลากุเลา	14. อวนปลาทุ	15. อวนปลากระเบน
16. อวนปลาจระเม็ด	17. อวนปลากด	

ชาวประมงพื้นบ้านเหล่านี้ต่างสามารถเข้าถึงทะเลได้ด้วยพลังการผลิต(Production force)ที่ต่ำ คือ มีการใช้เครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านที่สามารถเลือกจับสัตว์น้ำได้เฉพาะประเภทและเป็นการเลือกจับตามฤดูกาล โดยเป็นการทำประมงที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของการเข้าใจเงื่อนไขของธรรมชาติที่เอื้ออำนวยให้สามารถเข้าถึงสัตว์น้ำชนิดนั้นๆได้ ถึงแม้ว่าในแต่ละยุคสมัย วัสดุที่ใช้ในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอาจจะมีความแตกต่างกันไป โดยในยุคแรก ชาวประมงพื้นบ้านมักใช้ด้ายดิบมาถักทอเป็นเครื่องมือประมงต่างๆ ซึ่งขนาดของด้ายดิบก็จะแตกต่างกันไปตามขนาดของสัตว์น้ำ เช่น หากต้องการอวนที่ไปจับสัตว์น้ำขนาดใหญ่ก็จะใช้ด้ายดิบเส้นขนาดใหญ่ เพื่อสามารถรองรับน้ำหนักของสัตว์น้ำได้ การใช้ด้ายดิบนั้น เมื่อทำเสร็จใหม่ๆ จะต้องมีการย้อม ถ้าต้องการให้อวนมีสีขาวจะต้องเอาไข่ไก่มาย้อม ซึ่งจะช่วยให้เนื้ออวนแข็งขึ้นด้วย หากต้องการให้อวนเป็นสีดำก็จะใช้เปลือกไม้จากต้นพังก่าในป่าชายเลนมาย้อมแล้วจึงนำไปผึ่งแดด เพื่อรักษาสภาพให้นานที่สุดไม่เช่นนั้น เนื้ออวนจะเปื่อยยุ่ย ไม่คงทน ในช่วงระยะต่อมา ชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานีก็มีการปรับมาใช้ด้ายในล่อนในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงแทน รวมทั้งมีการใช้เครื่องมือประมงที่ทำจากเอ็นควบคู่กันไปด้วย

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าวัสดุที่ใช้ในการประกอบเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้าน จะแตกต่างกันและปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่สิ่งหนึ่งที่คงคู่กับการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านมาโดยตลอดก็คือ ภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ของชาวประมงพื้นบ้านในการนำวัสดุเหล่านั้นมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือประมงชนิดต่างๆในการเข้าถึงสัตว์น้ำแต่ละประเภท ยกตัวอย่างเช่น หากชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีต้องการจะจับสัตว์น้ำประเภทกุ้ง พวกเขาจะต้องเรียนรู้ถึงลักษณะเฉพาะของกุ้งว่ามีวิถีความเป็นอยู่อย่างไร ออกหากินอย่างไร ชอบอาศัยอยู่ในพื้นที่ลักษณะใดในท้องทะเล ฯลฯ ภายหลังจากนั้นจึงนำไปสู่การประดิษฐ์อวนลอยกุ้งให้มีลักษณะที่สามารถจับกุ้งได้โดยเฉพาะโดยลักษณะของอวนกุ้งจะต้องเป็นอวนที่สามารถลอยตามน้ำพลิวไหว เพราะธรรมชาติของกุ้งจะวิ่งตรงๆ เมื่ออวนไปกระทบถูกตัวกุ้ง กุ้งจะตกใจ มีการตีตัวขึ้นทันที หากกุ้งกระโดดหรือดีดออกก็ไม่ติดอวน แต่ถ้ากุ้งติดเข้าหาอวน กุ้งก็จะห่อตัวแล้วหลุดเข้าไปในถุงอวนและโดยลักษณะของเนื้ออวนก็จะพันตัวกุ้งเอาไว้ เป็นต้น

จึงอาจจะกล่าวได้ว่า ในการสร้างเครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้านนั้นไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือประเภทใด หัวใจหลักก็คือ เครื่องมือประมงนั้นจะต้องมีขนาดตาอวนขนาดใหญ่เพียงพอที่สัตว์น้ำขนาดเล็กสามารถหลุดรอดไปและมีโอกาสเจริญเติบโตจนเป็นตัวเต็มวัยก่อน เช่น อวนลอยกุ้งแชบ๊วย 3 ชั้น ตาอวนของชั้นนอกสุดจะมีขนาดประมาณ 12 เซนติเมตรและชั้นในสุดมีขนาดตาอวนประมาณ 4.2 เซนติเมตร เป็นต้น นอกจากนี้เครื่องมือประมงที่ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีใช้มักจะหมุนเวียนไปตามฤดูกาล เมื่อหมดช่วงฤดูกุ้งก็จะหมุนเวียนไปทำอวนปู ซึ่งจะทำให้สัตว์น้ำประเภทกุ้งได้มีโอกาสฟื้นตัว เพาะฟักตัวเองได้ หมุนเวียนเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ

(1.4) ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน

การแปรรูปอาหารทะเลของชาวประมงพื้นบ้านในอดีต จะเป็นการให้ความสำคัญกับ “การสร้างคุณค่าและความสัมพันธ์ทางสังคม” มากกว่าการแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าของสินค้าในเชิงการค้า ชาวประมงพื้นบ้านเมื่อทราบว่าเป็นบ้าน ญาติพี่น้องจะเดินทางไปประกอบพิธีฮัจย์ที่นครเมกกะ พวกเขาจะจัดเตรียมอาหารทะเลแปรรูปที่สะดวกสำหรับการเดินทางไปฝากให้กับผู้ที่จะไปแสวงบุญ ทำให้ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติของพวกเขากระชับแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น และเมื่อถึงเวลาที่ชาวประมงพื้นบ้านจับสัตว์น้ำได้มากๆ โดยเฉพาะช่วงก่อนฤดูมรสุม ชาวประมงพื้นบ้านก็จะนำสัตว์น้ำแปรรูปจำพวกกุ้งแห้ง ปลาแห้ง กะปิ บูด ฯลฯ ไปเยี่ยมเยียนเพื่อนฝูง ญาติพี่น้องที่ประกอบอาชีพชาวสวน ชาวนา ชาวประมงพื้นบ้านก็จะได้รับข่าวสาร ผลไม้เป็นการตอบแทนมาแบ่งปันกันในครัวเรือนและในชุมชน การแลกเปลี่ยนในลักษณะนี้ชาวประมงพื้นบ้านมองว่าเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของการไม่คำนึงถึงมูลค่าของผลผลิต หากแต่เป็นไมตรีจิตที่ต่างฝ่ายต่างมีให้แก่กัน เป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงที่อยู่ต่างชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการเห็นอกเห็นใจกันและนำไปสู่การช่วยเหลือจุนเจือกันในยามที่อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเดือดร้อน

ภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารทะเลมีการแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย เริ่มจากการปรับเปลี่ยนในเชิงเทคนิค ขั้นตอน กรรมวิธีการแปรรูปอาหารทะเล การปรับเปลี่ยนโดยการย่นระยะเวลาของการแปรรูปให้น้อยลง รวมทั้งการมุ่งเน้นการแปรรูปไปสู่มิติในเชิงธุรกิจ เพื่อตอบสนองกับความต้องการของตลาดมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันการแปรรูปอาหารทะเลเพื่อเสริมสร้างคุณค่าความสัมพันธ์ทางสังคมก็ถูกลดทอนความสำคัญลงไปตามกาลเวลาและสังคมที่เปลี่ยนแปลง การแลกเปลี่ยนสินค้าผลผลิตระหว่างกลุ่มเกษตรกรต่างๆกับชาวประมงพื้นบ้านก็เริ่มสูญหายไป ทรัพยากรสัตว์น้ำที่เคยจับได้ตามฤดูกาลก็เริ่มจับได้น้อยลงหลังจากที่มีการใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงเพื่อกวาดต้อนสัตว์น้ำให้ได้คราวละมากๆและนำไปป้อนสู่ตลาด ชาวประมงพื้นบ้านต้องคิดค้นเครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านที่หลากหลายชนิดมากขึ้น เพื่อให้จับสัตว์น้ำได้เพียงพอต่อการยังชีพ คนเฒ่าคนแก่ในชุมชนที่ผ่านยุคสมัยของทรัพยากรประมงที่มีอยู่มากมายได้แต่เฝ้ามองการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วยความเป็นห่วงว่าภูมิปัญญาการแปรรูปสัตว์น้ำจะสูญหายไปจากชุมชน ความรู้ที่สะสมมาหลายชั่วอายุคนจะไม่มีใครสืบสาน คุณค่าความสัมพันธ์ทางสังคมที่คนรุ่นก่อนๆบุกเบิกไว้ด้วยไมตรีจิตจากการใช้อาหารทะเลแปรรูปเป็นสื่อกลางเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนฝูง ญาติมิตร จะเริ่มลดความสำคัญลง

จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารทะเลมาช้านาน ซึ่งไม่ว่าจะใช้วิธีการใดในการแปรรูปอาหารก็ตาม จะให้ความสำคัญกับหัวใจหลักที่ต้องการจะถนอมอาหาร กล่าวคือใช้วัตถุดิบที่สามารถหาได้ง่ายจากในท้องถิ่น รวมทั้งใช้วิธีการแปรรูปอาหารที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อนมากนัก ฟังฟังกับธรรมชาติ เช่น การทำให้อาหารแห้งโดยใช้วิธีธรรมชาติ เป็นการอาศัยแหล่งความร้อนจากแสงอาทิตย์หรือผึ่งลม มีต้นทุนต่ำ สามารถทำได้ง่าย แต่จะต้องมีเทคนิค วิธีการในการทำ ความสะอาด และแล่นือปลา เป็นต้น เพื่อให้อาหารทะเลแปรรูปสามารถเก็บรักษาไว้ได้นาน รวมทั้งเน้นการ ให้ความสำคัญกับการผลิตที่ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม คนทุกเชื้อชาติ ศาสนาสามารถบริโภคได้อีกด้วย นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ยังคำนึงถึงการแปรรูปอาหารที่มุ่งบรรเทาความขาดแคลนอาหาร ในยาม เกิดภัยธรรมชาติ เกิดสถานการณ์ทางธรรมชาติที่ผิดปกติ รวมทั้งยังมุ่งให้เกิดการกระจายอาหาร เพราะในบาง ชุมชน บางช่วงเวลาไม่สามารถผลิตอาหารทะเลได้ จึงจำเป็นต้องอาศัยอาหารจากแหล่งผลิตอื่น

(1.5) ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภท

อวนเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่สำคัญมากชนิดหนึ่งในการเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำ การประดิษฐ์คิดค้นอวนชนิดต่าง ๆ นั้น ชาวประมงพื้นบ้านมีพื้นฐานมาจากการเรียนรู้ลักษณะนิสัยสัตว์น้ำ ลักษณะทางกายภาพของท้องทะเลและลักษณะการพัดของลมในแต่ละฤดูกาล ผู้อาวุโสได้กล่าวสะท้อนให้เห็น ความสำคัญของอวนที่เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญสำหรับชาวประมงพื้นบ้านว่า “อวนเป็นเหมือนทุกสิ่งทุกอย่าง ของชาวประมงพื้นบ้าน หากชาวประมงพื้นบ้านมีอวนที่ดี อยู่ในสภาพสมบูรณ์ เราก็จะมีเครื่องมือที่สามารถ ออกไปทำการประมงได้ ชาวประมงพื้นบ้านเชื่อมั่นว่าในทะเลจะมีปลาให้จับ และปลารวมทั้งสัตว์น้ำต่างๆสามารถ แปรเป็นทั้งข้าวสาร ,อาหารแห้ง ,ยารักษาโรค ,เครื่องนุ่งห่มรวมทั้งค่าเล่าเรียนของลูกหลานได้การมีอวนที่อยู่ในสภาพดีจึงเป็นเสมือนความหวังหนึ่งที่สำคัญในชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านนั่นเอง”

มาจนถึงปัจจุบันนี้ อวนที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำมีการแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย จากอวนที่ถักทอ ด้วยด้ายดิบ มาเป็นอวนที่ผลิตจากไนลอน เป็นอวนสำเร็จรูปที่มีความเหนียว ทนทานมากกว่าด้ายดิบ และเริ่ม มีการประดิษฐ์เป็นอวนสามชั้นประเภทต่างๆในปี 2517 เพื่อให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงได้เพียงพอต่อ การดำรงชีวิต ทรัพยากรประมงไม่ได้เป็นเพียงแหล่งอาหารของชาวประมงพื้นบ้านเท่านั้น หากแต่เป็นเสมือน แหล่งผลิตที่ทำให้พวกเขาสามารถเข้าถึงปัจจัยอื่นๆในการดำรงชีวิตทั้งข้าวสาร อาหารประเภทอื่น ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ ในขณะที่พวกเขาต้องเผชิญกับปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรมจากการทำประมงด้วยอวนรุน ปัญหาค่าครองชีพประจำวันที่สูงขึ้น รวมถึงต้นทุนปัจจัยการผลิตต่างๆทั้งน้ำมันเรือ เครื่องมือประมงและ เรือประมงที่มีราคาสูงขึ้น แต่ประเด็นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งก็คือ ถึงแม้ว่าวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านจะต้อง เผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจในการดำรงชีวิต แต่พวกเขาก็ไม่ได้คิดที่จะปรับเปลี่ยนไปใช้เครื่องมือประมงที่มี ประสิทธิภาพในการทำลายสูงจำพวก อวนลาก อวนรุน อวนปั่นไฟปลากะตัก ฯลฯ เพื่อให้จับสัตว์น้ำได้คราว ละมากๆ การปรับตัวของพวกเขายังคงเป็นเพียงการคิดค้นการประดิษฐ์เครื่องมือประมงที่เป็นแบบพื้นบ้านแต่ ปรับจากอวนชั้นเดียวเป็นอวนสามชั้น

การปรับเปลี่ยนจากการใช้อวนชั้นเดียวมาเป็นอวนสามชั้นนี้ เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยังคงร่องรอย ของวิถีคิดของชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่จับสัตว์น้ำขนาดเล็กไม่จับสัตว์น้ำวัยอ่อน รวมทั้งไม่ได้พัฒนาเครื่องมือ

ประมงโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาทำแทนภูมิปัญญาดั้งเดิม เพื่อมุ่งหวังให้จับสัตว์น้ำแบบกอบโกยมากเกินไป ซึ่งภูมิปัญญาของชุมชนในลักษณะเช่นนี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างยิ่งของสังคมไทยในขณะนี้ที่ประสบกับภาวะปัญหามากมายนานับการจากทิศทางการพัฒนา ที่มุ่งตอบสนองต่อระบบทุนนิยมอันเป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นกระแสหลักอยู่ในขณะนี้ ดังนั้นการสร้างเสริมกระบวนการในการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวไปสู่คนหลากหลาย หลากกลุ่ม ไม่ให้สูญหายไป ก็จะเป็นยุทธวิธีหนึ่งในการหนุนเสริมให้เกิดการทำประมงที่ไม่ใช่การทำแบบเอาชนะธรรมชาติที่ใช้เรือประมงและเครื่องยนต์ที่มีกำลังเครื่องมาก รวมทั้งใช้เครื่องมือประมงที่มีเทคโนโลยีสูง หากแต่เป็นการเข้าใจธรรมชาติและหาโอกาสในการที่ธรรมชาติเปิดโอกาสให้ภายใต้เครื่องมือและเรือประมงแบบพออยู่พอกินเป็นสำคัญ

4.1.2 การให้คุณค่ากับการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

4.1.2.1 การจัดสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเล

ชาวประมงพื้นบ้านได้มีการนำฐานคิดที่ได้จากการเรียนรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรในอดีตที่ได้มีการจัดทำซั้งหรือปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน ได้ร่วมกันจัดทำขึ้นเพื่อเป็นการฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำวัยอ่อน ให้สามารถเป็นแหล่งพักพิง แหล่งอาหารและแหล่งกำบังภัยรวมทั้งทำหน้าที่เป็นเครื่องล่อ เพื่อให้สัตว์น้ำมาอาศัยอยู่ร่วมกัน ซึ่งทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถเพิ่มพูนรายได้จากการเพิ่มขึ้นของปริมาณสัตว์น้ำในบริเวณปะการังเทียม ทั้งนี้เพราะโดยลักษณะของซั้ง ปะการังเทียมแบบพื้นบ้านนั้น มีการนำทางมะพร้าวมาผูกกับไม้ไผ่แล้วถ่วงด้วยกระสอบบรรจุทราย ทั้งนี้เกิดจากการเฝ้าสังเกตของชาวประมงพื้นบ้านพบว่าทางมะพร้าวมักมีกลิ่นหอมที่สามารถดึงดูดสัตว์น้ำได้ โดยลักษณะของซั้งนั้นเมื่อทิ้งลงในทะเลจะมีไม้ไผ่ล้อยอยู่เหนือน้ำเป็นสัญลักษณ์ให้ชาวประมงมองเห็นได้ วัสดุที่นำมาทำซั้งปะการังเทียมมักใช้วัสดุธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ย่อยสลายได้ง่ายและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ทางทะเล นอกจากนี้ในการใช้ซั้งเป็นรูปแบบการจัดการทรัพยากรท้องทะเล พบว่า ซั้งสามารถขยายพันธุ์ และเพิ่มความหลากหลายของสัตว์ทะเล และเป็นแหล่งประกอบอาชีพของชาวบ้าน เช่น การตกปลา ตกหมึก และการล้อมดักปลาใกล้ๆซั้ง รวมทั้งซั้งยังเป็นแนวเขต 5,400 เมตร เพื่อป้องกันไม่ให้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพทำลายล้างสูงรุกล้ำเข้ามาในเขตชายฝั่งอีกด้วย

การทำซั้งเกิดจากชุมชนได้มีการร่วมกันกำหนดพื้นที่ในการจัดวางซั้งในพื้นที่ที่เหมาะสม และหลังจากนั้นก็ได้มีการดำเนินการจัดทำซั้ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกเพศทุกวัย เช่น กลุ่มผู้อาวุโสในชุมชนจะมาช่วยกันเจาะรูไม้ไผ่เพื่อไว้ร้อยเชือก เด็กๆ ก็จะช่วยกันขนทราย ส่วนผู้หญิงในชุมชนจะมาร่วมกันผูกทางมะพร้าว และประกอบอาหารเลี้ยงคนในชุมชน โดยลักษณะการทำงานนั้นจะมากันทั้งครอบครัว ทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกัน นอกจากนี้การทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านยังเป็นกิจกรรมที่สื่อให้สมาชิกในชุมชนได้มาร่วมแรงร่วมใจในการจัดทำ โดยในปี 2556 - 2559 มีการจัดสร้างซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน จำนวน 2,400 ต้น

กระบวนการในการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านซึ่งมีขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1) ขั้นตอนการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ : ก่อนที่จะนำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านไปวางในทะเล ชาวประมงพื้นบ้านจะต้องร่วมกันจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ เช่น การเจาะรูไม้ไผ่ทุกต้น เพื่อให้ผูกเชือกแล้วนำไป

ยึดโยงกับกระสอบบรรจุทรายไม่ให้ลอยน้ำหายไป, การร่วมกันจัดเตรียมทางมะพร้าวเพื่อให้ง่ายต่อการขนย้าย และนำไปทิ้งในทะเล รวมทั้งการร่วมกันไปตักทรายจากริมชายหาด นำไปบรรจุในกระสอบให้มีน้ำหนักมากเพียงพอต่อการถ่วงไม้ได้

2) ขั้นตอนการนำซั้งไปวางในทะเล : การจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านให้สำเร็จลุล่วงนั้น ชาวประมงพื้นบ้านจะต้องร่วมมือกันขนวัสดุอุปกรณ์ที่จัดเตรียมไว้จากบนบกไปสู่เรือ เพื่อนำไปวางในทะเล ซึ่งจะต้องใช้คนเป็นจำนวนมากมาช่วยกันขนย้าย แล้วนำไปวางในทะเลตามจุดที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันกำหนดไว้

นอกจากนี้การกำหนดจุดที่วางซั้งปะการังเทียมในท้องทะเล ก็จะต้องเกิดขึ้นจากเวทีในการประชุม พูดคุยร่วมกันของสมาชิกทุกชุมชน เพื่อให้ซั้งปะการังเทียมที่นำไปวางนั้นก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับสมาชิกในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกในชุมชนย่อมจะรู้ว่าบริเวณใดในทะเลที่นำซั้งไปวางแล้ว สัตว์น้ำมักจะเข้ามาอาศัย หรือบริเวณใดในทะเลที่เมื่อนำซั้งปะการังเทียมไปวางแล้ว พื้นผิวใต้ทะเลจะสามารถช่วยยึดเกาะ กระสอบบรรจุทรายให้แน่นหนายิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้ซั้งปะการังเทียมมีอายุการใช้งานที่ยาวนานยิ่งขึ้น ไม่ขาดหลุดลอยไปตามกระแสน้ำ และคลื่นลมได้ง่ายนัก

3) ขั้นตอนการซ่อมบำรุงรักษาซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน : วัสดุอุปกรณ์ส่วนใหญ่ในการจัดทำซั้งปะการังเทียมเป็นวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ ทางมะพร้าว ซึ่งย่อมจะมีการเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา ชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานี มักจะไปทำการประมงในแนวบริเวณใกล้ซั้งปะการังเทียม จึงมักจะสังเกตเห็นได้เป็นประจำเกือบทุกวันว่าซั้งปะการังเทียมนั้นยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์หรือไม่ หากมีการเสื่อมสลาย เช่น ทางมะพร้าวมีสัตว์น้ำขนาดเล็กมากินจนหมด เพราะทางมะพร้าวมีกลิ่นหอม สามารถดึงดูดให้สัตว์น้ำมารวมฝูงอยู่ร่วมกันได้ ชาวประมงพื้นบ้านก็จะร่วมกันนำทางมะพร้าวหรือกิ่งไม้อื่น ๆ ที่พอหาได้ภายในท้องถื่น ไปเสริมในบริเวณไม้ไผ่ของซั้งปะการังเทียมที่ได้ไปวางไว้แล้วก่อนหน้านี้ เว้นแต่ว่าซั้งปะการังเทียมทั้งไม้ไผ่และกระสอบบรรจุทราย หมดสภาพการใช้งานก็ต้องเริ่มต้นทำใหม่อีกครั้งในฤดูกาลถัดไปหลังจากมรสุม

4) ขั้นตอนการใช้ประโยชน์จากซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน : ลักษณะของการวางซั้งปะการังเทียมของชาวประมงพื้นบ้านที่ได้ร่วมกันดำเนินการนี้ จะเรียกว่า “ซั้งกลุ่ม” ซึ่งก็คือ ซั้งที่คนหลายคนในชุมชนร่วมกันทำ ซึ่งซั้งลักษณะนี้จะไม่มีการเป็นเจ้าของที่เป็นสิทธิสมบูรณ์ และไม่สามารถกีดกันไม่ให้บุคคลอื่นเข้าไปใช้ประโยชน์ แต่ชุมชนจะมีจารีตที่ห้ามบุคคลอื่นที่ไม่ได้ร่วมจัดทำซั้งปะการังเทียมเข้าไปใช้ซั้งของกลุ่มได้ โดยอยู่ภายใต้พื้นฐานของการเคารพสิทธิของเจ้าของซั้งด้วย เช่น เมื่อเข้าไปใช้ประโยชน์แล้วจะต้องช่วยกันนำกิ่งไม้ทางมะพร้าวไปวางเสริมเพื่อให้ซั้งมีขนาดใหญ่และ สัตว์น้ำมาอาศัยอยู่มากขึ้น

นอกจากนี้การทำซั้งปะการังเทียมในครั้งนี้นี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงระบบการจัดการความขัดแย้งในการทำการประมงของชุมชน ทั้งนี้เพราะทรัพยากรประมงมีอยู่อย่างจำกัด ชาวประมงไม่ว่าจะเป็นชาวประมงพาณิชย์หรือชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนต่าง ๆ มุ่งหวังที่จะเข้าถึงทรัพยากรประมงเหล่านี้ ซึ่งย่อมจะนำไปสู่การเกิดความขัดแย้งกันได้ ในส่วนของชาวประมงพื้นบ้าน จึงได้นำภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านมาปรับใช้เพื่อสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเลให้สัตว์น้ำขนาดเล็กได้มีแหล่งเพาะฟักและ

ขยายพันธุ์ เป็นการเพิ่มปริมาณพันธุ์สัตว์น้ำในท้องทะเล ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านก็สามารถใช้ประโยชน์จากซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านที่ชุมชนร่วมกันจัดทำขึ้นตามจารีตข้อตกลงร่วมกันของแต่ละชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่าวิธีคิดในการก้าวพ้นความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรประมงเหล่านี้ก็คือ การสร้างเสริมจิตสาธารณะในกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านด้วยตนเอง โดยคำนึงถึงเป้าหมายสูงสุดที่ชาวประมงพื้นบ้านทุกชุมชนและทุกเชื้อชาติ ศาสนา ต้องการให้ทรัพยากรประมงมีการฟื้นตัว มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น ทั้งในเชิงปริมาณและความหลากหลายของระบบนิเวศ ซึ่งก็จะเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านในท้ายที่สุด

การทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเป็นรูปแบบวิธีการหนึ่งในการจัดการทรัพยากรท้องทะเลที่มีความเหมาะสมกับสภาพชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ช่วยเสริมการร้อยรัดฐานสมาชิกในชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยกระบวนการดำเนินการต่าง ๆ นั้นทำให้ทีมิวิจัยและชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการวิจัยในแต่ละขั้นตอน ทำให้ชุมชนมีองค์ความรู้และความคิดในการต่อยอดกระบวนการดำเนินงานวิจัยต่อไป ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของทรัพยากรท้องทะเล

4.1.2.2 การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ

เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ชาวประมงพื้นบ้านมีความเห็นร่วมกันว่าเป็นกิจกรรมที่สามารถฟื้นฟูและเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำในแหล่งน้ำและท้องทะเลได้ เนื่องจากการได้รับผลกระทบจากการใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมายที่มีประสิทธิภาพในการทำลายล้างของเรืออวนรุน อวนลาก ซึ่งทำให้ท้องทะเลเกิดความเสื่อมโทรม สัตว์น้ำลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว ชาวประมงพื้นบ้านที่ประกอบอาชีพประมงเพียงอย่างเดียวมีรายได้ไม่เพียงพอ กับรายจ่าย

การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำขนาดเล็กมุ่งให้เกิดความหลากหลายของทรัพยากร เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการทรัพยากรท้องทะเล เป็นการคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับทรัพยากรท้องทะเล ที่สามารถเห็นผลการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านสามารถลดปัญหาจากการประกอบอาชีพที่ประสบอยู่ได้ เนื่องจากการเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำทำให้ทรัพยากรท้องทะเลเพิ่มขึ้นไม่ว่าจะเป็นกุ้ง ปู ปลา หอย จำนวน 202.50 ล้านตัวและเต่าทะเล จำนวน 11 ตัว ในพื้นที่ทะเลจังหวัดปัตตานี สัตว์น้ำเหล่านี้เกิดการขยายพันธุ์ มีการเจริญเติบโตก็จะกลายเป็นแหล่งอาหารและแหล่งรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งจะมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าและมีความเข้าใจทรัพยากรมากขึ้น นอกจากนั้นในการดำเนินกิจกรรมยังเป็นการสร้างความร่วมมือ ร่วมใจ สร้างพลังให้กับชุมชนชาวประมงพื้นบ้านอีกด้วย

4.1.2.3 การป้องปรามเรือประมงที่กระทำผิดกฎหมาย

การลาดตระเวนเฝ้าระวังชายฝั่งเพื่อป้องกันและปราบปรามการทำประมงที่ผิดกฎหมายและทำลายทรัพยากรชายฝั่ง ตามแผนงานที่ได้กำหนดร่วมกันไว้ระหว่างอาสาสมัครชาวประมงพื้นบ้านและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง มีการออกลาดตระเวนเฝ้าระวังชายฝั่ง 3 รูปแบบด้วยกัน คือ (1) การออกลาดตระเวนโดยเจ้าหน้าที่รัฐเพียงลำพัง รูปแบบนี้จะใช้ในกรณีที่มีการแจ้งข่าวจากอาสาสมัครชาวประมงพื้นบ้านว่าพบเห็นเรือที่กระทำผิดกฎหมายและทำลายสิ่งแวดล้อมเป็นเรืออวนลากขนาดเล็ก (2) การออกลาดตระเวนในลักษณะของกำลังพลร่วมโดยเป็นการร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและอาสาสมัครชาวประมงพื้นบ้าน

รูปแบบนี้จะใช้ในกรณีการลาดตระเวนทั่วไปในทะเล ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะอยู่ห่างจากชายฝั่งทะเลออกไป 5 กิโลเมตร ซึ่งมักพบเรือประมงอวนลากขนาดใหญ่และเรืออวนรุนและ (3) การเฝ้าระวังบริเวณชายฝั่งทะเล รูปแบบนี้มักใช้ในกรณีที่น้ำมันเชื้อเพลิงที่ใช้ในการลาดตระเวนในเดือนนั้นๆหมดลง ทางอาสาสมัครชาวประมงพื้นบ้านจะไปเฝ้าระวังที่บริเวณชายฝั่งทะเล แล้วใช้กล้องส่องทางไกลในการสังเกตเรือประมงที่กระทำผิดกฎหมาย หากพบเห็นจึงนำเรือออกลาดตระเวนและทอดสมอเพื่อป้องปรามไม่ให้เกิดการกระทำผิดกฎหมายและทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

กระบวนการในการลาดตระเวนโดยองค์กรชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ ดังเช่นที่ได้ดำเนินการมาเป็นมาตรการที่มีประสิทธิผล เพราะสามารถบรรลุเป้าหมายในการป้องกันและปราบปรามเรือประมงที่ใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง ทั้งอวนรุน อวนลาก ฯลฯ รวมทั้งก่อให้เกิดความยำเกรงต่อการกระทำผิดกฎหมายได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งผลที่ตามมาก็คือ เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงและผิดกฎหมายไม่สามารถออกทำการประมงได้ตามอำเภอใจนัก การรุกรานบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลหรือการทำลายแหล่งเพาะฟักสัตว์น้ำวัยอ่อน รวมทั้งพันธุ์สัตว์น้ำต่าง ๆ ก็จะลดน้อยลง ทรัพยากรสัตว์น้ำในท้องทะเลก็มีโอกาสที่จะฟื้นตัวสู่ความอุดมสมบูรณ์เพราะมีองค์ประกอบทั้งการมีแหล่งเพาะฟักสัตว์น้ำ ซึ่งเปรียบเสมือน “บ้านของสัตว์น้ำ” ในท้องทะเลและมีระบบชั้นของห่วงโซ่อาหารที่สมบูรณ์และเมื่อทรัพยากรสัตว์น้ำเหล่านี้ฟื้นตัว ก็จะกลายเป็นฐานทรัพยากรซึ่งเป็นที่พึ่งของชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นกลุ่มคนยากจน และมีข้อจำกัดทางด้านเรือประมงและเครื่องมือประมงที่ต้องทำการประมงอยู่บริเวณใกล้ชายฝั่งทะเล

การลาดตระเวนเพื่อป้องปรามการกระทำผิดกฎหมายของเรือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงนี้ จึงเป็นเสมือนการควบคุมและลดโอกาสไม่ให้เกิดการทำลายทรัพยากรประมง ซึ่งปัญหาการทำประมงโดยใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงและผิดกฎหมายคงจะไม่หมดหรือจบอย่างง่ายตายในพื้นที่จังหวัดปัตตานี โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบันที่ท้องทะเลทั่วไปอยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรมมาก เรือประมงเหล่านี้มักจะเฝ้ารอจังหวะที่จะลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขตหวงห้ามอยู่ตลอดเวลา ด้วยสถานการณ์เช่นนี้จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานีต้องพยายามเป็นอย่างยิ่งในการลาดตระเวนเฝ้าระวังชายฝั่งทะเลอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ลมตะวันออกเฉียงเหนือพัดเข้าสู่ชายฝั่ง (เดือนพฤศจิกายน – มีนาคม) ซึ่งจะมีสัตว์น้ำประเภทกุ้งแชบ๊วย ซึ่งเป็นสัตว์น้ำเป้าหมายที่กลุ่มเรือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงจำพวก อวนรุน อวนลาก ต้องการมาก

ผลการลาดตระเวนป้องกันการกระทำประมงที่ผิดกฎหมาย ในช่วงตั้งแต่ปี 2556 – 2559 มีคดีการกระทำผิดกฎหมาย 58 คดีผู้ต้องหา จำนวน 154 คน

4.1.3 การสร้างคุณค่าให้เกิดมูลค่า

การดำเนินการเชิงคุณค่าก็คือ การพัฒนาระบบการอนุรักษ์ทรัพยากรให้ได้ผลในบริบทที่เป็นอยู่ การดำเนินการเชิงมูลค่า หมายถึง ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้นจากการจับสัตว์น้ำมาขายให้วิสาหกิจชุมชน

ทั้ง 2 เรื่องนี้สัมพันธ์กันอย่างเป็นเรื่องเดียวกัน คือ เมื่อชาวบ้านจับสัตว์น้ำได้มากขึ้นด้วยเครื่องมือแบบไม่ทำลายเขาก็มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนและมั่นคง คือ จับสัตว์น้ำมาแล้วก็ขายได้ในปริมาณที่พอใจด้วย

ราคาที่น่าพอใจ และเมื่อเขามีรายได้ดีและมีความมั่นคงแล้วเขาก็จะกลับไปให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างจริงจัง เพราะเขารู้ดีว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรคือสิ่งที่จะทำให้เขามีรายได้ที่มั่นคง

ในการดำเนินการเชิงมูลค่า ชาวประมงพื้นบ้านได้มีการพัฒนาต่อยอดต้นทุนของชุมชนประมงพื้นบ้านให้ก่อเกิดเป็นธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน และมีการศึกษาต้นทุนของชุมชน พบว่า ต้นทุนของชุมชนประมงพื้นบ้าน มี 4 ประการ คือ 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนวัฒนธรรม 3) ทุนสติปัญญา และ 4) ทุนความพร้อมของพื้นที่

(1) ทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ คือ ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนอาศัยหล่อเลี้ยงสมาชิกชุมชนและสืบทอดความเป็นชุมชน ซึ่งสำหรับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ก็คือ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง อันครอบคลุมถึงป่าชายเลนและหญ้าทะเลในอ่าวปัตตานี จากการศึกษาพบว่า ในแต่ละชุมชนประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้หลากหลายชนิด ดังนี้

➤ บ้านบางตาวา ต.บางตาวา อ.หนองจิก จ.ปัตตานี สัตว์น้ำที่จับได้ คือ กุ้งเคย ปลาหลัง ปลาอินทรี ปลาซากเหลือง ปลาเกล็ดขาว ปลาหลังเขียว ปลาทุเลา

➤ บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี สัตว์น้ำที่จับได้ คือ กุ้งเคย กุ้งขาว กุ้งแชบ๊วย ปูม้า หอยนางรม

➤ บ้านบานา ม.1-2 ต.บานา อ.เมือง จ.ปัตตานี สัตว์น้ำที่จับได้ คือ กุ้งเคย กุ้งขาว หอยแครง ปลากระบอก

➤ บ้านยูโย ม.8 ต.บานา อ.เมือง จ.ปัตตานี สัตว์น้ำที่จับได้ คือ ปลาทุเลา ปลาซากเหลือง ปลาอินทรี ปลาหลัง ปลาทุ

➤ บ้านตะโละกาโปร์ ม.1 ต.ตะโละกาโปร์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี สัตว์น้ำที่จับได้ คือ ปูม้า ปลาทุ ปลาเก๋า ปลาโหมงาม ปลาช่อนทะเล หมึกศอก

➤ บ้านตะโละสมิแล ม.2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี สัตว์น้ำที่จับได้ คือ กุ้งแชบ๊วย ปลากระบอก หอยแครง หอยจาน ปลาเกล็ดเหลือง ปลาโคบมัน

➤ บ้านปาตานุติ ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี สัตว์น้ำที่จับได้ คือ กุ้งแชบ๊วย ปลาอินทรี ปลาทุเลา ปลากระพงขาว

➤ บ้านปาตาบาระ ต.ปะเสยะวอ อ.สายบุรี จ.ปัตตานี สัตว์น้ำที่จับได้ คือ ปลาอีโต้มอญ ปลาอินทรี ปลาเก๋า ปลาโหมงาม ปลากระโทงเทง

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้มีการจัดทำข้อมูลสัตว์น้ำที่จับได้ของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในช่วงเวลาต่างๆ ดังนี้

ตารางที่ 4.1 : ตารางแสดงสัตว์น้ำที่จับได้ตลอดปีของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

ลำดับ	ชนิดของสัตว์น้ำ		ขนาดของสัตว์น้ำ	จำนวนที่จับได้	เครื่องมือประมงพื้นบ้าน ที่จับสัตว์น้ำ	ข้อมูลจำเพาะที่จับสัตว์น้ำไม่ได้
	ชื่อไทย	ชื่อมลายู	กิโลกรัม	ต่อเดือน (กิโลกรัม)		
1	ปลาอินทรี	อีแกซีซี	1.0-10.0	1,500	เบ็ด,เบ็ดราว,อวนลอย	เดือนแจ้จ้งจับได้น้อย,คลื่นลมแรง
2	ปลากะพงขาว	อีแกกาะปะเต๊ะ	3.0-12.0	500	เบ็ดราว,อวนลอย	น้ำใส,7-9 คำ ทั้งแรมและขึ้น
3	ปลากะพงแดง	อีแกกาะแมเราะ	0.5-10.0	800	ลอบปลาใหญ่,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรงจัด
4	ปลากะพงทอง	อีแกกาะจืองา	0.5-8.0	1,000	ลอบปลาใหญ่,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรงจัด
5	ปลาสากเหลือง	อีแกกาแจ	2.0-10.0	700	อวนลอย,เบ็ดราว,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรงจัด
6	ปลาสากดำ	อีแกกาแจอีแต	2.0-10.0	500	อวนลอย,เบ็ดราว,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรงจัด
7	ปลาเก๋าลูกหมู	อีแกกาปูยาโล	0.5-20.0	1,200	ตกเบ็ด,ลอบปลาใหญ่,ล้อมกล้า	คลื่นลมแรง
8	ปลาโอดำ	อีแกอายออีแต	0.5-3.0	2,000	อวนลอย,อวนล้อมปลาทุ,เบ็ด	เดือนแจ้จ้ง,คลื่นลมแรงจัด
9	ปลาโอดาย	อีแกอายอยาโล	0.5-3.0	1,500	อวนลอย,เบ็ด,อวนล้อม	เดือนแจ้จ้ง,คลื่นลมแรงจัด
10	ปลาโอมงาม	อีแกแอแบะ	1.0-7.0	500	เบ็ด,อวนลอยปลาอินทรี,เบ็ดราว	คลื่นลมแรงจัด
11	ปลาแมง	อีแกมุโตะ	0.5-5.0	400	เบ็ด,เบ็ดราว,อวนลอยปลาอินทรี	คลื่นลมแรง
12	ปลากะโทงแทง	อีแกซูยี	3.0-20.0	1,000	เบ็ด,อวนลอยปลาอินทรี	เดือนแจ้จ้ง,คลื่นลมแรง
13	ปลาโทงเหว	อีแกตุเตาะ	0.5-2.0	500	อวนลอยปลาอินทรี	คลื่นลมแรงจัด
14	ปลาตาบลาว	อีแกปาเม	0.5-2.0	200	อวนลอยปลาอินทรี,อวนปลาทุ	น้ำใส,คลื่นลมแรง
15	ปลาอีโต้มอญ	อีแกขอเลาะ	0.5-10.0	1,200	เบ็ด,เบ็ดราว,อวนลอย	เดือนแจ้จ้ง
16	ปลาช่อนทะเล	อีแกตาเซะ	1.0-20.0	1,500	เบ็ด,เบ็ดราว,อวนลอย	เดือนแจ้จ้ง,คลื่นลมแรง
17	ปลาสลิดหิน	อีแกตีกี	ไม่เกิน 4ตัว/ก.ก.	400	ลอบปลาใหญ่	คลื่นลมแรงจัด
18	ปลาข้างเหลือง	อีแกสลากูนิง	ไม่เกิน 25ตัว/ก.ก.	1,000	อวนล้อมปลาทุ,อวนลอยปลาทุ	เดือนแจ้จ้ง,คลื่นลมแรงจัด

ตารางที่ 4.2 : ตารางแสดงสัตว์น้ำที่จับได้เป็นระยะเวลา 1-5 เดือนของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

ลำดับ	ชนิดของสัตว์น้ำ		ช่วงเวลาการจับ เดือน	ขนาดของสัตว์น้ำ กิโลกรัม	จำนวนที่จับได้ ต่อเดือน (กิโลกรัม)	เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่จับ สัตว์น้ำ	ข้อมูลจำเพาะที่จับสัตว์น้ำไม่ได้
	ชื่อไทย	ชื่อมลายู					
1	ปลากุเลา	อีแกลาจิง	ก.พ.-พ.ค.	0.8-3.5	300	อวนลอยปลากุเลา	น้ำใส,เดือนแจ้ง

ตารางที่ 4.3 : ตารางแสดงสัตว์น้ำที่จับได้เป็นระยะเวลา 6-10 เดือนของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

ลำดับ	ชนิดของสัตว์น้ำ		ช่วงเวลาการจับ เดือน	ขนาดของสัตว์น้ำ กิโลกรัม	จำนวนที่จับได้ ต่อเดือน (กิโลกรัม)	เครื่องมือประมงพื้นบ้าน ที่จับสัตว์น้ำ	ข้อมูลจำเพาะที่จับสัตว์น้ำไม่ได้
	ชื่อไทย	ชื่อมลายู					
1	ปลาทุลิ่ง	อีแกปาเล็ง	ก.พ.-ต.ค.	ไม่เกิน 14 ตัว/ก.ก.	800	อวนล้อมปลาทุลิ่ง,อวนลอย	เดือนแจ้ง,คลื่นลมแรงจัด
2	หมึกศอก	ชูตงปาแย	ก.พ.-ต.ค.	ไม่เกิน 6 ตัว/ก.ก.	500	ตกหมึก	เดือนแจ้ง,คลื่นลมแรง
3	กุ้งแชบ๊วย	อูแดอากอ	ก.พ.-ต.ค.	ไม่เกิน 42 ตัว/ก.ก.	200	อวนลอยกุ้ง	คลื่นลมแรง,น้ำตาย 7-9 ค่ำ
4	ปลาจระเม็ดดำ	อีแกบาวาอีแต	ก.พ.-พ.ย.	0.5-1.0	800	อวนลอยปลาจระเม็ด,ล้อมซั้ง	คลื่นลมแรง
5	หอยพิม	ตาแหม	มี.ค.- ส.ค.	ไม่เกิน 40 ตัว/ก.ก.	500	งมด้วยมือเปล่า	น้ำทะเลขึ้นสูง

ตารางที่ 4.3 : ตารางแสดงสัตว์น้ำที่จับได้เป็นระยะเวลา 6-10 เดือนของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี (ต่อ)

ลำดับ	ชนิดของสัตว์น้ำ		ช่วงเวลาการจับ	ขนาดของสัตว์น้ำ	จำนวนที่จับได้	เครื่องมือประมงพื้นบ้าน ที่จับสัตว์น้ำ	ข้อมูลจำเพาะที่จับสัตว์น้ำไม่ได้
	ชื่อไทย	ชื่อมลายู	เดือน	กิโลกรัม	ต่อเดือน (กิโลกรัม)		
6	ปลาหู	อีแกก้อมง	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน10 ตัว/ก.ก.	1,200	อวนล้อมปลาหู,อวนลอยปลาหู	เดือนแจ้ง
7	ปลาทรายแดง	อีแกกีสี่	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน6ตัว/ก.ก.	700	ลอบปลาทรายแดง,อวนลอยปลาหู, เบ็ด	คลื่นลมแรงจัด
8	ปูม้าใหญ่	กือแตแมงออง	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน 5 ตัว/ก.ก.	400	ลอบปูม้า,อวนจมปู	คลื่นลมแรง
9	หอยนางรม	ตีแฆ	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน 20 ตัว/ก.ก.	200	งมด้วยมือเปล่า	น้ำทะเลขึ้นสูง
10	ปลาทราย	อีแกปูโละห์	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน25 ตัว/ก.ก.	200	อวนปลาทราย	คลื่นลมแรง
	ปลาทราย	อีแกปูโละห์	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน35ตัว/ก.ก.	400	อวนปลาทราย	คลื่นลมแรง
11	หอยแครง	กือเปาะตาเขาะ	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน 40 ตัว/ก.ก.	100	งมด้วยมือเปล่า	น้ำทะเลขึ้นสูง
	กุ้งแชบ๊วย	อูเตอากอ	ต.ค.-มี.ค.	ไม่เกิน 21 ตัว/ก.ก.	300	อวนลอยกุ้ง	คลื่นลมแรง,น้ำตาย 7-9 ค่ำ
	กุ้งแชบ๊วย	อูเตอากอ	ต.ค.-มี.ค.	ไม่เกิน 35 ตัว/ก.ก.	300	อวนลอยกุ้ง	คลื่นลมแรง,น้ำตาย 7-9 ค่ำ
12	ปลาเต้าเตี้ย	อีแวนวาวดาโป	ต.ค.-เม.ย.	0.4-3.0	200	อวนลอยปลาจระเม็ด,ล้อมซั้ง	คลื่นลมแรง

(2) **ทุนวัฒนธรรม** คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย การเอาธุระซึ่งกันและกัน อันเป็นที่มาของระบบเครือญาติ ความเป็นหมู่เป็นพวก เกลือ และญาติมิตร เป็นต้น

การดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจะเห็นได้จากถ้ามีเรือประมงของชาวบ้านคนใดเสียในระหว่างการออกทะเลหรือมีอุปสรรคเจอมรสุมก็จะช่วยเหลือกันโดยไม่คิดค่าแรงใด ๆ ทั้งสิ้นและถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนก็จะมีการรวมกลุ่มพูดคุยถึงปัญหาและพยายามหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ในขณะเดียวกันเมื่อเพื่อนบ้านหรือผู้ที่ทำประมงในหมู่บ้านข้างเคียงเกิดเครื่องยนต์เสียหรือเรือจมในขณะที่ไปออกทะเล ชาวประมงพื้นบ้านด้วยกันก็จะไม่นิ่งเฉยหรือไม่สนใจแต่จะให้การช่วยเหลืออย่างเต็มที่โดยการช่วยซ่อมเครื่องยนต์ การลากเรือเข้าสู่ฝั่ง หรือแม้กระทั่งในขณะวางอวน เมื่ออวนเกิดสูญหายหรือถูกเรือขนาดใหญ่ เช่น เรืออวนรุน เรืออวนลาก ลากกั้ววนไป ชาวบ้านก็จะมีการบอกต่อกันในกรณีที่อวนสูญหายเนื่องจากอวนทับกัน ชาวบ้านก็จะมีการเจรจาตกลงกันเอง โดยจะมีการแบ่งสัตว์น้ำที่ได้มาและมีการชดใช้อวนคืนให้กับผู้ที่เสียหาย แต่ในกรณีที่เครื่องมือถูกเรืออวนลาก ลากไปชาวบ้านจะเจ้าของอวนเองก็จะพยายามติดต่อเจ้าของเรือเมื่อมาเจรจาตกลงให้มีการชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้น

การดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านจะมีความเคร่งครัดในหลักศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนกับผู้ใหญ่ในหมู่บ้านจะเป็นการให้ความเคารพนับถือ เชื้อฟังกู้ใหญ่ ด้านการประกอบอาชีพในครอบครัวก็มีการแบ่งงานกันทำ คือ ผู้ชายออกเรือ ผู้หญิงเป็นแม่บ้าน แต่บางครอบครัวผู้หญิงจะออกไปช่วยทำประมงด้วย ถือเป็นการช่วยเหลือกันในครอบครัว เวลาว่างก็จะมีพูดคุยกันที่ร้านน้ำชา ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นศูนย์รวมของคนในหมู่บ้าน ในการพบปะพูดคุยถึงเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้น ส่วนการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาก็ใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางและเป็นสถานที่ที่สามารถพบปะพูดคุยกันได้ในทุกวันศุกร์เช่นกัน ชาวบ้านมีโอกาสดำเนินชีวิตเรื่องราวของชุมชนได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาด้วยความสัมพันธ์ที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างเจ้าของแพปลากับชาวบ้าน คือถ้าชาวบ้านคนใดไม่มีเงินในการซื้อเครื่องมือในการทำประมงก็สามารถไปขอยืมจากเจ้าของแพปลาได้โดยที่ไม่ต้องเสียดอกเบี้ย เมื่อไหร่มีเงินก็จะส่งคืน แต่เงื่อนไขของการยืมก็มียู่ว่าจะต้องนำสัตว์น้ำที่ได้ไปขายให้กับแพปลาที่ให้ยืมเงินมาและการขายสัตว์น้ำให้กับแพปลาที่มีในหมู่บ้านชาวบ้านก็จะขายให้กับเจ้าประจำไม่มีปัญหาในเรื่องความขัดแย้งในการแย่งชิงหรือตัดหน้ากันในการรับซื้อปลา เพราะเจ้าของแพปลาเป็นญาติพี่น้องกัน

นอกจากนั้นแล้วความเป็นชุมชนประมงพื้นบ้านที่ได้ผ่านปัญหาอุปสรรคในการประกอบอาชีพมามากมายทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจต่อสภาพความลำบากของพี่น้องชาวประมงพื้นบ้านด้วยกัน ก็จะทำให้การช่วยเหลือผู้ที่ลำบากกว่า เช่น ครอบครัวชาวประมงพื้นบ้านที่มีฐานะยากจน ไม่มีทุนในการสร้างเครื่องมือและเรือ ชาวบ้านก็จะให้การช่วยเหลือโดยการรับไปเป็นลูกเรือเพื่อให้เขามีโอกาสมีรายได้และมีความรู้ในการทำประมงและสามารถสร้างอาชีพเป็นของตนเองได้ในอนาคต และขณะเดียวกันในชุมชนถึงแม้จะมีการจับสัตว์น้ำเพื่อขายเป็นหลักและเพื่อยังชีพบ้างเป็นบางส่วนแต่ชาวบ้านก็จะมีการแบ่งปันสัตว์น้ำที่จับได้ให้กับครอบครัวที่ไม่ได้ประกอบอาชีพประมงหรือครอบครัวที่ยากจนโดยไม่ได้หวังผลประโยชน์ใดๆเลย

ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่สมานฉันท์และประสานประโยชน์ในการทำมาหากินจะเห็นได้ชัด ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงจารีตชุมชนในการจับสัตว์น้ำ การแบ่งกันใช้เครื่องมือประมงที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มีกฎเกณฑ์และกติกาภายในชุมชนที่ไม่เบียดเบียนกันในการทำมาหากิน ลักษณะดังกล่าวเป็นเศรษฐกิจ คุณธรรมที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในขณะทะเลยังอุดมสมบูรณ์ ตัวอย่างเช่น การใช้ทรัพยากร ในลำคลอง “...ต่างคนต่างทำ ไม่แย่งกันทำ และไม่แย่งพื้นที่ทำกิน...” เครื่องมือที่ใช้จะมีไซปู แหกุ้ง ไซปูจะหา กินริมคลองตามแนวป่าชายเลน พวกแหกุ้งจะทอดแหริมน้ำ

(3) **ทุนภูมิปัญญา** คือ ภูมิรู้ที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อความอยู่รอดและพัฒนาตนเอง ซึ่ง รวมถึงความรู้ในการเข้าใจ เข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ภูมิรู้ในการดูแลคุณภาพชีวิต ภูมิรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน และความรู้สมัยใหม่

ภูมิปัญญาชุมชนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและอยู่กับชุมชนมาอย่างช้านาน ซึ่งจะมีผลต่อการประกอบอาชีพ ของชาวบ้านเนื่องจากชาวบ้านจะมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างๆเพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น ภูมิ ปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือเพื่อจับสัตว์น้ำโดยจะมีการจับสัตว์น้ำตามฤดูกาลและใช้เครื่องมืออวนจับสัตว์ น้ำตามชนิดของสัตว์น้ำ และขนาดตาอวนก็จะมีการกำหนดอย่างชัดเจน ซึ่งมีขนาดตาอวนที่ใหญ่เพื่อการ อนุรักษ์และปกป้องสัตว์น้ำวัยอ่อนเพื่อให้มีโอกาสเจริญเติบโตได้อีก นอกจากนั้นชุมชนยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเรื่องของการเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพของชุมชน, การเรียนรู้เพื่อเตรียมรับมือกับภัยพิบัติของชุมชนซึ่งเป็น สิ่งจำเป็นที่ชุมชนประมงพื้นบ้านจำเป็นต้องเรียนรู้เพราะการประกอบอาชีพจะต้องมีความเกี่ยวข้องและใช้ ประโยชน์จากสภาพอากาศ เช่น การสังเกตสีของท้องฟ้าเพื่อแสดงถึงการชุกชุมของสัตว์น้ำบางชนิด

ภูมิรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน ชุมชนประมงพื้นบ้านได้มีการรวบรวม, รื้อฟื้นภูมิปัญญา ที่มีอยู่เดิมหลากหลายในชุมชนมาจัดระบบให้เป็นฐานความรู้ของชุมชน ประกอบด้วย

- ภูมิปัญญาในการสังเกตลักษณะทางกายภาพเพื่อการทำประมงอย่างพึงพิงธรรมชาติ(ภาพที่ 4.5)

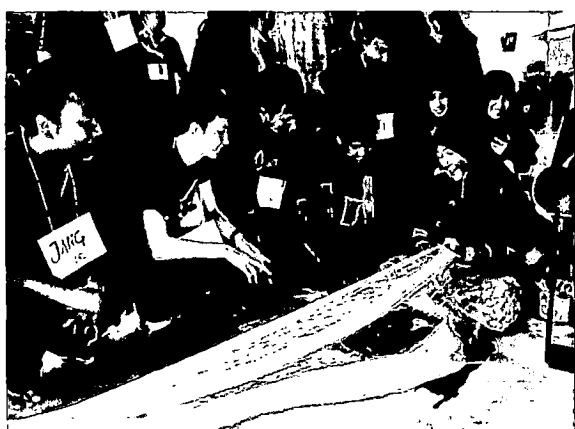

- ภูมิปัญญาการต่อเรือกอลและท้ายตัด (ภาพที่ 4.6)

- ภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน พื้นบ้าน (ภาพที่ 4.7)

- ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน (ภาพที่ 4.8)

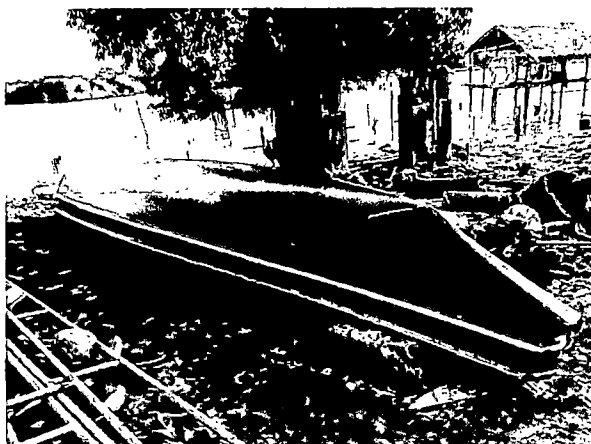

การแปรรูปสัตว์น้ำในชุมชนประมงพื้นบ้านที่ จ.ปัตตานีมีจุดเริ่มต้นมาจากการที่ทรัพยากรประมงในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีในอดีตที่ผ่านมา มีความอุดมสมบูรณ์มาก ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้เป็นจำนวนมากในแต่ละช่วงฤดูกาล และด้วยทรัพยากรในท้องทะเลที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก กุ้งเคยที่จับได้จากเครื่องมือประมงดังกล่าวไม่สามารถจะทำอาหารให้หมดได้ภายในวันเดียว ถึงแม้ว่าจะแบ่งแจกจ่าย

ให้กับเครือญาติและเพื่อนบ้านแล้วก็ตาม ชาวประมงพื้นบ้านในยุคสมัยดังกล่าวจึงได้เริ่มคำนึงถึงการแปรรูป สัตว์น้ำสัตว์น้ำที่เหลือจากการบริโภคภายในครัวเรือน เพื่อให้สามารถนำมาใช้บริโภคได้ในยามขาดแคลน ไม่สามารถออกทะเลได้ อย่างไรก็ตามการแปรรูปสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้านมักใช้วิธีการที่อิงกับธรรมชาติและใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เป็นหลัก เช่น การหมักด้วยเกลือ การใช้แสงอาทิตย์เพื่อทำให้สัตว์น้ำแห้งและสามารถเก็บไว้ได้นานๆ

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรประมงในแต่ละช่วงฤดูกาล ชาวประมงพื้นบ้านจะเลือกใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เรียบง่ายแต่เหมาะสมกับการเข้าถึงสัตว์น้ำในแต่ละประเภท และจะนำสัตว์น้ำที่จับได้มาแปรรูปโดยใช้วิธีการที่อิงกับธรรมชาติเป็นหลัก โดยมีเป้าหมายเพื่อให้สามารถเก็บรักษาสัตว์น้ำได้เป็นระยะเวลาต่างๆ รวมทั้งสามารถนำสัตว์น้ำที่แปรรูปแล้วไปเป็นส่วนประกอบในการปรุงอาหารในยามที่ชุมชนขาดแคลนทรัพยากรประมง นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านยังได้นำเอาสัตว์น้ำที่แปรรูปแล้วบางส่วนไปแลกกับสินค้าจากกลุ่มเกษตรกรอื่นๆ เช่น นำปลาแห้ง กุ้งแห้ง กะปิ ฯลฯ ไปแลกกับข้าวสาร เกลือ ผลไม้ ส้มแขก ฯลฯ จากชุมชนเกษตร วิธีการพึ่งพาภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารทะเลดังกล่าวในอดีต ทำให้ชุมชนประมงพื้นบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความมั่นคงทางอาหารมาอย่างยาวนาน

- ภูมิปัญญาการปรับใช้นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน (ภาพที่ 4. 9)

- ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภท (ภาพที่ 4.10)

จากนั้นก็จัดเวทีการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ผ่านเวทีการเรียนรู้ของโรงเรียนประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นเวทีกิจกรรมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้มีความรู้ทั้งมากและน้อยมาถ่ายทอดให้กันและกันด้วยโมดริจิตต้องการเรียนรู้ได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างอิสระ ซึ่งเสมือนเป็นการนำทุนความรู้ในชุมชนที่เป็นสิ่งที่ชุมชนได้สร้างขึ้น มาผสมผสานความรู้ใหม่จากภายนอกและนำมาปรับใช้อย่างเหมาะสม ให้เข้ากับบริบทสังคมแบบใหม่ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และนำทุนความรู้ดังกล่าวที่ชุมชนได้สร้างขึ้น มาผสมผสานความรู้ใหม่จากภายนอกและนำมาปรับใช้อย่างเหมาะสม ให้เข้ากับบริบทสังคมแบบใหม่ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

(4) **ทุนความพร้อมของพื้นที่** คือ สถานที่ ทักษะของบุคคล ความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ

ในด้านสถานที่ ชาวประมงพื้นบ้านมีความพร้อมในด้านสถานที่ โรงเรียนในการผลิตอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปที่ได้มาตรฐาน ถูกสุขลักษณะ

ภาพที่ 4.11 : โรงฆ่าหาละอาหารทะเลสด

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2560

ภาพที่ 4.12: โรงแปรรูปอาหารทะเลและโรงบรรจุภัณฑ์

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี,2560

นอกจากนั้นทางสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้มีการประสานความร่วมมือกับทางศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้(ศอ.บต.)ขออนุญาตใช้พื้นที่ป่าชายเลนเสื่อมโทรม จำนวน 3 ไร่ ซึ่งอยู่ในเขตป่าชายเลนตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 15 ธ.ค.30 และเมื่อวันที่ 22 ส.ค.43 ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ 2 หน่วยงาน ประกอบด้วย สำนักงานเจ้าท่าภูมิภาคสาขาปัตตานีและสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 39 (ปัตตานี) โดยทางศอ.บต.ได้ได้มีการประสานกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อให้มีการตรวจสอบสภาพพื้นที่ โดยใช้เครื่องมือวัดค่าพิกัดสัญญาณดาวเทียม (GPS) ทำการบันทึกค่าพิกัด จำนวน 4 หมุด ผลการตรวจสอบ พบว่า พื้นที่ที่จะขอใช้ประโยชน์มีสภาพเป็นป่าชายเลนเสื่อมโทรม ไม่มีสภาพป่าแต่อย่างใด ทางศอ.บต.จึงได้นำเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อขอให้มีการออกมติครม.เพื่อขอใช้พื้นที่ดังกล่าวในการสนับสนุนธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีต่อไป

ภาพที่ 4.13: การตรวจสอบสภาพพื้นที่โดยหน่วยงานรัฐเพื่อใช้สำหรับการสนับสนุนธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี,2560

และเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2560 คณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุญาตให้ใช้พื้นที่ป่าชายเลนเสื่อมโทรมในท้องที่บริเวณรอยต่อระหว่าง ต.ท่าก้ำชำ และ ต.บางเขา อ.หนองจิก จ.ปัตตานี จำนวน 3 ไร่ เพื่อสนับสนุนธุรกิจประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีตามแนวทางการขับเคลื่อนโครงการเมืองต้นแบบ“สามเหลี่ยมมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ตามหนังสือด่วนที่สุด จากสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่อง การขออนุญาตเข้าใช้พื้นที่ป่าชายเลนตามมติคณะรัฐมนตรีเพื่อสนับสนุนธุรกิจประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีตามแนวทางการขับเคลื่อนโครงการเมืองต้นแบบ“สามเหลี่ยมมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ถึง เลขาธิการศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้

ในด้านทักษะของบุคคล ชาวประมงพื้นบ้านที่เข้าร่วมในการผลิตอาหารสดและอาหารทะเลแปรรูปเป็นผู้ที่มีทักษะ มีศักยภาพและมีความพร้อมในการทำงาน เช่น มีความสามารถในการตกต่ง ชำแหละปลา

ภาพที่ 4.14 การชำแหละปลาและการแลปลา

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี,2560

4.1.3.1 การจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน “วิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย”

จากการค้นพบทุนชุมชนดังกล่าวข้างต้น นำไปสู่การฟื้นฟูและพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชนประมงพื้นบ้าน โดยการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านเพื่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้าน

ทั้งกลุ่มคนที่ไม่มีงานทำ กลุ่มเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มหญิงหม้ายจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และได้นำไปสู่การร่วมกันจัดตั้งเป็น“กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย”

กิจกรรมที่ดำเนินการของวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) อาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง และ 2) อาหารทะเลแปรรูป เช่น กุเลาเค็ม ปลาอินทรีเค็ม กะปิ

(1) อาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง

(1.1) รูปแบบอาหารทะเลสดที่ผู้บริโภคต้องการ

ความต้องการอาหารทะเลสดของผู้บริโภคมีความต้องการที่แตกต่างกัน ตามประเภทและรูปแบบของการนำไปใช้ประโยชน์ในการนำไปปรุงแต่งเป็นอาหารของตนเอง ผู้บริโภคที่เป็นปัจเจกบุคคลต้องการความสะดวก ในขณะที่เดียวกันถ้าเป็นประเภทร้านอาหารต้องการสัตว์น้ำที่เป็นตัว เพื่อจะได้นำไปปรับแต่งตามเมนูอาหารของตัวเอง รูปแบบอาหารทะเลสดที่ผู้บริโภคต้องการ แบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

(1.1.1) การสั่งซื้อเป็นตัว

ภาพที่ 4.15: ปลาที่เตรียมจัดส่งให้กับลูกค้า

ผู้บริโภคที่ซื้อปลาเป็นตัวโดยส่วนใหญ่จะนำไปประกอบอาหาร เพื่อนำไปประกอบอาหารในครอบครัวเล็กๆประมาณ 2-4 คน รูปแบบของการส่งอาหารทะเลสดไปถึงผู้บริโภค ทางกลุ่มจะดำเนินการทำความสะอาดปลา โดยการใช้ฟองน้ำถูตัวปลาให้สะอาด หลังจากทำสะอาดแล้วก็จะทำการควักไส้และเหงือกปลาออก เพื่อจะช่วยให้เรื่องการเก็บรักษาความสดของตัวปลา

(1.1.2) การปรับแต่งอาหารทะเลสด

ผู้บริโภคบางกลุ่มต้องการสัตว์น้ำที่ผ่านการปรับแต่งมาแล้ว เมื่อได้รับสัตว์น้ำก็สามารถนำไปประกอบอาหารได้ทันที ความสะอาดจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ทางกลุ่มฯจึงต้องมีการจัดสร้างสถานที่สำหรับการชำแหละปลาเพื่อให้ถูกสุขลักษณะ

สัตว์น้ำที่ผู้บริโภคต้องการที่จะให้แล่นเนื้อ/หันแวน โดยส่วนใหญ่จะเป็น

- ปลาอินทรีหันแวน
- ปลากระพงขาวขาวแล่นเนื้อ
- ปลาเก๋าแล่นเนื้อ

- ปลาซากเหลืองแล่นเนื้อ
- ปลาซ่อนทะเลแล่นเนื้อ
- ปลากระพงแดงแล่นเนื้อ

(1.2) การได้มาของวัตถุดิบสัตว์น้ำทะเล มี 2 วิธีคือ

(1.2.1) ชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นปัจเจกบุคคล มาขายเองที่กลุ่มฯ โดยชาวประมงพื้นบ้านกลุ่มนี้เป็นชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่เป็นหนี้กับแพปลา สามารถที่จะนำผลผลิตที่จับได้ไปขายกับใครก็ได้ จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นหนี้แพปลา จะค่อยๆผ่อนหนี้ เพื่อให้ตัวเองมีอิสระที่จะนำผลผลิตมาขายตรงกับกลุ่มฯ เพราะราคาที่ได้ค่อนข้างจะแตกต่างกับการไปขายที่แพปลา

(1.2.2) รับซื้อสินค้าผ่านทางแพปลาในหมู่บ้าน ที่เป็นเครือข่ายของสมาคมฯ ผลผลิตที่รับซื้อจากแพปลาในหมู่บ้านค่อนข้างจะมีความหลากหลายของสัตว์น้ำ เพราะแพปลาในหมู่บ้านจะมีลูกแพค่อนข้างมาก และมีเครื่องมือประมงที่จับสัตว์น้ำค่อนข้างจะหลากหลาย จึงทำให้สามารถจับสัตว์น้ำได้หลากหลายชนิด ตัวเลือกของสัตว์น้ำที่จะส่งให้ผู้บริโภคมีความหลากหลายตามที่ผู้บริโภคต้องการ

หัวใจสำคัญของการได้มาซึ่งวัตถุดิบ เป็นข้อตกลงร่วมกันของกลุ่มฯที่จะรับซื้อเฉพาะสัตว์น้ำที่จับได้จากเครื่องมือประมงพื้นบ้านและต้องไม่จับด้วยเครื่องมือที่ทำลายล้างสัตว์น้ำ ต้องเป็นเครื่องมือที่ไม่ผิดกฎหมาย

ทางกลุ่มฯได้มีการรับซื้อสินค้าประมงจากชาวประมงพื้นบ้านโดยปรับราคาขึ้นมากกว่า 40 % เช่นแต่เดิมชาวประมงพื้นบ้านสามารถขายปลาอินทรีสดได้กิโลกรัมละ 170-190 บาท ทางกลุ่มฯได้ปรับราคาในการรับซื้อเป็น 220-240 บาท หรือกรณีของปลากุเลาสด แต่เดิมชาวประมงพื้นบ้านสามารถขายได้กิโลกรัมละ 170 บาท ทางกลุ่มฯได้ปรับราคาในการรับซื้อกุเลาสดเป็นกิโลกรัมละ 230-250 บาทขึ้นอยู่กับขนาดของตัวปลา อย่างไรก็ตามเงื่อนไขที่สำคัญของการรับซื้ออาหารทะเลสดของกลุ่มฯก็คือ จะรับซื้อเฉพาะสัตว์น้ำที่จับมาด้วยเครื่องมือประมงที่ไม่ผิดกฎหมาย และเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม(Environmental friendly fishing tools) เท่านั้น การปรับราคาซื้ออาหารทะเลสดในชุมชนประมงพื้นบ้านในหลายหมู่บ้านโดยเฉพาะในเขต อ.หนองจิก อ.เมืองและ อ.ยะหริ่งของ จ.ปัตตานี

การจัดหาวัตถุดิบของกลุ่มฯ จะมีการตระเวนไปจับสัตว์น้ำในพื้นที่ต่างๆ ตามแพปลาที่อยู่ในเครือข่ายควบคู่กับการให้ความรู้กับชาวประมงพื้นบ้านในกระบวนการของการดูแลรักษาสัตว์น้ำให้มีคุณภาพ ความสด สะอาดแล้วมารวบรวมเข้าสู่กระบวนการของการเก็บรักษาสัตว์น้ำให้มีความสด สะอาด ก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการของการตัดแต่ง บรรจุภัณฑ์และจัดส่งให้ลูกค้า

การตั้งราคาซื้อสินค้าที่เป็นธรรมกับชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งเท่ากับทำให้ชาวประมงพื้นบ้านมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น และรู้สึกมีกำลังใจมากขึ้นที่เห็นดอกผลจากการลงแรง ลงใจ ทรัพย์สินบางส่วน เพื่อทำการอนุรักษ์และฟื้นฟู สัตว์น้ำจวนกลับมาอุดมสมบูรณ์ เป็นฐานอาชีพที่มั่นคงของชาวประมงพื้นบ้าน ชาวประมงพื้นบ้านได้มีการสะท้อนว่า “อนุรักษ์กินได้”

ตารางที่ 4.4: ตารางแสดงชุมชนที่จับกุ้งเคยสดส่งให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงป็นตัย

กุ้งเคยสด					หมายเหตุ
ชุมชนที่จับกุ้งเคยสดส่งให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงป็นตัย	จำนวน ครัวเรือนที่ จับสัตว์น้ำ (ครัวเรือน)	ปริมาณที่จับได้/วัน/ครัวเรือน (ก.ก.)	รายได้เฉลี่ย/วัน/ชุมชน (บาท)		
			ก่อนจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจ ชุมชน	ปี 2560	
			20-100 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	ก.ก.ละ 6 - 8 บาท ก.ก.ละ 13 - 16 บาท	
บ้านต้นหยงเปาว์ ม.4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก	20	เฉลี่ย 60 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	7,200 - 9,600	15,600 - 19,200	- จับได้ตั้งแต่ เดือน มีนาคม- พฤษภาคม ของ ทุกปี - ถ้ามีคลื่นลมไม่ สามารถจับกุ้ง เคยได้
บ้านแคนา ม.7 ต.บางเขา อ.หนองจิก	12	เฉลี่ย 60 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	4,320 - 5,760	9,360 - 11,520	
บ้านสายหมอ ม.6 ต.บางเขา อ.หนองจิก	15	เฉลี่ย 60 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	5,400 - 7,200	11,700 - 14,400	
บ้านบางตาวา หมู่ 1 ต.บางตาวา อ.หนองจิก	32	เฉลี่ย 60 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	11,520 - 15,360	24,960 - 30,720	
บ้านบางตาวา หมู่ 2 ต.บางตาวา อ.หนองจิก	20	เฉลี่ย 60 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	7,200 - 9,600	15,600 - 19,200	
บ้านบานา หมู่ 1 ต.บานา อ.เมือง	20	เฉลี่ย 60 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	7,200 - 9,600	15,600 - 19,200	
บ้านบานา หมู่ 2 ต.บานา อ.เมือง	8	เฉลี่ย 60 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	2,880 - 3,840	6,240 - 7,680	
บ้านต้นหยงลูโละ ม.1 ต.ต้นหยงลูโละ อ.เมือง	32	เฉลี่ย 60 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	11,520 - 15,360	24,960 - 30,720	

ข้อมูลจากกลุ่มฯโอริงป็นตัย สิงหาคม 2560

ตารางที่ 4.5: ตารางแสดงชุมชนที่จับกุเลาสดส่งให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงป็นตัย

ปลากุลาสด						หมายเหตุ
ชุมชนที่จับกุเลาสดส่งให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงป็นตัย	จำนวนครัวเรือนที่จับสัตว์น้ำ (ครัวเรือน)	ปริมาณที่จับได้/วัน/ครัวเรือน (ก.ก.)	รายได้เฉลี่ย/วัน/ชุมชน (บาท)			
			ก่อนจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน	ปี 2560		
			20-50 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	ก.ก.ละ 150 - 170 บาท ก.ก.ละ 230 - 250 บาท		
บ้านบางราพา ม.1 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก	35	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	183,750 - 208,250	281,750 - 306,250	- ปี 2560 จับได้มากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับปี 2559 เพราะปี 2559 พ่อค้ารับซื้อจำกัด ถึงจะจับได้มากก็ขายไม่ได้ ชาวประมงพื้นบ้านจึงไปจับสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ	
บ้านบางราพา ม.2 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก	25	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	131,250 - 148,750	201,250 - 218,750		
บ้านท่ายาลอ ม.4 ต.ตุง อ.หนองจิก	22	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	115,500 - 130,900	177,100 - 192,500		
บ้านคลองรี ม.1 ต.ตุง อ.หนองจิก	15	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	78,750 - 89,250	120,750 - 131,250		
บ้านยูโย ม.8 ต.บานา อ.เมือง	40	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	210,000 - 238,000	322,000 - 350,000		
บ้านกำปงบูดี ม.1 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง	25	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	131,250 - 148,750	201,250 - 218,750		
บ้านปาตาบูดี ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง	30	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	157,500 - 178,500	241,500 - 262,500		

ข้อมูลจากกลุ่มฯโอริงป็นตัย สิงหาคม 2560

ตารางที่ 4.6: ตารางแสดงชุมชนที่จับปลาอินทรีสดส่งให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

ปลาอินทรีสด					
ชุมชนที่จับปลาอินทรีสดส่งให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย	จำนวนครัวเรือนที่จับสัตว์น้ำ (ครัวเรือน)	ปริมาณที่จับได้/วัน/ครัวเรือน (ก.ก.)	รายได้เฉลี่ย/วัน/ชุมชน (บาท)		หมายเหตุ
			ก่อนจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน	ปี 2560	
			20-50 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	ก.ก.ละ 170 บาท ก.ก.ละ 190 - 225 บาท	
บ้านบางราฟา ม.1 ต.ท่าก้ำซำ อ.หนองจิก	35	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	208,250	232,750 - 275,625	
บ้านบางราฟา ม.2 ต.ท่าก้ำซำ อ.หนองจิก	25	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	148,750	166,250 - 196,875	
บ้านท่ายาลอ ม.4 ต.ตุง อ.หนองจิก	22	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	130,900	146,300 - 173,250	
บ้านคลองรี ม.1 ต.ตุง อ.หนองจิก	15	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	89,250	99,750 - 118,125	
บ้านยูโย ม.8 ต.บานา อ.เมือง	40	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	238,000	266,000 - 315,000	
บ้านกำปงบูดี ม.1 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง	25	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	148,750	166,250 - 196,875	
บ้านปาตาบูดี ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง	30	เฉลี่ย 35 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	178,500	199,500 - 236,250	

ข้อมูลจากกลุ่มฯโอริงปันตัย สิงหาคม 2560

ตารางที่ 4.7: ตารางแสดงชุมชนที่จับปลาเสียดส่งให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงป็นตัย

ปลาเสียดสด					หมายเหตุ
ชุมชนที่จับปลาเสียดส่งให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงป็นตัย	จำนวนครัวเรือนที่จับสัตว์น้ำ (ครัวเรือน)	ปริมาณที่จับได้/วัน/ครัวเรือน (ก.ก.)	รายได้เฉลี่ย/วัน/ชุมชน (บาท)		
			ก่อนสิงหาคม 2560	ส.ค.-60	
			150-300 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	ก.ก.ละ 35 - 45 บาท	
บ้านบางตาва หมู่ 1 ต.บางตาва อ.หนองจิก	32	เฉลี่ย 225 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	252,000 - 324,000	396,000 - 540,000	
บ้านบางตาва หมู่ 2 ต.บางตาва อ.หนองจิก	27	เฉลี่ย 225 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	212,625 - 273,375	334,125 - 455,625	
บ้านท่ายาหอ ม.4 ต.ตุง อ.หนองจิก	17	เฉลี่ย 225 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	133,875 - 172,125	210,375 - 286,875	
บ้านคลองรี ม.1 ต.ตุง อ.หนองจิก	12	เฉลี่ย 225 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	94,500 - 121,500	148,500 - 202,500	
บ้านยูโย ม.8 ต.บานา อ.เมือง	47	เฉลี่ย 225 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	370,125 - 475,875	581,625 - 793,125	
บ้านกำปงบูดี ม.1 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง	10	เฉลี่ย 225 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	78,750 - 101,250	123,750 - 168,750	
บ้านปาตาบูดี ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง	12	เฉลี่ย 225 ก.ก./วัน/ครัวเรือน	94,500 - 121,500	148,500 - 202,500	

ข้อมูลจากกลุ่มมาโอริงป็นตัย สิงหาคม 2560

(2) การแปรรูปอาหารทะเล

ปัจจุบันนี้การแปรรูปอาหารทะเล ทำให้หลากหลายมากขึ้น ครอบครัวที่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาจากผู้เฒ่าคนแก่ หรือญาติพี่น้องในครอบครัว สามารถนำมาประกอบอาชีพได้อย่างมั่นคง สามารถเป็นอาชีพที่มีรายได้เพียงพอเลี้ยงดูครอบครัวได้อย่างสบาย เพราะความต้องการอาหารทะเลแปรรูปของผู้บริโภคมีความต้องการที่เพิ่มขึ้นทุกวัน ทั้งเพื่อนำมาเป็นอาหารรับประทานในครอบครัว มาเป็นส่วนประกอบเพื่อนำมาปรุงอาหาร หรือนำมาค้าขายต่อ ชาวประมงพื้นบ้านสามารถนำสัตว์น้ำที่ตัวเองจับได้ นำมาเพิ่มมูลค่าได้อีกมาก รวมทั้งเป็นส่วนที่ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างคุ้มค่าอีกด้วย

ปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายโครงการ พุดตรงกันว่า กระบวนการผลิตในการแปรรูปอาหารทะเล เป็นส่วนสำคัญมากที่จะทำให้ชาวประมงพื้นบ้านใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า เกือบทุกครัวเรือนสามารถแปรรูปปลาแห้งได้หมด แต่การหมักต้องจะมีกระบวนการผลิตที่ซับซ้อนมากขึ้น ต้องมีสูตรที่ผ่านการลองผิดลองถูกจนเป็นที่ยอมรับ ส่วนใหญ่ก็หมักจะถ่ายทอดในวงเครือญาติกัน เท่านั้น กระบวนการผลิตจึงเป็นส่วนที่สำคัญมากที่จะทำให้ผู้ที่แปรรูปอาหารทะเลจะประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวได้

การแปรรูปอาหารทะเลมีหลากหลายประเภท ประกอบด้วย

1) กุเลาเค็ม

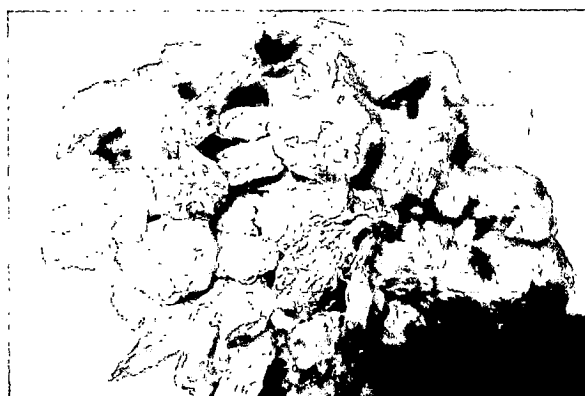
2) อินทรีเค็ม

3) กะปิ

4) กุ้งแชบ๊วยตากแห้ง

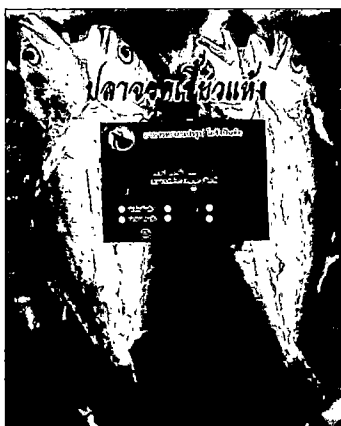
5) กุ้งเคยแห้ง

6) ปลาหมึกแห้ง

7) ปลาจวดเขียวแห้ง

8) ปลากระบอกแห้ง

9) ปลาโคมมันแห้ง

10) ปลาเกล็ดขาวแห้ง

ภาพที่ 4.16 : ผลิตภัณฑ์แปรรูปอาหารทะเลประเภทต่างๆ

แม่บ้านในพื้นที่เป้าหมายบอกว่า การแปรรูปอาหารทะเลในอดีตจะไม่ค่อยซับซ้อนมากนัก จะใช้ธรรมชาติช่วยเป็นส่วนใหญ่ ที่สำคัญคือ จะต้องใช้ความเค็มของเกลือเป็นตัวช่วยให้สามารถเก็บถนอมอาหารทะเลแปรรูปให้นานที่สุด ยิ่งเค็มมากเท่าไร ก็ช่วยยืดอายุให้นานมากยิ่งขึ้น การทำกะปิก็ทำให้มีความเค็มให้มาก เพราะจะได้เก็บไว้ได้นานๆ แล้วลูกค้าส่วนใหญ่ในพื้นที่ก็มีความต้องการอาหารทะเลแปรรูปที่มีความเค็มมากๆ เช่นเดียวกัน

แต่ในปัจจุบันแม่บ้านในพื้นที่เป้าหมายกล่าวว่า การแปรรูปอาหารทะเลมีความซับซ้อนมากขึ้นทั้งในเรื่องของกระบวนการผลิตที่จะต้องคำนึงถึงความสะอาด รสชาติของอาหารจะต้องเค็มน้อยลง เพราะผู้บริโภคส่วนใหญ่ คำนึงถึงสุขภาพของตัวเองเป็นหลัก กระบวนการผลิตที่เค็มน้อยลงส่งผลต่อการจัดการอาหารทะเลแปรรูปที่จะต้องดูแลจัดการมากยิ่งขึ้น เพราะถ้าเก็บไว้นานๆ อาหารทะเลแปรรูปก็จะเสื่อมคุณภาพสีเปลี่ยนไป กลิ่นเปลี่ยนไป ที่สำคัญคือ รสชาติของอาหารทะเลที่จะเปลี่ยนไปด้วย ตัวช่วยที่สำคัญที่สุดในปัจจุบันนี้คือ ต้องใช้ความเย็นมาช่วยทำให้อาหารทะเลยังคงสภาพเดิมให้นานที่สุด ซึ่งหมายถึงค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก ทั้งค่าใช้จ่ายในการซื้อเครื่องทำความเย็นอย่าง เช่น ตู้แช่แข็งเป็นต้น และสิ่งที่ตามมา คือ ต้นทุนในเรื่องของค่าไฟที่สูงมากขึ้น

ในเรื่องการตลาด ทั้งปราชญ์ชาวบ้านและกลุ่มแม่บ้านต่างพูดในเสียงเดียวกัน เป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะถ้าคิดจะทำเรื่องอาหารทะเลแปรรูปขาย ช่องทางการตลาดที่จะทำให้อาหารทะเลแปรรูป ไปถึงผู้ซื้อหรือผู้บริโภคเป็นเรื่องใหญ่สำหรับชาวบ้านมาก เพราะที่ผ่านมามีการแปรรูปอาหารทะเลจะทำในระดับครัวเรือนเก็บเอาไว้กิน ที่เหลือก็จะขายในหมู่บ้านหรือตลาดอย่างเดียว แต่พอผลผลิต ทรัพยากรสัตว์น้ำเพิ่มขึ้นจากการร่วมแรงร่วมใจของชาวประมงพื้นบ้านในเครือข่ายบวกกับความช่วยเหลือจากเพื่อนข้าราชการ นักวิชาการ และสื่อมวลชน จนส่งผลทำให้ทรัพยากรพื้นดินความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมาอีกครั้ง ส่งผลทำสัตว์น้ำที่จับมากเกินพอที่จะขายเป็นอาหารทะเลสดได้ บวกกับยังจับได้มาก ราคาของสัตว์น้ำยิ่งตกต่ำ จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านคิดในการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าของสัตว์น้ำให้มีราคาที่สูงขึ้น และเป็นการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างคุ้มค่ามากที่สุด ปัจจุบันจึงทำให้สมาคมชาวประมงพื้นบ้านได้มีการประชุมพูดคุย เพื่อหาแนวทางที่จะตอบสนองความต้องการของเครือข่าย โดยได้มีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน"ไอรังปันตัย"ขึ้นมา เพื่อเป็นแนวทางให้กลุ่มแม่บ้านที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายได้มารวมตัวกันแปรรูปอาหารทะเลเพื่อเพิ่มมูลค่าของสัตว์น้ำให้สูงขึ้น และจะเป็นตัวช่วยที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถขายสัตว์น้ำในราคาที่สูงขึ้น ช่วยสร้างงานสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนได้อีกช่องทางหนึ่ง

กลุ่มแม่บ้านได้กล่าวว่า การรวมตัวในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี จะเป็นช่องทางในเรื่องการตลาดได้เป็นอย่างดี เพราะการทำงานของสมาคมฯที่ผ่านมาเป็นการทำงานในระบบเครือข่าย มีภาคีร่วมหลายฝ่าย ซึ่งจะทำให้ผลผลิตในการแปรรูปอาหารทะเลสามารถเข้าถึงผู้บริโภคที่อยู่ตามจังหวัดต่างๆที่เป็นเครือข่ายที่ร่วมกันต่อสู้เพื่อปกป้องทะเลมาด้วยกัน

ปราชญ์ชาวบ้านที่ร่วมกันพูดคุยได้กล่าวว่า เป็นจังหวะก้าวที่ดีมากที่ทางกลุ่มแม่บ้านร่วมกับสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ที่ได้ร่วมกันจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนเพื่อทำการแปรรูปอาหารทะเลให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลภายใต้โครงการ 3 เหลี่ยมเศรษฐกิจมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน (คำนึงถึงมิติด้านการพัฒนาสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและผู้คนในชุมชน) โดยเลือกพื้นที่อำเภอหนองจิกเป็น 1 ใน 3 อำเภอ ต้นแบบของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ การที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีที่ตั้งในหมู่ 4 บ้านตันหยงเปาว์ ตำบลท่ากำชำ อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี จึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะได้รับการสนับสนุนจากทางรัฐบาล ภายใต้การขับเคลื่อนงานของศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะทำให้การขยายช่องทางการตลาดทำได้ดีขึ้น เพราะรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะช่วยกันให้เกิดผลสัมฤทธิ์ ในด้านนโยบายที่ตัวเองรับผิดชอบอยู่

ปราชญ์ชาวบ้านกล่าวว่า ความคุ้มค่าในการแปรรูปอาหารทะเล โดยส่วนใหญ่กลุ่มที่ตั้งขึ้นมาในชุมชน หรือปัจเจกบุคคลที่ทำการแปรรูปอาหารทะเล จะมองเพียงผลกำไร ขาดทุนเท่านั้น ไม่ได้มองถึงสังคม ไม่ได้มองถึงสิ่งแวดล้อม ความคุ้มค่าจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ที่เราจะได้เหลียวมองสังคม คนรอบข้าง ทรัพยากรที่เป็นฐานอาชีพของเรา การทำแปรรูปอาหารทะเลของกลุ่มฯ จะต้องเป็นการทำธุรกิจที่สร้างสรรค์ เศรษฐกิจฐานราก ที่ไม่มองเฉพาะผลกำไรขาดทุนในรูปของตัวเงิน เพียงอย่างเดียว แต่ต้องมองในลักษณะองค์รวม สังคมได้ประโยชน์ ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมได้รับการดูแล มีการใส่ใจต่อกันภายในชุมชน คนที่ต่อยอดกว่าสามารถได้งาน ได้อาชีพที่มั่นคงกว่าที่ผ่านมา ภูมิปัญญาได้รับการสืบสานต่อจากรุ่นสู่รุ่น และที่สำคัญที่สุดที่ส่งผลกับชาวประมงพื้นบ้านที่จะต้องได้ราคาสัตว์น้ำที่เป็นธรรมมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีตที่ผ่านมา

4.2 การสื่อสารเรื่องราวสู่สาธารณชน

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้มีการนำเรื่องราวของพี่น้องชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ไปสู่ผู้บริโภคและสาธารณะมากขึ้นเพื่อเป็นการเพิ่มพลังให้ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ได้ยืนหยัดต่อสู้เพื่อการปกป้องรักษาทรัพยากรของตัวเองและของชาติให้มีความมั่นคง ยั่งยืนสืบทอดต่อไปสู่ลูกหลานในรุ่นต่อไป โดยมีวิธีการ ดังนี้

4.2.1 การจัดทำสื่อการเรียนรู้

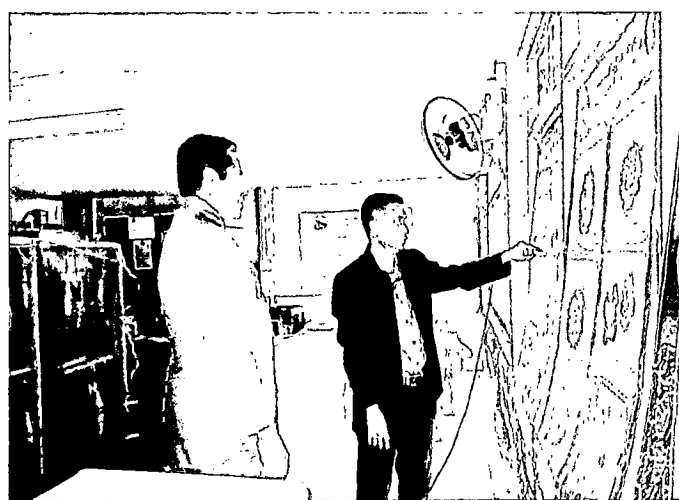
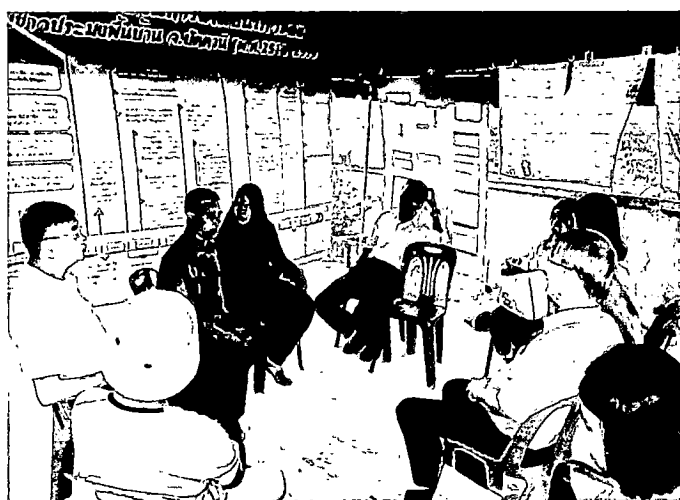
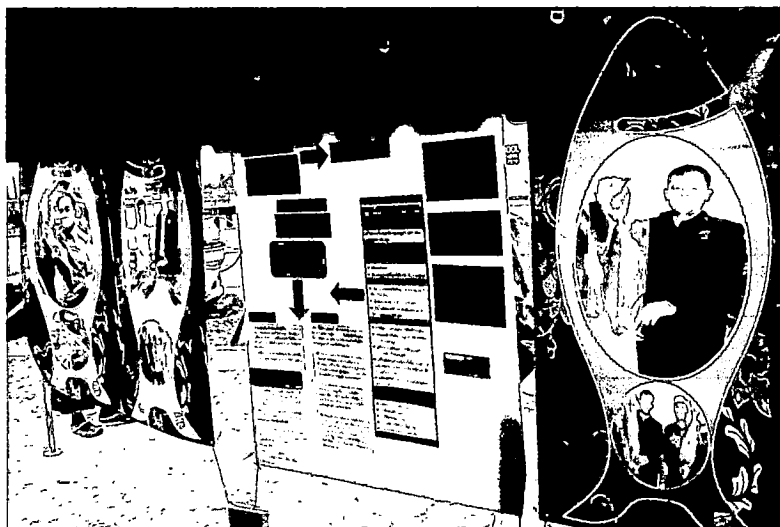
ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชน มีการสื่อสารกับผู้บริโภคผ่านช่องทางต่างๆ ทั้งทางสื่อมวลชนแขนงต่างๆ, การออกงานต่างๆ ในเวทีวงสัมมนาหรือบอกเล่ากับลูกค้าโดยตรง ให้ได้รู้จักกับปลาทะเลเค็มที่ผ่านการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร โดยความร่วมมือของหลายฝ่าย เช่น กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน นักวิชาการ สื่อมวลชนและเพื่อนๆ ช่างราชการที่ทำให้ท้องทะเลอุดมสมบูรณ์ขึ้น ประกอบกับทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ได้นำองค์ความรู้จากงานวิจัย ท้องถิ่นมาต่อยอดสู่การทำธุรกิจชุมชน ในลักษณะเศรษฐกิจฐานรากที่มุ่งเน้นให้เกิดประโยชน์ในลักษณะองค์รวม

- แผ่นพับ

ภาพที่ 4.17: แผ่นพับ

● ป้ายนิทรรศการ

ภาพที่ 4.18: ป้ายนิทรรศการ

• ใบความรู้เรื่องวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

วิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย ORANG-PANTAI COMMUNITY ENTERPRISE

วิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย ...ธุรกิจชุมชนโดยชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี
เพื่อนำส่งอาหารทะเลปลอดสารเคมีสู่ผู้บริโภค

...ความเป็นมา...

สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี เริ่มต้นจากการรวมตัวกันของสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีเป็นเครือข่าย โดยใช้ชื่อว่า “ชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี” ต่อมาในปี 2548 ได้มีการจดทะเบียนเป็นองค์กรนิติบุคคลในนาม “สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี” มีการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง เช่น การจัดทำถังประจักษ์แบบพื้นบ้าน การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำและการป้องกันการทำประมงที่ผิดกฎหมาย เพื่อเป็นการฟื้นฟูทรัพยากรให้เกิดความอุดมสมบูรณ์

ชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีมีจำนวนประชากร 86,722 คน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม มีพื้นที่อาศัยอยู่ตามแนวชายฝั่งทะเลจังหวัดปัตตานีใน 52 หมู่บ้าน ใน 6 อำเภอ คือ อำเภอหนองจิก อำเภอมะนัง อำเภอยะหริ่ง อำเภอปะนาเระ อำเภอสายบุรี และอำเภอไม้แก่น

ตั้งแต่อดีตที่ผ่านมา ชาวประมงพื้นบ้านได้ถูกกรรณาจากเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง จนส่งผลให้ทรัพยากรเกิดความเสื่อมโทรมเป็นอย่างมาก กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านจึงได้มีการรวมตัวกันขึ้นเพื่อร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร และมีการร่วมกันทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง มาอย่างต่อเนื่อง เพื่อต้องการค้นหาคำตอบผ่านการปฏิบัติการระหว่างกรวิจัย จึงส่งผลให้ทรัพยากรประมงเกิดการฟื้นตัวอย่างเห็นได้ชัด ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้เพิ่มขึ้น ขึ้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าชาวประมงพื้นบ้านจะสามารถจับสัตว์น้ำได้ปริมาณมากขึ้น แต่ชาวประมงพื้นบ้านก็ไม่ได้มีรายได้เพิ่มขึ้นรวมทั้งคุณภาพชีวิตก็ไม่ได้ดีขึ้นมากนัก จึงได้นำไปสู่การประชุมเพื่อค้นหาสาเหตุและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง และพบว่า มีการเบียดบังมูลค่าส่วนเกินจากระบบกลไกตลาด ภายหลังจากนั้น ชาวประมงพื้นบ้าน จึงได้นำไปสู่การร่วมคิด เพื่อแสวงหาแนวทางที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีให้ดีขึ้น และสืบเนื่องจากในช่วงปี 2557 ชาวประมงพื้นบ้านได้ทำการวิจัยในประเด็นเรื่องภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารทะเล จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้พวกเขาได้ค้นพบ “ทุนภูมิปัญญา” ของชุมชนที่มีอยู่อย่างหลากหลาย เกิดการเชื่อมโยงระหว่างผู้รู้ภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารทะเลซึ่งเป็นผู้อาวุโสกับกลุ่มคนวัยทำงานและคนรุ่นใหม่ของชุมชน ซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญที่ทางสมาคมฯได้นำมาปรับใช้กับการแปรรูปอาหารทะเลที่มีความสอดคล้องกับบริบทสังคมในยุคปัจจุบันและได้นำไปสู่การร่วมกันจัดตั้งเป็น “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย”

...วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน...

- ๑ เป็นต้นแบบในการทำธุรกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้
- ๒ เป็นศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบในเรื่องการทำธุรกิจด้านอาหารทะเลปลอดสารเคมีโดยชุมชนและส่งเสริมถึงผู้บริโภค
- ๓ เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี
- ๔ เป็นการยกระดับราคาของสัตว์น้ำของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น
- ๕ เพื่อนำเสนอเรื่องราวของชาวประมงพื้นบ้านกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งสู่ผู้บริโภค

...กิจกรรมที่ดำเนินการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

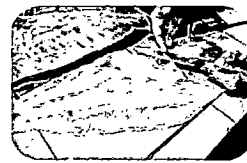
แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ อาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่งและอาหารทะเลแปรรูป โดยอาหารทะเลทั้ง 2 ประเภทดังกล่าว ทางกลุ่มฯ ให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิตอาหารที่สะอาด สะอาด ถูกหลักอนามัย ไม่ใช้วัตถุกันเสีย ไม่เจือสีและสารเคมี และไม่แต่งกลิ่นสังเคราะห์ มีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค

1. อาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง

คือ การจัดจำหน่ายอาหารทะเลสดประเภทต่างๆ เช่น ปลาอินทรี ปลากระพงขาว ปลากระพงแดง ปลากระพงทอง

ปลาสาคร ปลาจระเข้เมียดำ ปลาลือ ปลาช่อนทะเล กุ้ง ปูม้า ฯลฯ ให้กับผู้บริโภคกลุ่มต่างๆ โดยมีทั้ง การจำหน่ายเป็นตัว และการนำปลาสดมาตัดแต่งตามความต้องการของผู้บริโภคทั้งการแช่เนื้อ การหั่นแว่น ฯลฯ เป็นต้น

2. อาหารทะเลแปรรูป

ประกอบด้วย 1) ปลาเกลือเค็ม 2) ปลาอินทรีเค็ม 3) กะปิ และ 4) ข้าวเกรียบปลา

อาหารทะเลแปรรูปโอริงปันตัย ผลิตที่บ้านตันหยงเป่า อ.หนองจิก จ.ปัตตานี ด้วยกรรมวิธีตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ใสใจในทุกขั้นตอนการผลิต โดยคำนึงถึงสุขภาพของผู้บริโภคเป็นสำคัญ ตากแห้งด้วยวิธีการทางแห้ง ไม่ใส่ผงชูรส ไม่ใช้วัตถุกันเสียเพื่อการรักษาสภาพปลา ไม่เจือสีและสารเคมี ใช้เกลือหวานปัตตานีเป็นส่วนผสมหลักในการทำเค็ม ทั้งนี้ในส่วนของเราเกลือ เค็ม อินทรีเค็ม และกะปิของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย ได้ผ่านการรับรองมาตรฐานฮาลาลจากคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย อันเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคอาหารฮาลาลได้

2.1 ปลาเกลือเค็ม

ปลาเกลือ..หนึ่งในต้นกำเนิดความอุดมสมบูรณ์ของทะเลปัตตานี

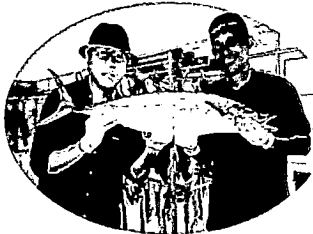
ปลาเกลือเป็นสัตว์น้ำที่ชอบหากินหน้าดินโคลน ตั้งแต่ริมชายฝั่งทะเลไปจนถึงบริเวณ ห่างจากฝั่งประมาณ 5 กิโลเมตร และพบมากบริเวณปากอ่าวปัตตานี ปากคลองต่างๆ ภูเขาเป็นสัตว์น้ำที่ชอบล่าเหยื่อโดยเฉพาะสัตว์น้ำตัวเล็กๆ เช่น ปลาหลังเขียว ปลากดก กุ้งเคย ฯลฯ หากเราสังเกต พบเห็นปลาภูเขาในทะเลปัตตานี นั่นจึงหมายความว่า ท้องทะเลปัตตานียังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ระบุพบว่าใส่อาหารในทะเลยังเป็นไปอย่างครบวงจร มีสัตว์น้ำขนาดเล็กที่เป็นแหล่งอาหารของปลาและปลาใหญ่ชนิดอื่นๆ ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีใช้เครื่องมืออวนปลาเกลือในการจับปลาภูเขาซึ่ง เป็นอวนที่ต้องพึ่งพาทิศไหลของกระแสน้ำเป็นหลัก ช่วงเวลาที่ชาวประมงพื้นบ้านมักจับปลาภูเขาได้ คือช่วงหลังฤดูมรสุม คือ ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ - พฤษภาคมเป็นหลัก และใช้เข็ควาวในการจับปลาภูเขาตั้งแต่ช่วงหลังมรสุมจนถึงก่อนฤดูมรสุมในรอบปีถัดไป(เดือนเมษายน-ตุลาคม) โดยสามารถจับปลาภูเขาได้ขนาดตั้งแต่ตัวละ 2.0กก.ขึ้นไป

ในแต่ละเดือนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีสามารถจับปลาได้ประมาณ 300 กิโลกรัม ขนาดของปลาเฉลี่ยตั้งแต่ขนาดประมาณ 0.8 - 6.0 กก.

2.2 ปลาอินทรีเทียม

ปลาอินทรีที่ตัวใหญ่ขนาด 3 กิโลกรัมขึ้นไป มักชอบหากินในลักษณะเดี่ยว ๆ โดยส่วนใหญ่มักจะพบมากในเขตที่มีลักษณะของพื้นผิวท้องทะเลเป็นแนวทรายหรือซากหอยและบริเวณปะการังธรรมชาติน้ำตื้นทะเลลึก ในขณะที่ปลาอินทรียังมีขนาดตัวเล็กมักชอบหากินบริเวณแนวชายฝั่ง และหากชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับปลาอินทรีขนาดประมาณ 0.5 - 1.0 กิโลกรัมได้ ย่อมแสดงว่าในเขตทะเลน้ำตื้นจะต้องมีปลาอินทรีตัวใหญ่ในเขตทะเลหน้าบ้านของตนเองอย่างแน่นอน

ปลาอินทรีเป็นสัตว์น้ำที่ชอบกินปลาหมึก ปลาสดที่มีกลิ่นฉุนเป็นพิเศษ การล่าเหยื่อของปลาอินทรี จะเหมือนนกอินทรีล่าเหยื่อ คือ การพุ่งโฉบเหยื่อด้วยความเร็วสูงมากโดยไม่มีการสังเคาะใดๆ ทั้งสิ้น และมีพื้นที่แหลมคมในการจับเหยื่อเพียงครั้งเดียว เหยื่อก็จะขาดใจตายเป็นอาหารที่โอชะของมันในทันที

ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีจับปลาอินทรีด้วยเครื่องมือประมงประเภทต่างๆ เช่นอวนปลาอินทรี ตกเปิดปลาอินทรี และเปิดราว ในกรณีการเลือกใช้อุปกรณ์ในการตกปลาอินทรี ชาวประมงพื้นบ้านต้องมีความมั่นใจว่า ช่วงเวลาที่กล่าวได้มี ามพื้นช่วงฤดูมรสุมแล้วเท่านั้น ทั้งนี้เพราะการตกปลาอินทรีจำเป็นต้องวิ่งเรือไปในที่ไกลจากชายฝั่งมากกว่าประมาณ 12 กิโลเมตร หากเป็นช่วงที่มีคลื่นลมแรงจะเป็นอันตรายต่อเรือของชาว ประมงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นเป็นเรืออกและท้ายัดขนาดเล็กลงเช่นที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน

ช่วงเวลาที่ดีที่สุดของการทำประมงด้วยเปิดตกปลาอินทรีคือ ช่วงเดือนเมษายน - ตุลาคมของทุกปี เพราะเป็นช่วงคลื่นลมสงบ น้ำในเขตทะเลลึกมีความใส ปลาอินทรีสามารถมองเห็นเหยื่อได้ง่ายโดยในช่วงเดือนดังกล่าว ในเช้าเป็นลมบก ช่วงบ่ายเป็นลมทะเลที่พัดโชยพอเหมาะ นับได้ว่าเป็นช่วงที่ดีมากในการตกปลาอินทรี

ในส่วนของการผลิตอินทรีเทียม ทางกลุ่มฯก็ใช้เพียงเกลือหวานปัตตานีเป็นส่วนประกอบในการแปรรูปเช่นเดียวกับเกลือเค็ม

2.3 กะปิ

กะปิ ผลิตจากกุ้งเคยสดๆที่ได้มาด้วยวิธีการรูดด้วยแรงคน ไม่ใช่เครื่องยนต์ กุ้งเคยเป็นสัตว์น้ำที่พบในช่วงหลังฤดูมรสุมของฝั่งอ่าวไทยตอนล่างระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทิศทางกระแสน้ำของลมจากลมตะวันออกเฉียงใต้หรือที่ชาวบ้านในพื้นที่เรียกว่า "อ่าวอิงบาระดาโย"

ชาวประมงพื้นบ้านใช้เครื่องมือรว่จะกุ้งเคย ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ต้องอาศัยแรงงานคนในการรูดกุ้งเคย ซึ่งมีระยะเวลาสั้นๆเพียง 4-5 วัน เท่านั้น หลังจากนั้นน้ำทะเลจะใสตั้งแต่เช้าถึงเย็นถึงชายฝั่ง กุ้งเคยก็จะหายไป

2.4 ข้าวเกรียบปลา

ข้าวเกรียบปลา ผลิตจากปลาชุก แยก เป็นส่วนใหญ่ และอาจจะมีส่วนทะเลอื่นบ้าง เช่น ปลาหลังเขียว ปลาดาบ ฯลฯ ในส่วนของปลาชุกหรือปลาชุกชอบหากินเป็นฝูง มักกินแหล่งตอนตื้นซและแหล่งตอนลึกตัว รวม ทั้งสัตว์น้ำตัวเล็ก ปลาชุก แยก มักหากินในที่ต่าง ๆ ทั้งระดับน้ำทะเลที่ ตื้นและบริเวณริมชายฝั่ง บางครั้งจะตามฝูงปลาทะเลเข้ามาบริเวณชายฝั่งสามารถพบเจอปลาชุกได้ทั้งในที่เป็นคอนทรายใต้น้ำและบริเวณที่พื้นท้องทะเลเป็นดินทรายปนโคลน ชาวประมงพื้นบ้าน จะสามารถสังเกตเห็นฝูงปลาชุก แยกได้ไกลๆเมื่ออยู่บนเรือจะเห็นฝูงปลาเป็นสีแดงดำกับน้ำทะเลที่เป็นสีฟ้าได้อย่างชัดเจนแสดงว่าฝูงปลาชุกแยกกำลังไล่ต้อนสัตว์น้ำขนาดเล็กอยู่

เครื่องมือที่ใช้ในการจับปลาชุกแยก คือ อวนปลาชุก เวลาวางอวนจะต้องจับเรือไปตอฝูงปลาในช่วงเดือนมืด ปลาชุกแยกจะมีการรวมฝูงแล้วแหวกว่ายเพื่อหาอาหาร การแหวกว่ายของปลาชุกแยกจะสังเกตเห็นกับน้ำทะเลเป็นพราวน้ำระยิบระยับ สามารถมองเห็นได้ไกลๆในรัศมี 100 - 200 เมตร อวนปลาชุกเป็นเครื่องมือที่สามารถจับสัตว์น้ำได้ทั้งน้ำตื้นที่มีระดับความลึกมาก และบริเวณระดับน้ำตื้นใกล้ฝั่ง

“...สนับสนุนผลิตภัณฑ์ โอริ่งปัตตานี ได้มากกว่าที่คิด...”

- เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี อันเป็นการลดการอพยพ ไปขายแรงงานอย่างผิดกฎหมายยังประเทศเพื่อนบ้าน
- เป็นการสนับสนุนให้ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีจับสัตว์น้ำโดยใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- เป็นการสนับสนุนให้ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เพราะรายได้ส่วนหนึ่งจะนำไปทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร
- เป็นการสนับสนุนให้ผู้บริโภคกลุ่มต่างๆได้ร่วมเรียนรู้เรื่องราวของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

การร่วมดูแลคุณสมบัติโอริ่งปัตตานี คือ แนวทางหนึ่งในการร่วมสนับสนุนให้ชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ทั้งนี้เพราะรายได้ส่วนหนึ่งจะกลับไปช่วย ทางกลุ่มโอริ่งปัตตานีได้นำไปจัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จ. ปัตตานี ทั้งนี้เพราะเราตระหนักดีว่าการทำประมงแบบยั่งยืน "เราจะต้องไม่เป็นเพียงผู้จับหรือผู้บริโภคสัตว์น้ำเท่านั้น หากแต่เราจะต้องเป็นผู้ร่วมรักษาและด้วย

4.2.2 การสื่อสารเรื่องราวเพื่อสร้างการเรียนรู้ผ่านช่องทางการตลาด

การตลาดของผลิตภัณฑ์โอริงปันตัย บ้านต้นหยงเปาว์ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี มีคนรู้จักมากขึ้น เป็นเพราะหลายๆภาคส่วนได้ช่วยกันสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐราชการโดยเฉพาะทางศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ได้นำสื่อมวลชนหลายๆสำนัก ลงมาฟังเรื่องราว กระบวนการผลิต วิถีชีวิต ชาวประมงพื้นบ้าน ฯลฯ นำไปสื่อสารกับสาธารณะในวงกว้าง ทำให้ผู้คนให้ความสนใจกับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯเป็นอย่างมาก การสื่อสารเรื่องราวเพื่อสร้างการเรียนรู้ ประกอบด้วย

4.2.2.1 การสื่อสารผ่านตัวผลิตภัณฑ์ เป็นการสื่อสารโดยตรงกับผู้บริโภคในการบอกเล่าเรื่องราวในเรื่องดังต่อไปนี้

4.2.2.1.1 แบนด์โอริงปันตัย

ภาพที่ 4.19 : โลโก้วิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

คำว่า “โอริง” ในภาษามลายู แปลว่า “คน” และคำว่า “ปันตัย” หมายถึง ทะเล คำว่า โอริงปันตัย จึงหมายถึง “คนทะเล”

แบนด์โอริงปันตัย ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีในเรื่องการผลิตอาหารทะเลแปรรูปที่รับผิดชอบต่อผู้บริโภค อาหารทะเลมีคุณภาพ สด สะอาด ปราศจากสารเคมี ดังคำกล่าวที่ว่า “เราไม่ใช่ผู้ล่าเพียงอย่างเดียว แต่เราคือ ผู้รักษาทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างยั่งยืน” คำที่เราเปล่งผ่านทางสาธารณะเหล่านี้ ทางกลุ่มฯ ได้สะท้อนผ่านรูปธรรม จากการทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน พร้อมกับการทำความเข้าใจต่อผู้บริโภคว่า การรับซื้อสินค้าจากชาวประมงพื้นบ้าน เท่ากับคุณได้ร่วมรักษาทะเลไปด้วย เพราะการส่งเสริมการจับสัตว์น้ำ โดยวิถีประมงพื้นบ้าน คือ การจับอย่างรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ไม่จับสัตว์น้ำขนาดเล็ก ไม่ใช่เครื่องมือที่ทำลายล้างสัตว์น้ำ ในกระบวนการเก็บรักษาผลผลิต สิ่งเหล่านี้ คือ การสะท้อนรูปธรรมให้สาธารณชนได้เห็น ได้ลิ้มลองคุณภาพของสินค้าจากชาวประมงพื้นบ้าน

4.2.2.1.2 วัตถุดิบที่มาจากเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

(1) ปลาภูเขา

ปลาภูเขาที่จะนำมาแปรรูปเป็นภูเขาเค็มมาจากเครื่องมือประมงพื้นบ้าน ที่เป็นการจับสัตว์น้ำอย่างยั่งยืน เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน ที่สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมกับยุคสมัยปัจจุบัน

การจับปลาภูเขาที่นำมาแปรรูปมาจากเครื่องมือประมงพื้นบ้านต่างๆ ดังนี้

■ อวนลอยปลาภูเขา

อวนลอยปลาภูเขา เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านที่ได้เรียนรู้ลักษณะนิสัยของสัตว์น้ำว่า ปลาภูเขาชอบอยู่รวมกันเป็นฝูง โดยเฉพาะในช่วงก่อนวัยเจริญพันธุ์ ปลาภูเขาจะวางไข่ในทะเล บริเวณที่เป็นแนวโขดหิน แนวปะการังเทียม เมื่อฝึกเป็นตัว จะว่ายน้ำมาอยู่ในเขตบริเวณน้ำกร่อยบริเวณปากคลอง ปากแม่น้ำ อาหารของปลาภูเขาที่พบได้มากคือ กุ้งแชบ๊วย กุ้งขาว ปลากระบอก ปลาจวด และหมึกกล้วย ซึ่งสัตว์น้ำดังกล่าวเป็นสัตว์ที่ชอบหากินอยู่ตามแนวลำคลอง ปากแม่น้ำเป็นหลัก แต่บางฤดูกาลปลาภูเขาจะรวมฝูง หากินในเขตน้ำลึก เพราะบริเวณแนวชายฝั่งน้ำทะเลใส สัตว์น้ำที่เป็นอาหารของปลาภูเขาน้อยลง

ปลาภูเขาชอบอยู่รวมฝูงและอาหารอยู่ในเขตหน้าดิน จนถึงผิวน้ำ ชาวประมงพื้นบ้านหลายคนเล่าให้ฟังว่า มักจะเห็นฝูงปลาภูเขาอยู่บริเวณผิวน้ำไล่ล่าสัตว์น้ำโดยเฉพาะปลากระบอกที่ชอบหากินอยู่บริเวณกลางน้ำและผิวน้ำ ชาวประมงพื้นบ้านเมื่อเรียนรู้ลักษณะนิสัยของปลาภูเขา วิธีการหาเหยื่อไล่ล่าอาหารโดยการรวมฝูง จึงได้คิดค้นเครื่องมืออวนที่สามารถจับสัตว์น้ำตั้งแต่หน้าดินจนถึงผิวน้ำ อวนจะต้องลอยตามน้ำเพื่อลอยไปหาฝูงปลาที่รวมฝูงไล่ล่าอาหารของมัน อวนปลาภูเขาจะใช้จับปลาภูเขาในช่วงเดือนตุลาคม-มีนาคม ของทุกปี ซึ่งเป็นช่วงฤดูผสมพันธุ์ และมีอาหารของปลาภูเขาเป็นจำนวนมาก

ปลาภูเขาที่จับได้จากอวนลอยส่วนใหญ่ จะเป็นปลาที่มีขนาดตั้งแต่ 500 กรัมหรือขีดต่อปลา จนถึง 1.50 กิโลกรัม ต่อตัว

■ อวนปลากะพงขาว

ปลาภูเขาที่จับได้จากอวนปลากะพงขาว เป็นผลพลอยได้จากการดักจับปลากะพงขาวเป็นหลัก แต่บางช่วงจังหวะจะติดปลาภูเขามาด้วย ปลาภูเขาที่ติดมาจากอวนปลากะพงขาว จะเป็นปลาภูเขาที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งชอบอยู่โดดเดี่ยว ไม่รวมฝูง แต่ละตัวจะมีขนาดตั้งแต่ 3 กิโลกรัมขึ้นไป บางครั้งตัวที่มีขนาดใหญ่มากๆ จะมีขนาด 7 กิโลกรัม

■ เบ็ดราว

เบ็ดราวเป็นเครื่องมือประมงใหม่สำหรับพื้นที่ในจังหวัดปัตตานี ที่ใช้จับปลาในทะเล เบ็ดราวในอดีตส่วนใหญ่จะใช้จับสัตว์น้ำในลำคลองในอ่าวปัตตานี แต่ในปัจจุบันจะใช้เบ็ดราวในเขตปะการังเทียม เพราะมีทรัพยากรที่เป็นสัตว์น้ำขนาดใหญ่ ชอบมาอยู่รวมตัวกัน เบ็ดราวจะจับสัตว์น้ำขนาดใหญ่ ชอบมาอยู่รวมตัวกัน เบ็ดราวจะจับสัตว์น้ำขนาดใหญ่ จะเป็นปลาช่อนทะเล ปลาสาทเหลือง ปลาอินทรี ปลาเก๋าและในบางช่วงจังหวะจะจับได้ปลาภูเขาที่มีขนาดกลางถึงใหญ่ตั้งแต่หน้าหนัก 1.5 กิโลกรัมจนถึง 5-6 กิโลกรัม ต่อตัว

การใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้าน ที่เป็นเครื่องมือจับสัตว์อย่างยั่งยืนเป็นเรื่องราวที่ทำให้ผู้บริโภคสนใจ เรียนรู้ และต้องการสนับสนุนให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำและได้ราคาสัตว์น้ำที่ขอธรรมมากขึ้น จึงอุดหนุนสินค้าของกลุ่ม

(2) ปลาอินทรี

ปลาอินทรีสดได้มาจากเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการใช้เบ็ดตกปลา ซึ่งจะมีความแตกต่างจากการตกปลาทั่วไป การตกปลาอินทรีของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่เป้าหมายจะใช้วิธีการตกปลาแบบลากเหยื่อเพราะชาวประมงพื้นบ้านได้เรียนรู้ว่าลักษณะนิสัยของปลาอินทรี คือ ปลาที่ชอบล่าเหยื่อ ด้วยวิธีการโฉบเหยื่อโดยไม่ทันรู้ตัว การลากเหยื่อไปเรื่อยๆ ทำให้เหยื่อที่เกี่ยวข้องอยู่กับตะเบ็ด มีการพลั่วไหวเหมือนปลาที่อ่อนแอเหมาะกับการโดยโฉบกินเป็นอาหาร การจับปลาอินทรีด้วยเบ็ดเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำให้ยั่งยืน ชาวประมงพื้นบ้านกล่าวว่า “ยังมีคนตกปลาอินทรีมากเท่าไร ปลาอินทรีก็จะมีเพิ่มขึ้น” ชาวประมงพื้นบ้านให้เหตุผลว่า การจะจับปลาอินทรีขึ้นมาด้วยเบ็ดลากไม่ใช่สามารถทำได้ง่ายๆ เพราะชาวประมงที่จะจับปลาอินทรีขึ้นมาได้นั้นจะต้องใช้ทักษะการเรียนรู้ลักษณะน้ำทะเล เช่น น้ำใส น้ำขุ่น น้ำเดิน น้ำตาย เพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นตัวกำหนดถึงการจะได้มาซึ่งปลาอินทรี นอกเหนือจากลักษณะน้ำทะเลแล้ว ท้องฟ้า ก้อนเมฆ สายลม ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญมากที่จะทำให้การจับปลาอินทรีด้วยเบ็ดลากเป็นไปได้ด้วยดี ชาวประมงพื้นบ้านบอกว่า การใช้เบ็ดลาก คือ การจับปลาอินทรีครั้งละตัว ทุกตัวที่ได้ล้วนเป็นปลาขนาดใหญ่ที่โตได้ขนาด ถ้าสภาวะแวดล้อมไม่เหมาะสม ลมไม่ดี น้ำขุ่นเกินไปก็ตกปลาไม่ได้ เท่ากับปลาได้มีโอกาสรอดไปผสมพันธุ์ ออกลูกหลานให้เพิ่มขึ้น จึงไม่ใช่สิ่งที่เกินเลยไปกับคำกล่าวข้างต้น

นอกจากการจับปลาอินทรีด้วยเบ็ดลากแล้ว ชาวประมงพื้นบ้านยังใช้เครื่องมือเบ็ดราวในบริเวณที่เป็นแนวหินปะการังเทียม ชาวอวนปลาอินทรีที่มีขนาดตาอวนตั้งแต่ 3.51 นิ้ว จนถึง 5 นิ้ว ปลาอินทรีที่จับได้ล้วนเป็นปลาที่โตได้ขนาด จึงทำให้เป็นการจับสัตว์น้ำอย่างยั่งยืน ด้วยวิธีการจับสัตว์น้ำแบบยั่งยืน สัตว์น้ำที่จับได้มีความสดเพราะเป็นการจับวันต่อวัน ผ่านกระบวนการแปรรูปที่ทุกกระบวนการไม่มีการเจือปนสารเคมี การใส่ใจของกระบวนการดูแล ที่ใส่ใจในทุกขั้นตอน จึงทำให้ปลาอินทรีเค็มได้รับการยอมรับจากลูกค้าเป็นอย่างมาก และที่สำคัญคือ ลูกค้าที่สั่งปลาจากกลุ่ม จะเป็นคนหนึ่งที่มีส่วนร่วมในการดูแลทะเลด้วยกัน

(3) กะปิ

กุ้งเคยที่นำมาใช้ในการทำกะปิ ได้มาจากการใช้เครื่องมือที่ใช้ในการจับกุ้งเคยโดยเฉพาะ คือ เครื่องมือรุนเคย เป็นเครื่องมือที่ใช้แรงคน ดันคันรุนเคยไปข้างหน้า ลักษณะของกุ้งเคยเมื่อถึงฤดูกาลจะเข้ามาใกล้ฝั่ง เพื่อหาอาหาร โดยจะเข้ามาใกล้ฝั่งเป็นฝูงใหญ่ บางครั้งสามารถสังเกตเห็นได้ไกลๆ โดยสังเกตน้ำจะออกมาเป็นสีแดงๆหรือบางครั้งกุ้งเคยจะกระโดดขึ้นมาให้เห็นถ้าเป็นฝูงใหญ่ ซึ่งการกระโดดของกุ้งเคยเกิดขึ้นเพราะมีปลาใหญ่เข้ามาจะกินกุ้งเคยจึงทำให้มันโดดหนีจากปลาตัวใหญ่ บางครั้งชาวประมงพื้นบ้านก่อนจะลงไปรุนเคยด้วยระวะ จะลงไปในน้ำและเดินในน้ำถ้าขาหรือตัวสัมผัสกับกุ้งเคย แสดงว่ากุ้งเคยมีจำนวนมากพอ ที่จะลงแรงรุนเคย เพื่อจับกุ้งเคยมาทำกะปิ กุ้งเคยที่ชาวบ้านจับด้วยด้วยระวะจะพบอยู่ 2 ชนิด คือ

1. กุ้งเคยกลีบส้มโอ เป็นกุ้งเคยขนาดใหญ่ จะพบในช่องท้ายของฤดูกาล ส่วนใหญ่จะนำไปต้มตากแห้ง แต่ถ้าผสมกับกุ้งเคยขนาดเล็ก ก็จะนำมาแปรรูปเป็นกะปิ
2. กุ้งเคยขนาดเล็ก หรือเคยกะปิ เป็นกุ้งเคยที่นำมาแปรรูปทำกะปิ เพราะมีขนาดเล็ก หมักแล้วย่อยสลายเป็นกะปิได้เร็วประมาณ 3-4 เดือน ก็สามารถนำไปปรุงรสทำเป็นน้ำพริกกะปิได้แล้ว เคยกะปิจะพบได้ในหลังฤดูมรสุม บริเวณริมฝั่งทะเล กุ้งเคยเล็กจะเข้ามาเป็นฝูง ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับได้ครั้งละมากๆ

4.2.2.1.3 จุดเด่นของผลิตภัณฑ์

■ **ปลาภูเขาเค็ม** มีจุดเด่น คือ ปลาภูเขาเค็มเป็นอาหารทะเลแปรรูป ที่มีกระบวนการผลิตที่ใช้ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมประยุกต์กับวิทยาการใหม่ๆ ในเรื่องวิทยาศาสตร์การอาหารในเรื่องการเก็บรักษาคุณภาพของอาหารทะเลแปรรูปให้สามารถเก็บได้นานมากโดยการใช้ความเย็นมาช่วยในการเก็บรักษา

ปลาภูเขาเค็ม ใช้วัตถุดิบในพื้นที่ ซึ่งเป็นปลาที่อยู่ตามแนวชายฝั่งในเขตปากคลอง ปากแม่น้ำที่ไหลสู่ทะเล ทำให้ปลาภูเขาที่นำมาแปรรูป เป็นภูเขาเค็มที่มีเนื้อละเอียด นุ่ม มีเนื้อมาก ผิวจะเป็นสีทอง เมื่อนำมาทอดกับน้ำมันพืชด้วยไฟปานกลาง เนื้อภูเขาจะฟูน่ารับประทาน บวกกับการหมักด้วยเกลือหวานปัดตานี จึงทำให้ปลาภูเขาเค็มกล่อมไม่เค็มจัด ราคาเป็นธรรมกับผู้บริโภคและกับชาวประมงพื้นบ้าน

กระบวนการผลิตปลาภูเขาทั้งหมดต้องใช้คนมาทำในกระบวนการผลิต ต้องอาศัยภูมิปัญญาทักษะประสบการณ์และความตั้งใจในการดูแลที่สูงมาก ต้องใช้ระยะเวลาในการในการดูแลที่ค่อนข้างนานกว่าจะได้ปลาภูเขาเค็มที่มีรสชาติถูกปากผู้บริโภค ไม่สามารถใช้เครื่องจักรเครื่องยนต์ มาช่วยในกระบวนการผลิตได้เลย ต้องใช้ฝีมือล้วนๆ บวกกับการใส่ใจในการดูแล ส่วนที่จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือจะต้องมีสถานที่ที่เหมาะสมมากๆ คือ แดดดี ลมดี รวมทั้งวัตถุดิบจะต้องเป็นวัตถุดิบสด

■ **อินทรีเค็ม** มีจุดเด่น คือ อินทรีเค็มแปรรูปมาจากวัตถุดิบที่สด สะอาด จับด้วยเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ผ่านกระบวนการการหมักด้วยเกลือหวานปัดตานี ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษ มีรสเค็มที่กล่อมกล่อม ไม่เค็มจัด สูตรที่ใช้ในการหมักผ่านกระบวนการปรับสูตรโดยผ่านกระบวนการงานวิจัย จนมีเนื้อนุ่มเพราะผ่านกระบวนการดูแลที่ใส่ใจเป็นพิเศษ และมีรสชาติที่เค็มน้อย เหมาะสำหรับผู้บริโภคที่คำนึงถึงสุขภาพซึ่งหลีกเลี่ยงการรับประทานอาหารเค็มจัด และที่สำคัญที่สุดคือกระบวนการได้มาซึ่งวัตถุดิบปราศจากสารเคมีในการดองปลาจากทะเล กระบวนการแปรรูปปราศจากสารเคมีในทุกขั้นตอน

■ **กะปิ** มีจุดเด่น คือ เป็นผลิตภัณฑ์การแปรรูปที่เน้นในเรื่องความปลอดภัยของผู้บริโภค สามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้า ผลิตภัณฑ์เป็นกะปิรสชาติดั้งเดิม มีความหอมของกะปิกุ้งเคยแท้ ไม่เจือปนสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ ไม่มีการปรุงแต่งจากสีหรือสารเคมีอื่นๆ เหมาะสมกับการปรุงรสเครื่องแกงต่างๆ ที่ต้องการกลิ่นหอมของกะปิและความเค็มของกะปิ ที่ได้จากเกลือหวานปัดตานีจึงมีรสชาติเค็มกล่อม กะปิรสชาติเค็มน้อยสำหรับลูกค้าที่ต้องการนำไปปรุงรสน้ำพริกชนิดต่างๆ ซึ่งเหมาะสมมากับความต้องการของผู้บริโภคที่จะปรุงรสเพื่อประกอบอาหารในครัวเรือนหรือในร้านค้า

4.2.2.1.4 คู่แข่งทางการค้า

■ **ปลาภูเขาเค็มโอรังป็นัตย**ในจังหวัดปัตตานี มีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอรังป็นัตย บ้านตันหยงเปาว์ ม.4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จังหวัดปัตตานี เป็นเจ้าแรกที่ทำการแปรรูปปลาภูเขาเค็มในจังหวัดปัตตานี จนสร้างชื่อเสียงเป็นที่รับรู้ในวงกว้าง มีการสื่อสารผ่านช่องทางการสื่อสารหลากหลายช่องทาง การสนับสนุนความช่วยเหลือทั้งภาครัฐหลายหน่วยงาน ภาคเอกชน นักวิชาการ ยิ่งทำให้สินค้าได้รับการยอมรับและสร้างความประทับใจกับลูกค้าเป็นอย่างมาก ประกอบกับการพัฒนาในเรื่องการบรรจุภัณฑ์ที่สวยงาม โดดเด่น มีการเล่าเรื่องราวบนบรรจุภัณฑ์ และมีความสะดวกต่อพกพาในระหว่างการเดินทาง โดยเฉพาะการนำขึ้นเครื่องบิน โดยมีการซีลห่อหุ้มผลิตภัณฑ์เป็นอย่างดีโดยไม่รบกวนผู้โดยสารอื่นๆ จึงทำให้สินค้าได้รับการยอมรับแบรนด์ภายใต้ชื่อ **ภูเขาเค็มโอรังป็นัตย** นอกจากนั้นยังได้รับการรับรองมาตรฐานฮาลาลจากสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย สามารถเป็นของฝากจากจังหวัดปัตตานีและเป็นอาหารเมนูแนะนำของโรงแรมชั้นนำของจังหวัดปัตตานีจึงทำให้คู่แข่งทางการค้ามีน้อยมากถึงแม้ว่าในปัจจุบัน จะมีกลุ่มแปรรูปปลาภูเขาเค็ม เกิดขึ้นใหม่ 2-3 รายก็ตาม

ภาพที่ 4.20 : บรรจุภัณฑ์ภูเขาเค็มที่มีความโดดเด่นและน่าสนใจ

ภาพที่ 4.21: เครื่องหมายการรับรองมาตรฐานฮาลาลจากสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย

■ การแปรรูปปลาอินทรีเค็ม มีคู่แข่งชันทางการค้าจำนวนมากทั้งที่ทำเป็นรายบุคคลที่บ้านหรือโรงงานและทำจากในเรือประมงขนาดใหญ่ในทะเล แต่เป็นการแปรรูปที่มีรสชาติเค็มจัด เพื่อให้ความเค็มสามารถเก็บรักษาอินทรีเค็มให้นานที่สุด ทำให้ลูกค้าที่รับปลาอินทรีจากในเรือใหญ่ จะต้องนำมาทำความสะอาดใหม่เพื่อลดความเค็มให้น้อยลง โดยการแช่น้ำแล้วนำไปตากใหม่ ซึ่งมีกระบวนการที่ยุงยาก คู่แข่งขันในการแปรรูปปลาอินทรีที่รสชาติเค็มน้อย แทบจะไม่มีเพราะการแปรรูปอินทรีเค็มน้อยจะได้น้ำหนักปลาที่ต่ำกว่าการแปรรูปอินทรีแบบเค็มมาก อีกทั้งกระบวนการในการดูแลเก็บรักษาจะยุ่งยากกว่าปกติ เพราะต้องใช้ความเย็นมาช่วยรักษาคุณภาพของอินทรีเค็มแบบเค็มน้อย

■ กะปิ มีคู่แข่งชันทางการค้าหลายราย โดยเฉพาะการแข่งชันในเรื่องต้นทุนการผลิต ซึ่งทางกลุ่มไม่สามารถสู้ได้เพราะกลุ่มฯมีการแปรรูปโดยใช้กุ้งเคยแท้ๆไม่เจือปนสิ่งอื่นใด และต้องการเน้นในเรื่องคุณภาพสินค้าและความปลอดภัยของผู้บริโภคเป็นหลัก

4.2.2.1.5 ความคุ้มทุน

■ ปลาเกลือเค็ม มีความคุ้มทุนมาก เพราะสามารถสร้างผลกำไรในรูปของตัวเงินประมาณ 20-30 % ซึ่งถือเป็นรายได้หลักของกลุ่ม ทำให้เกิดการจ้างงานที่มั่นคงให้กับคนในชุมชน ถึงแม้จะจ้างงานได้ในจำนวนไม่กี่คน แต่ถือเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวของกลุ่มคนทำงาน มีอาชีพ มีรายได้ที่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวอย่างไม่ขาดสน นอกจากนั้นยังช่วยสร้างราคาที่เป็นธรรมให้กับชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นผู้จับสัตว์น้ำที่มีคุณภาพไปสู่ผู้บริโภค ชาวประมงพื้นบ้านได้ราคาที่สูงขึ้นจากอดีตที่ผ่านมา สม่กับการลงทุนลงแรงเพื่อให้ได้สัตว์น้ำที่มีคุณภาพเพื่อนำไปแปรรูปเกลือเค็มที่มีรสชาติเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค

ปลาเกลือเค็มที่ทำการแปรรูปในเชิงธุรกิจที่คำนึงถึงกำไรที่เป็นตัวเงินสำหรับการหล่อเลี้ยงกลุ่มให้สามารถดำเนินการได้ ได้คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม ได้ร่วมกันดูแล พื้นฟูทะเลให้มีความยั่งยืน สืบสานภูมิปัญญาการแปรรูปให้คงอยู่กับชุมชนสืบไป อีกทั้งยังสามารถนำผลกำไรมาดูแลชุมชน คนด้อยโอกาส ถึงแม้จะเป็นส่วนเล็กๆก็ตาม แต่ก็ยังเป็นแบบอย่างให้กับกลุ่มต่างๆที่ตั้งขึ้นมา เพื่อทำในเชิงธุรกิจให้มององค์รวมของชุมชน ไม่ใช่มองเฉพาะผลกำไรขาดทุนในรูปของตัวเงินเท่านั้น

■ อินทรีเค็ม

การแปรรูปปลาอินทรีเค็มของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัยเป็นที่ต้องการของตลาดมาก เพราะด้วยรสชาติที่แตกต่างจากคู่ค้ารายอื่น คือ มีความเค็มน้อย กระบวนการผลิตที่สะอาด ปราศจากสารเคมีในทุกกระบวนการการผลิต สามารถสร้างรายได้ที่เป็นผลกำไรให้กับกลุ่มประมาณ 15-20% ของการผลิต

■ กะปิ การแปรรูปกะปิ จำเป็นต้องใช้เงินทุนค่อนข้างมาก แล้วเป็นทุนที่จมค่อนข้างนาน ประมาณ 8-12 เดือน กว่าจะสามารถขายสินค้าได้ ถ้าไรก็ไม่มากถ้าเปรียบเทียบกับการลงทุน ในขณะที่ลูกค้าสั่งซื้อเป็นจำนวนไม่มาก จึงทำให้ทุนที่จะใช้ในการดำเนินการต่อขาดการหมุนเวียน

4.2.2.1.6 การลดความเหลื่อมล้ำในเรื่องราคาสัตว์น้ำ

■ การแปรรูปปลาเกลือเค็มสามารถลดความเหลื่อมล้ำในเรื่องราคาสัตว์น้ำได้เป็นอย่างมาก ทางกลุ่มแม่บ้าน,กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบอกว่า ราคาปลาเกลือที่ขายอยู่ในหมู่บ้านก่อนที่จะมีกลุ่มแปรรูป จะขายอยู่ที่ราคา 160-170 บาทต่อกิโลกรัม แต่หลังจากที่ทางกลุ่มฯได้มีการรับซื้อปลาเกลือสดจากชาวประมงพื้นบ้าน ทางกลุ่มได้ตั้งราคาซื้ออยู่ที่ 230-250 บาท เพิ่มขึ้นจากเดิม 70-80 บาทต่อกิโลกรัม คิดเป็น 30-40% จากราคาที่เคยได้รับ ในขณะที่เดียวกันทางกลุ่มเองจะไปรับปลาถึงหมู่บ้าน จึงช่วยลดในเรื่องเวลาและค่าขนส่งที่ต้องเสียไป

การตั้งราคาซื้อของกลุ่มยังเป็นการสร้างเกณฑ์ของราคาที่เป็นธรรมกับชาวประมงพื้นบ้านมากยิ่งขึ้น การสื่อสารระหว่างชาวประมงพื้นบ้านในแต่ละหมู่บ้านได้พูดคุยกันปากต่อปาก ทำให้ราคาการรับซื้อปลาเกลือสดในพื้นที่ขยับขึ้นไปด้วย ถึงแม้จะไม่ได้ขายให้กับกลุ่ม

ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ กลุ่มจะรับซื้อปลาเกลือทุกวัน ถึงแม้จะได้มากหรือน้อย ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่ผ่านมาที่ทางชาวประมงพื้นบ้านได้นำปลาไปขายยังต่างพื้นที่ จะมีการจำกัดการซื้อเป็นช่วงๆ ซึ่งหมายถึงว่าถ้าชาวประมงพื้นบ้านจับปลาเกลือได้ แต่เป็นช่วงที่ต่างพื้นที่ไม่รับซื้อ ก็ไม่สามารถจะขายปลาเกลือได้ จึงต้องหยุดจับปลาเกลือทั้งๆที่เป็นช่วงที่ปลาเกลือมีอยู่ชุกชุมเป็นจำนวนมาก

■ การแปรรูปปลาอินทรีเค็มของกลุ่มฯ สามารถช่วยให้ชาวประมงพื้นบ้านได้ราคาการขายสัตว์น้ำเพิ่มมากขึ้นอย่างชัดเจน ในอดีตที่ผ่านมา ชาวประมงพื้นบ้าน ตกปลาได้ปลาอินทรีสดขนาดใหญ่ ตั้งแต่ 2.5 กก.ต่อตัวขึ้นไป เมื่อนำไปขายจะได้ราคา 160-170 บาทต่อกิโลกรัม หลังจากทางกลุ่มได้มาแปรรูปอินทรีเค็ม ทางกลุ่มได้รับซื้อปลาอินทรีสด ในราคา 210-230 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งเป็นราคาที่เป็นธรรมกับชาวประมงพื้นบ้านที่จับปลาอินทรีเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน

■ การแปรรูปกะปิ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ดักจับเคยสดเป็นชาวประมงพื้นบ้านที่ยากจนมาก ไม่มีเรือและเครื่องยนต์สำหรับใช้ทำการประมงพื้นบ้านในคลองหรือในทะเล กลุ่มคนเหล่านี้จะใช้ทักษะความสามารถเฉพาะตัวรุนเคยบริเวณชายฝั่งทะเล เคยสดที่ได้ในอดีตจะขายอยู่ กิโลกรัมละ 7-8 บาท แต่ทางกลุ่มที่นำมาแปรรูปกะปิ รับซื้ออยู่ที่ราคา 15-20 บาท จะเห็นได้ว่าชาวประมงพื้นบ้านที่จับเคยจะได้ราคาที่สูงขึ้นเท่าตัว เป็นการลดความเหลื่อมล้ำของราคา ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านได้ราคาที่เป็นธรรม คู่กับความเหน็ดเหนื่อยและมีรายได้ดูแลครอบครัวได้เป็นอย่างดี

4.2.2.1.7 การคืนกำไรสู่ชุมชน

การจำหน่ายผลิตภัณฑ์โอริงปันตัย ทั้งเกลือเค็ม อินทรีเค็มและกะปิ ผลกำไรส่วนหนึ่งจากการขายจะนำไปรวมเป็นกองทุนสำหรับดูแลทรัพยากรทางทะเล และทำสาธารณะประโยชน์ให้กับชุมชน ซึ่งคือการคืนกำไรไปสู่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรของตนเอง ซึ่งเท่ากับสร้างความมั่นคงในอาชีพ เพราะตราบโดที่ทรัพยากรสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ อาชีพประมงพื้นบ้านจะต้องมั่นคงอย่างแน่นอน

4.2.2.2 การสื่อสารผ่านทางเว็บเพจ

เว็บเพจ..กุลาเค็ม อินทรีย์เค็ม "โอรังปันตัย" <https://www.facebook.com/orangpantai>, เป็นการสื่อสารเรื่องราวของชาวประมงพื้นบ้านสู่สาธารณชนและประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อให้ผู้ที่สนใจสั่งซื้อสินค้าได้มีการติดต่อทางเพจของกลุ่ม มีการติดต่อ ชักถามข้อมูลและได้ตอบให้ความรู้กับผู้บริโภค ซึ่งจะมีผู้รับผิดชอบในเรื่องการตลาด เป็นผู้ดำเนินการจัดส่งให้ลูกค้าทั้งในจังหวัดและลูกค้าต่างจังหวัด

4.2.2.3 การสื่อสารผ่านการจัดแสดงสินค้าในงานต่างๆหรือการออกบูท

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอรังปันตัยได้รับเชิญให้ไปแสดงสินค้าในงานเทศกาลต่างๆ เช่น งานตลาดประชารัฐ, งานกาชาด,งานโอท็อป,งานต้อนรับผู้หลักผู้ใหญ่ในบ้านเมือง เป็นต้น โดยในโอกาสนี้ก็จะมีการสื่อสารเรื่องราวสู่ผู้บริโภค โดยได้เน้นย้ำกับลูกค้าเสมอว่าผลิตภัณฑ์อาหารทะเลแปรรูปทุกชนิดของกลุ่ม จะให้ความสำคัญกับผู้บริโภคให้ได้รับผลิตภัณฑ์ที่สะอาด ปลอดภัย ปราศจากสารเคมี รสชาติพอเหมาะไม่เค็มจัดจนเกินไป ที่สำคัญมากคือ วัตถุดิบที่มาแปรรูป จะต้องเป็นวัตถุดิบที่มาจากเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จะไม่รับซื้อวัตถุดิบหรือสัตว์น้ำที่มาจากเครื่องมือประมงที่ทำลายล้างทรัพยากร เป็นเครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย เพราะเท่ากับเป็นการส่งเสริมให้มีการจับสัตว์น้ำอย่างทำลายล้าง สุดท้ายพวกเราที่เป็นชาวประมงจะต้องประสบกับความยากลำบากในการประกอบอาชีพ สัตว์น้ำน้อยลง ทะเลเสื่อมโทรมพวกเรา จะอยู่ได้อย่างไรกัน

ภาพที่ 4.22 :การนำผลิตภัณฑ์แปรรูป
ไปจำหน่ายตามงานต่างๆ

4.2.3 การสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์ต่างๆ

4.2.3.1 การสื่อสารผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ ประกอบด้วย

- นิตยสารสารคดี ปีที่ 33 ฉบับที่ 394 เดือนธันวาคม 2560 คอลัมน์ Green spreads เรื่อง **โอรังปันตัย : ปลาภูเขาไร้แบรนด์ ที่สุดแสนประสบความสำเร็จ** (ภาพที่ 4.23)

green spreads

โอรังปันตัย : ปลาภูเขาไร้แบรนด์ ที่สุดแสนประสบความสำเร็จ

เกลื่อนหวนปัตตานี กลุ่มผู้หญิงที่หยัดยีนจากเหตุการณ์ความไม่สงบในภาคใต้ ท้องทะเลอุดมสมบูรณ์ ชาวเลนักสู้ นักวิชาการที่ทำงานจริงจัง คือส่วนผสมสำคัญของปลาภูเขาไร้แบรนด์ "โอรังปันตัย" ปลาภูเขาที่สร้างแบรนด์ได้เช่นนี้เอง ด้วยงาม

"โอรังปันตัย" อดใจไม่ไหวผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ ภาพปลาภูเขาทอดน้ำกิน เคียงด้วยหอม พริก มะนาวแบบง่าย ๆ เพื่อดูสีนึ่งที่ใส่ภูเขาเป็นส่วนประกอบอย่างลงตัวแทนแอนโซวีในร้านอาหาร ย้ำปลาภูเขาเครื่องเคราครบครันจัดเสิร์ฟในโรงแรมชวนน้ำลายสอ แพร่สะพัดพร้อมคำชมถึงรสชาติอร่อย ช่องทางสั่งซื้อออนไลน์ที่ติดต้องง่าย และหีบห่อที่ออกแบบดีมีศิลปะ น้อยคนจะรู้ว่าโอรังปันตัยไม่ใช่ "น้องใหม่" แต่ผ่านการเดินทางมานับ ๑๐ ปี

จับปลากันก่อน

บ้านต้นหยงเปาว์ อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี คือถิ่นกำเนิด "โอรังปันตัย" ทหารระ ๒๕๓๐ ทหารยกกรมระฆังของอำเภูปัตตานี เริ่มเชื่อมโยงเมื่อเรืออวนรุนบุกเข้ามาจับคั้งและทุ้งสูงถึง ๔๐๐ ลำในปี ๒๕๓๖

ภูมาหะสุกรี มะสะนิง นายภควมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีและประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน "โอรังปันตัย" หรือ "แบสุกรี" กล่าวถึงยุคนี้ว่า ชาวประมงออกเรือทั้งวัน แต่ได้กึ่งปลาเพียงลำเดียว "เรืออวนรุนลำหนึ่งจับสัตว์น้ำเป็นหมื่นกิโลต่อครั้ง ลองคิดดูว่า ๔๐๐ ลำจับไปเท่าไร ภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารเริ่มสูญหาย และจะกินวันต่อวันยังแทบไม่มีเลย ไม่ต้องนึกถึงการเพิ่มมูลค่าด้วยการแปรรูป"

อวนตาถี่ของเรืออวนรุนกวาดกวักทุกสิ่งทั้งสัตว์น้ำวัยอ่อน เครื่องมือทำประมงที่ชาวบ้านวางไว้เป็นจุด ๆ ได้ทั้งน้ำ พญ่าทะเลซึ่งเป็นอาหารของพะยูน ฯลฯ อำเภูปัตตานีจึงเป็นที่ร่องรเวทประมงพื้นบ้านหลายหมื่นคนแห่มาเลเซีย ความยากจนและยาเสพติดดักเข้าหาคณะ

ชาวประมงพื้นบ้านต่อสู้เพื่อผลักดันอวนรุนออกไปร่วม ๑๐ ปีจนสำเร็จในปี ๒๕๔๖ เมื่อกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ออกประกาศเรื่อง

ห้ามใช้เครื่องมืออวนรุนที่ใช้ประกอบเรือยนต์ทำการประมงในพื้นที่บางแห่ง" ชาวประมงพื้นบ้านรอบอำเภูปัตตานีช่วยกันฟื้นฟูท้องทะเลด้วยการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ ทำ "ซั้ง" ให้ปลาหลบภัย ปลุกภูเขาทะเล ฯลฯ ผ่านไป ๑๐ ปีท้องทะเลเริ่มชีวิตอีกครั้ง สัตว์น้ำกลับมากับคั้งรวมทั้งปลาภูเขา

"เดิมทีเขาถูกปรามาสว่าชาวประมงคือผู้ล่า แต่ในขณะเดียวกันเราพยายามบอกพร้อมกันปฏิบัติการของเรา ว่าเราเป็นผู้ล่าจริงๆ แต่ขณะเดียวกันเราเป็นผู้ที่ก้มด้วย" แบสุกรีกล่าวถึงสองวิถีที่แม้จะขัดแย้งแต่เดินไปด้วยกันเสมอมา

ปรับสูตร ปรับภูมิปัญญา
หาจุดแข็งด้วยงานวิจัย

"ภูเขาไร้แบรนด์มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยรัชกาลที่ ๕ ตอนเสด็จประพาสปัตตานี ชาวบ้านเราไปถวายปลาภูเขาไร้แบรนด์ให้พระองค์เสวย เราสืบค้นต่อมาว่าวิธีการทำเป็นอย่างไร ผ่านงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ เรามีภูมิปัญญาดั้งเดิมมาลองผิดลองถูก เสียบปลาภูเขาไปหลายสิบตัว ใช้เวลาวันนี้ ๕-๖ ปี"

"งานวิจัย" นับเป็นอีกหนึ่งในกระบวนหลังของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีก็ว่าได้ การทำงานรณรงค์เข้ามามีงานวิจัยช่วยรับเคลื่อน

ตั้งแต่ขั้นตอน อบรมทวนภูมิปัญญาชุมชน สังเคราะห์องค์ความรู้จากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเรื่อง ภูเขาไร้แบรนด์ มาถึงยุคปัจจุบันซึ่งเป็นยุคของการวิจัย เพื่อหาวิถีการผลิตและการตลาดที่มีประสิทธิภาพ

"งานวิจัยบอกเรา เราต้องทำให้ภูมิปัญญาการถนอมอาหารโดยใช้ความเค็มของเราที่มีอยู่แต่ดั้งเดิมสอดคล้องกับปัจจุบัน ผู้บริโภคบอกว่าเค็มได้ แต่ไม่อยากให้มากเกินไป เราเลยคิดค้นสูตรออกมาจนเป็นอยู่ ณ ตอนนั้นระดับผม" แบสุกรีกล่าวถึงผลพวงหนึ่งจากงานวิจัยที่ทำให้กลุ่มฯ ได้ปลาเค็มรสเค็มเบาๆ ถูกปากผู้บริโภค และจะรอรัยยิ่งขึ้นหากมีมะนาวลงไปช่วยชูรส

ถึงเวลานั้นแบรนด์ ลิวแล่นในสนามงานฝีมือ

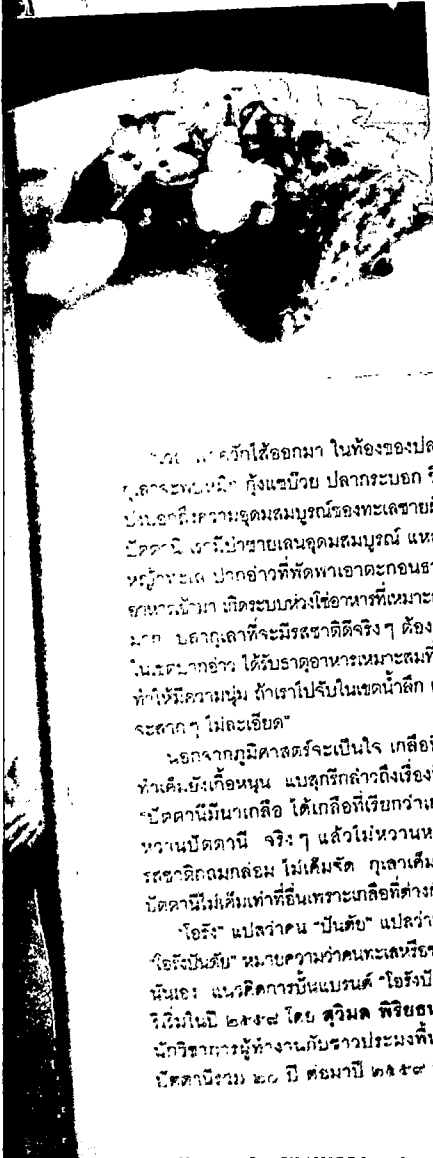
เป็นที่รู้กันว่าในพุทธจักรปลาภูเขา ปลาภูเขาเค็มจากอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส จองฉายา "ราชาแห่งปลาเค็ม" ไว้แล้ว ปลาภูเขาเค็ม "โอรังปันตัย" จากปัตตานีจะวางตำแหน่งแห่งที่อย่างไรในตลาดปลาเค็มระดับชาติ

แบสุกรีกล่าวว่าปลาภูเขาเค็มโอรังปันตัยพิเศษด้วยภูมิศาสตร์ของอำเภูปัตตานีที่มีพื้นที่ราว ๖๔ ตารางกิโลเมตร มีระบบนิเวศถึงตามแบบ คือ นิเวศน้ำลึกที่อำเภอตากใบ นิเวศน้ำตื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอหนองจิก อีกนิเวศคือนิเวศอ่าวปัตตานี เป็นเขตน้ำกร่อยนิเวศเหล่านี้ส่งผลให้ปลาภูเขาเค็มเนื้อสัมผัสและรสชาติพิเศษ

ปรับสูตร ปรับภูมิปัญญา
หาจุดแข็งด้วยงานวิจัย

"ภูเขาไร้แบรนด์มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยรัชกาลที่ ๕ ตอนเสด็จประพาสปัตตานี ชาวบ้านเราไปถวายปลาภูเขาไร้แบรนด์ให้พระองค์เสวย เราสืบค้นต่อมาว่าวิธีการทำเป็นอย่างไร ผ่านงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ เรามีภูมิปัญญาดั้งเดิมมาลองผิดลองถูก เสียบปลาภูเขาไปหลายสิบตัว ใช้เวลาวันนี้ ๕-๖ ปี"

"งานวิจัย" นับเป็นอีกหนึ่งในกระบวนหลังของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีก็ว่าได้ การทำงานรณรงค์เข้ามามีงานวิจัยช่วยรับเคลื่อน

และเหล่าคนทะเลดกลงเลือกปลาทะเลเค็ม มาพัฒนาเป็นสินค้าโอริงป็นต้นนำร่องเป็นผลิตภัณฑ์แรก

โอริงป็นต้นใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านซึ่งคัดกรองปลาที่ได้ขนาด ไม่ใช่สารเคมีในการรักษาสภาพ มีการแปรรูปพิถีพิถัน ตากในมุ้ง นำปลาหมักดองอย่างประณีตเพื่อความนุ่ม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ทำให้โอริงป็นต้นเป็นเสมือนงานฝีมือ “แต่ละชิ้นตอนจะเอียงอ่อนมากกว่าจะได้ออก ปลาทะเลหนึ่งตัวถ้ามีน้ำหนักครึ่งกิโลขึ้นไป เราต้องใช้เวลาประมาณ ๔๕ วัน เราดูแลอย่างใส่ใจ” แบลูทริกกล่าวอย่างภาคภูมิใจ

รายได้และผลกระทบทางสังคม

การจดทะเบียนในนาม “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงป็นต้น” ทำให้เกิดความคล่องตัวในการทำธุรกิจและสื่อสารถึงตัวตนของชาวประมงได้ชัดเจน กลุ่มฯ จำหน่ายอาหารทะเลหลากหลายชนิดจากการจับด้วยเครื่องมือประมงพื้นบ้าน จับตามฤดูกาล และจับสัตว์น้ำที่ได้ขนาดเท่านั้น

ปลาทะเลเค็มโอริงป็นต้นราคาโลกกรัมละ ๑.๕๐๐-๑.๗๐๐ บาท มีตลาดทั้งในและต่างประเทศ ที่โรงแรม ซี.เอส. ปัตตานี มีกุ้งสับผัดปลาทะเล หลนปลาทะเล ฯลฯ ของโอริงป็นต้นไว้รอรับนักท่องเที่ยว ผู้ซื้อรายย่อยจากทั่วประเทศสั่งซื้อผ่านเฟซบุ๊ก ซ้ำรายการชื่อหาโอริงป็นต้นบรรจุในถุงผ้าบาติกสวยงามไปเป็นของขวัญของฝาก และทางกลุ่มฯ ยังเชื่อมต่อกับผู้บริโภคที่กรุงเทพฯ ด้วยการส่งอาหารทะเลให้ “โครงการประมงพื้นบ้าน-สัตว์น้ำอินทรีย์” อีกด้วย

“เราผลิตช่วงที่นำมาเกือบ ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ ตัว หมดเกลี้ยง คนสั่งจองค่อนข้างเยอะ ผลิต

ไม่ทัน เมื่อก่อนนี้ชาวประมงพื้นบ้านขายปลาทะเลสดแค่กิโลกรัมละ ๑๗๐ บาท แต่พอกลุ่มโอริงป็นต้นนำมาแปรรูป รับซื้อจากโลกกรัมละ ๒๓๐-๒๕๐ บาท แล้วจะเพิ่มอีก ๒๐ เปอร์เซ็นต์ในอนาคต ซึ่งเป็นราคาที่เหมาะสมกับคุณภาพของผลผลิต แพปลาอื่นต้องปรับราคารับซื้อขึ้น สิ่งที่เราทำตรงนี้ช่วยยกระดับรายได้ให้ชาวประมงพื้นบ้าน”

นอกจากช่วยเพิ่มรายได้และคุณภาพชีวิตให้ชาวประมง การดูแลรักษาทะเลก็ยังเป็นสิ่งขึ้นด้วยการที่รายได้ส่วนหนึ่งของกลุ่มฯ เข้ากองทุนอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง มากไปกว่านั้นโอริงป็นต้นคือสะพานสู่การท่องเที่ยวด้านนิเวศจากพื้นที่ชายแดนใต้

“อำเภอหนองจิกเรียกได้ว่าเป็นอำเภอสีชมพูที่น้องของเราบางส่วนถูกออกหมายจับ อยู่ในชุมชนไม่ได้ คนที่มาร่วมกลุ่มทำธุรกิจชุมชนส่วนหนึ่งคือผู้หญิงที่สามีถูกจับ เขาเปิดโอกาสให้เขาได้มาร่วมกลุ่มกัน มีโอกาสพูดคุย ระบายพบปะคน การมีโอกาสแลกเปลี่ยนทำให้ความรู้สึกของเราคลาย เบาลง ได้เรียนรู้โลกทัศน์ใบใหม่ ถ้าศัตรูที่สุดคือเรามีรายได้จนเจือจางความขมขื่น สังคมได้เห็นความล้ำค่าของการมีอยู่ของเรา คนที่ได้คุยกับเราก็ได้เรียนรู้กลับไปเช่นกัน”

ชีวิตมากมายรายรอบ “โอริงป็นต้น” กำลังเปลี่ยนไปทางที่ดี คุ้มค่ากับเวลา ๓๐ ปีที่กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีร่วมต่อสู้เพื่อวงจการผลิตและการบริโภคที่งดงามและมีพลังนี้

ชื่อหาปลาทะเลเค็มอินทรีย์ เป็นภาพรวมการส่งรายสินค้าได้ Facebook กลุ่มหาเค็มอินทรีย์ป็นต้น “โอริงป็นต้น”

● หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับวันเสาร์ที่ 15 ธันวาคม 2561 น.4 คอลัมน์ ไร่-หมึกแดงชวนชิม
เรื่อง หมึกแดงไก่ ห้องอาหารบุหงารายา (ภาพที่ 4.24)

4 วันเสาร์ที่ 15 ธันวาคม 2561 วัน 8 ชั่วโมง 1 บาท
ไร่-หมึกแดงชวนชิม
เดลินิวส์

ไร่-หมึกแดงชวนชิม

ไร่-หมึกแดงชวนชิม

ห้องอาหาร บุหงารายา

รวมโต๊ะ	*****
รวมสาขา	*****
รวมอาหาร	*****
รวมบริการ	*****
รวมอื่น	*****

ที่อยู่: ไร่-หมึกแดงชวนชิม
299 หมู่ 4 ถนนพหลโยธิน ต.จตุจักร
จ.นนทบุรี 11000
โทร: 0-7333-6090
สาขาโทร: 06-00-22.00 น.

ผัดผัสมะเขือเทศ

ผัดผัสมะเขือเทศ

หมูทอด

‘ทอดมันไก่’ หอมเครื่องพริกแกง

‘กุ้งต้มกะทิ’ สูตรปักษ์ใต้ชวนแท้

ไก่ทอด

ผัดผัสมะเขือเทศ

หมูทอด

ผัดผัสมะเขือเทศ

ผัดผัสมะเขือเทศ

ผัดผัสมะเขือเทศ

ผัดผัสมะเขือเทศ

ผัดผัสมะเขือเทศ

ผัดผัสมะเขือเทศ

ข้าวผัด

ข้าวผัด

ไร่-หมึกแดงชวนชิม... (text describing the restaurant and its specialties)

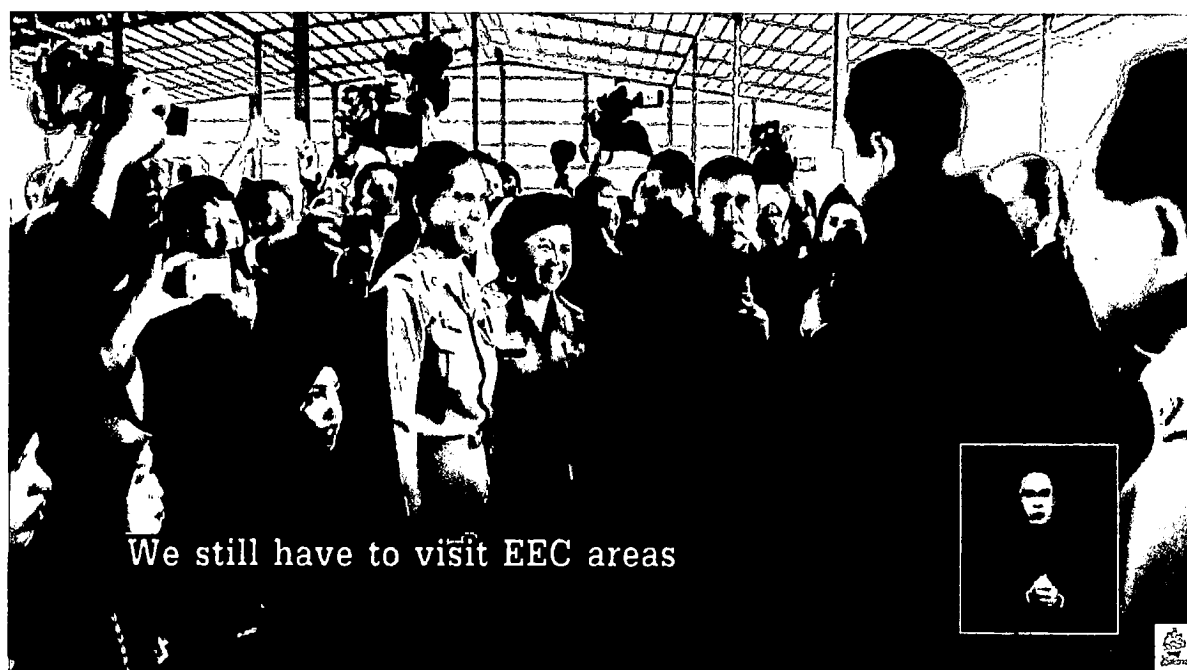
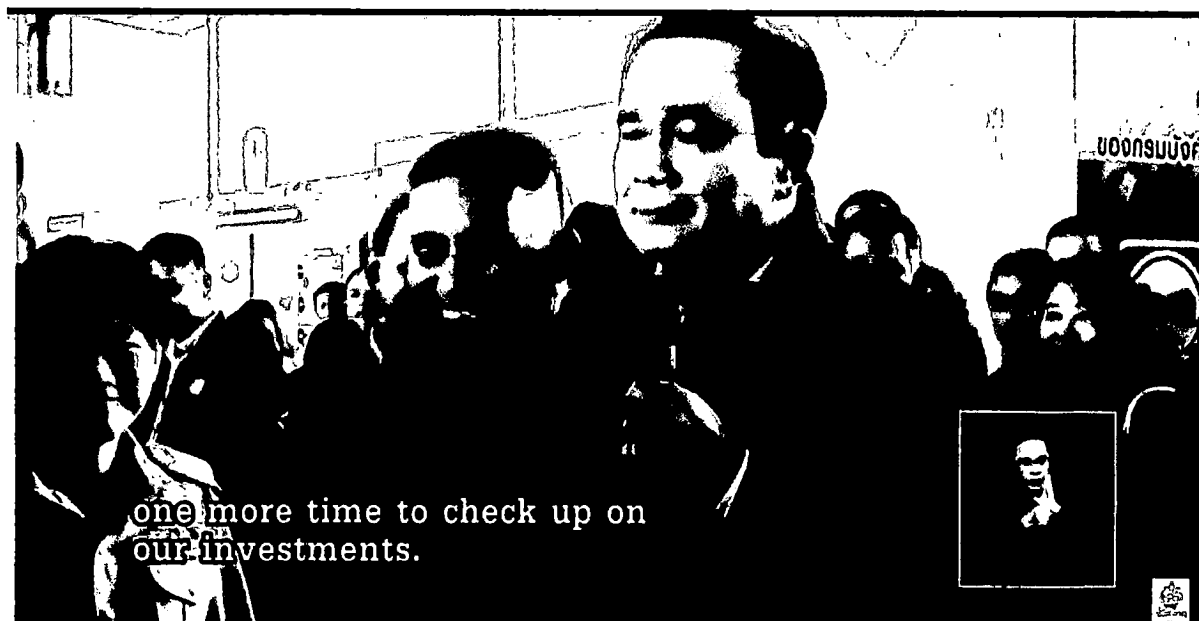
ไร่-หมึกแดงชวนชิม... (text describing the restaurant and its specialties)

ไร่-หมึกแดงชวนชิม... (text describing the restaurant and its specialties)

ไร่-หมึกแดงชวนชิม... (text describing the restaurant and its specialties)

ไร่-หมึกแดงชวนชิม... (text describing the restaurant and its specialties)

- สื่อโทรทัศน์ เช่น รายการศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ออกอากาศทางโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย วันศุกร์ที่ 29 ธันวาคม 2560 เวลา 20.15 น.

ภาพที่ 4.25 : ตัวแทนนักวิจัย นำเสนอผลิตภัณฑ์ปลาเกลือเค็มต่อพล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ในครั้งที่นายกรัฐมนตรีลงพื้นที่จังหวัดปัตตานีเพื่อพบปะประชาชน พร้อมติดตามความก้าวหน้าของโครงการ "สามเหลี่ยม มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน"

● รายการเปิดตำนานกับเผ่าทอง ทองเจือ เผยแพร่ออกอากาศเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2561

ทางช่อง PPTV 36

เปิดตำนานกับเผ่าทอง ทองเจือ - จังหวัดปัตตานี (4/4)

ภาพที่ 4.26 : อาจารย์เผ่าทอง ทองเจือ เดินทางลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์เพื่อไปชมการแปรรูป
อาหารทะเล และปลากุเลาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนไอร์ังป็นตัย
เพื่อบันทึกรายการเปิดตำนานกับเผ่าทอง ทองเจือ

4.3 บทสรุป

การจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน เป็นการให้คุณค่ากับสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ระบบการจัดการ ทรัพยากรท้องทะเลและชายฝั่ง อันประกอบด้วย การเพิ่มปริมาณและความหลากหลายให้กับสัตว์น้ำ การจัดสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเลและการป้องปรามเรือประมงที่กระทำผิดกฎหมาย เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูท้องทะเลที่เป็นแหล่งผลิตอาหารให้มีความยั่งยืนและการให้คุณค่ากับภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ประกอบด้วย ภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน การจัดสร้างเรือ การเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพเพื่อเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งการให้คุณค่ากับสิ่งเหล่านั้นก่อให้เกิดการสร้างมูลค่าให้กับชุมชนประมงพื้นบ้าน กล่าวคือ การนำทุนชุมชนที่ประกอบด้วยทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนภูมิปัญญาและทุนความพร้อมของพื้นที่มาพัฒนาต่อยอดเป็นทุนทางเศรษฐกิจโดยการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย มีดำเนินกิจกรรมการจัดส่งอาหารทะเลสดและการแปรรูปอาหารทะเล ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ทั้งกลุ่มผู้หญิงที่เข้ามาทำงานในกลุ่มและกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่นำสัตว์น้ำมาขายให้กับกลุ่มเนื่องจากสามารถขายได้ในราคาที่สูงกว่าแพปลา จึงส่งผลให้ชาวประมงพื้นบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนและมั่นคง คือ จับสัตว์น้ำมาแล้วก็ขายได้ในปริมาณที่พอใจด้วยราคาที่น่าพอใจ และเมื่อเขามีรายได้ดีและมีความมั่นคงแล้วเขาก็จะกลับไปให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างจริงจัง เพราะเขารู้ดีว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรคือสิ่งที่จะทำให้เขามีรายได้ที่มั่นคง

ทั้งนี้ความรู้ดังกล่าวนี้ชุมชนได้มีการบอกเล่ากับกลุ่มผู้บริโภคและสาธารณชนทั่วไปที่สนใจผ่านรูปแบบของสื่อนิทรรศการ สื่อออนไลน์ จึงเป็นเสมือนการก่อให้เกิดวิถีการบอกเล่าใหม่ที่แตกต่างออกไปจากวิถีเดิมที่เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีเคยดำเนินการมาในอดีตเพื่อแก้ไขปัญหาที่ตนเองได้รับผลกระทบ ทั้งปัญหาทรัพยากรประมงเสื่อมโทรม ปัญหาการไม่ได้รับความเป็นธรรมต่างๆ แต่เมื่อมาถึงสถานการณ์ในปัจจุบันที่พื้นที่ จ.ปัตตานีมีทั้งนโยบายและกฎหมายที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ทรัพยากรประมงพื้นบ้านตัวสู่ความอุดมสมบูรณ์ ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีจึงมุ่งหวังที่ต้องการจะบอกเล่าเรื่องราวของพวกเขาในวิถีที่ถูกบอกเล่าใหม่กับกลุ่มคนใหม่ๆ ครอบคลุมไปถึงผู้บริโภค เพื่อให้เกิดการตอบสนองต่อเป้าหมายร่วมของชาวประมงพื้นบ้านที่มุ่งให้เกิดการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืนโดยชุมชนมีส่วนร่วม

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผล

โครงการสร้างปฏิบัติการ เรื่อง การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ระยะที่ 2 : การจัดการทรัพยากร ในวิถีที่ถูกบอกเล่าใหม่ของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา เพื่อศึกษาถึงการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีโดยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีอะไรบ้าง และมีรายละเอียดต่างๆอย่างไร จากผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

โครงการสร้างปฏิบัติการ เรื่อง การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ระยะที่ 2 : การจัดการทรัพยากร ในวิถีที่ถูกบอกเล่าใหม่ของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี เป็นการนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาข้อมูลจากการ สอบถาม สัมภาษณ์ สังเกต จากกลุ่มเป้าหมาย ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ 2 ส่วน คือ (1) แนวทางการรักษาสถานะทรัพยากรประมงให้ยั่งยืนโดยชาวประมงพื้นบ้าน และ (2) การสื่อสารเรื่องราวสู่สาธารณชน ผลการศึกษาพบว่า

5.1.1 แนวทางการรักษาสถานะทรัพยากรประมงให้ยั่งยืนโดยชาวประมงพื้นบ้าน

5.1.1.1 การให้คุณค่ากับภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาในการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับระบบการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืน เพราะความเข้าใจในทรัพยากรประมงจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขธรรมชาติ

ภูมิปัญญาในการทำประมงพื้นบ้าน ประกอบด้วย

(1) ภูมิปัญญาในการสังเกตลักษณะทางกายภาพเพื่อการทำประมงอย่างพึงพิงธรรมชาติ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องในด้านนี้ประกอบด้วย 2 ประเด็นด้วยกันคือ

(1.1) ภูมิปัญญาในการเข้าใจเพื่อเข้าถึงทรัพยากรในทะเล

- ความเข้าใจในลักษณะธรรมชาติของทรัพยากรในทะเล เช่น กุ้งเป็นสัตว์น้ำที่มีลักษณะทางธรรมชาติ ชอบอาศัยอยู่ตามดินโคลนบริเวณที่มีน้ำขุ่น และมีฝิ่งตัวอยู่บริเวณพื้นผิวในท้องทะเล บริบทแวดล้อมทางธรรมชาติที่จะส่งผลให้เกิดสภาพของน้ำขุ่น ก็คือจะต้องมีลมที่พัดมาจากทางทิศตะวันออก ซึ่งลมชนิดนี้จะส่งผลให้กระแสน้ำในท้องทะเลมีการพลิ้วไหวจนกลายเป็นระลอกคลื่น ที่ภายใต้คลื่นแต่ละลูกนั้น จะไปพัดพาเอาดินหรือทรายในท้องทะเลให้เกิดการเคลื่อนที่ไปตามกระแสของน้ำ ซึ่งจะทำให้หน้าในท้องทะเลขุ่น กุ้งซึ่งมีลักษณะชอบน้ำขุ่นจะออกมาหากิน เพราะคิดว่าเป็นสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย น้ำขุ่นจะช่วยอำพรางตัว กุ้งให้พ้นจากภัยอันตรายได้ นอกจากนี้ น้ำที่ขุ่นยังอุดมไปด้วยธาตุอาหารที่กุ้งต้องการอีกด้วย ส่งผลให้กุ้งออกมา

รวมตัวกันอย่างชุกชุม หรือในกรณีของปู ธรรมชาติของปูจะมีการเคลื่อนไหวตลอดเวลา เนื่องจากปูมาเป็นสัตว์ที่อยู่หน้าดินในท้องทะเล ชอบพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นโคลนปนทรายเพื่อไว้พรางตัวเอง เครื่องมือที่ใช้จับสัตว์น้ำเหล่านี้จึงต้องมีตะกั่วถ่วงลงไปถึงเกือบหน้าดิน ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับอวนลอยกุ้ง จะแตกต่างกันอยู่บ้างก็คือ อวนจมปูจะเป็นเครื่องมือที่อยู่กับที่แล้ว ปูวิ่งเข้ามาหา ในขณะที่อวนลอยกุ้งนั้นจะมีลักษณะปลิวไหวให้ กระแสน้ำพัดไปหากุ้ง เป็นต้น

(1.2) ภูมิปัญญาในการเข้าใจในเงื่อนไขทางธรรมชาติและบริบทแวดล้อมทางธรรมชาติ

เงื่อนไขทางธรรมชาติที่มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ก็คือ “ลม” ทั้งนี้เพราะทิศทางของลมแต่ละประเภทจะส่งผลถึงกระแสน้ำในทะเล ซึ่งก็คือ คลื่นในท้องทะเล นั้นเอง จึงกล่าวได้ว่า ทั้งลมและคลื่นในท้องทะเลเป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน และส่งผลต่อเนื่องมายังสภาพของทรัพยากรในท้องทะเลอีกด้วย

นอกจากนั้นชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานียังควรจะต้องเรียนรู้ถึงภูมิปัญญาในการสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบตัวเพื่อการดำรงอยู่อย่างปลอดภัยในทะเล เพราะภัยธรรมชาติต่างๆที่เกิดขึ้นเกือบทั้งหมดมักจะมีสัญญาณทางธรรมชาติบอกเหตุให้ทราบล่วงหน้าอยู่เสมอ

(2) ภูมิปัญญาการต่อเรือกอและทำยัด

ในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งนอกจากจะมีเครื่องมือประมงแล้วจำเป็นต้องมีเรือเพื่อใช้ในการบรรทุกเครื่องมือไปทำมาหากิน โดยเรือที่ชาวประมงพื้นบ้านนิยมใช้ คือ เรือกอและทำยัด ซึ่งมีการประดิษฐ์ขึ้นมา โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้ธรรมชาติอย่างเข้าใจ และนำความรู้ ความเข้าใจมาสร้างเป็นเรือ และเครื่องมือประมง เพื่อให้สามารถจับสัตว์น้ำได้ ในการสร้างเรือประมงนั้นเนื่องจากชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนนี้ สามารถเข้าถึงทะเลได้ด้วยพลังการผลิต (Production force) ที่ต่ำ คือการใช้เรือกอและทำยัดขนาดเล็ก ใช้แรงงานคนไม่มาก และใช้วัสดุในท้องถิ่นที่พอหาได้มาสร้างเป็นเครื่องมือ

(3) การประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

ในชุมชนประมงพื้นบ้านมีเครื่องมือประมงที่ใช้จับสัตว์น้ำหลากหลายชนิดเพื่อสามารถเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำได้ ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้ ประกอบด้วย

1. เบ็ดตกหมึก	2. เบ็ดปลาอินทรี	3. เบ็ดราว
4. ลอบปู 2 ชั้น	5. แหกุ้ง	6. แหปลา
7. อวนลอยกุ้ง 3 ชั้นชนิดต่อ	8. อวนลอยกุ้ง 3 ชั้น	9. อวนจมปู
10. อวนปลากระบอก	11. อวนปลาทราย	12. อวนปลากระพง
13. อวนปลากุเลา	14. อวนปลาทุ	15. อวนปลากระเบน
16. อวนปลาจระเม็ด	17. อวนปลากด	

ชาวประมงพื้นบ้านมีการใช้เครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านที่สามารถเลือกจับสัตว์น้ำได้เฉพาะประเภทและเป็นการเลือกจับตามฤดูกาล โดยเป็นการทำประมงที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของการเข้าใจเงื่อนไขของ

ธรรมชาติที่เอื้ออำนวยให้สามารถเข้าถึงสัตว์น้ำชนิดนั้นๆได้ ในการสร้างเครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้านนั้นไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือประเภทใด หัวใจหลักก็คือ เครื่องมือประมงนั้นจะต้องมีขนาดตาอวนขนาดใหญ่เพียงพอที่สัตว์น้ำขนาดเล็กสามารถหลุดรอดไปและมีโอกาสเจริญเติบโตจนเป็นตัวเต็มวัยก่อน เช่น อวนลอยกุ้งแชบ๊วย 3 ชั้น ตาอวนของชั้นนอกสุดจะมีขนาดประมาณ 12 เซนติเมตรและชั้นในสุดมีขนาดตาอวนประมาณ 4.2 เซนติเมตร เป็นต้น นอกจากนี้เครื่องมือประมงที่ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีใช้มักจะมีหมุนเวียนไปตามฤดูกาล เมื่อหมดช่วงฤดูกุ้งก็จะหมุนเวียนไปทำอวนปู ซึ่งจะทำให้สัตว์น้ำประเภทกุ้งได้มีโอกาสฟื้นตัว เพาะฟักตัวเองได้ หมุนเวียนเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ

(4) ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน

ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารทะเลมาช้านาน ซึ่งไม่ว่าจะใช้วิธีการใดในการแปรรูปอาหารก็ตาม จะให้ความสำคัญกับหัวใจหลักที่ต้องการจะถนอมอาหาร กล่าวคือ ใช้วัตถุดิบที่สามารถหาได้ง่ายจากในท้องถิ่น รวมทั้งใช้วิธีการแปรรูปอาหารที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อนมากนัก ฟังฟังกับธรรมชาติ เช่น การทำให้อาหารแห้งโดยใช้วิธีธรรมชาติ เป็นการอาศัยแหล่งความร้อนจากแสงอาทิตย์ หรือผึ่งลม มีต้นทุนต่ำ สามารถทำได้ง่าย แต่จะต้องมีเทคนิค วิธีการในการทำ ความสะอาด และแล่นเนื้อปลา เป็นต้น เพื่อให้อาหารทะเลแปรรูปสามารถเก็บรักษาไว้ได้นาน รวมทั้งเน้นการให้ความสำคัญกับการผลิตที่ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม คนทุกเชื้อชาติ ศาสนาสามารถบริโภคได้อีกด้วย นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ยังคำนึงถึงการแปรรูปอาหารที่มุ่งบรรเทาความขาดแคลนอาหาร ในยามเกิดภัยธรรมชาติ เกิดสถานการณ์ทางธรรมชาติที่ผิดปกติ รวมทั้งยังมุ่งให้เกิดการกระจายอาหาร เพราะในบางชุมชน บางช่วงเวลาไม่สามารถผลิตอาหารทะเลได้ จึงจำเป็นต้องอาศัยอาหารจากแหล่งผลิตอื่น

(5) ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภท

อวนเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่สำคัญมากชนิดหนึ่งในการเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำ การประดิษฐ์คิดค้นอวนชนิดต่างๆนั้น ชาวประมงพื้นบ้านมีพื้นฐานมาจากการเรียนรู้ลักษณะนิสัยสัตว์น้ำ ลักษณะทางกายภาพของท้องทะเลและลักษณะการพัดของลมในแต่ละฤดูกาล ผู้อาวุโสได้กล่าวสะท้อนให้เห็นความสำคัญของอวนที่เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญสำหรับชาวประมงพื้นบ้านว่า “อวนเป็นเหมือนทุกสิ่งทุกอย่างของชาวประมงพื้นบ้าน หากชาวประมงพื้นบ้านมีอวนที่ดี อยู่ในสภาพสมบูรณ์ เราก็จะมีเครื่องมือที่สามารถออกไปทำการประมงได้ ชาวประมงพื้นบ้านเชื่อมั่นว่าในทะเลมีปลาให้จับ และปลารวมทั้งสัตว์น้ำต่างๆสามารถแปรเป็นทั้งข้าวสาร ,อาหารแห้ง ,ยารักษาโรค ,เครื่องนุ่งห่มรวมทั้งค่าเล่าเรียนของลูกหลานได้การมีอวนที่อยู่ในสภาพดีจึงเป็นเสมือนความหวังหนึ่งที่สำคัญในชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านนั่นเอง”

5.1.1.2 การให้คุณค่ากับการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

(1) การจัดสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเล เป็นการนำฐานคิดที่ได้จากการเรียนรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรในอดีตที่ได้มีการจัดทำซั้งหรือปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน ได้ร่วมกันจัดทำขึ้นเพื่อเป็นการฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำวัยอ่อน ให้สามารถเป็นแหล่งพักพิง แหล่งอาหารและแหล่งกำบังภัยรวมทั้งทำหน้าที่เป็น

เครื่องล่อ เพื่อให้สัตว์น้ำมาอาศัยอยู่รวมกัน ซึ่งทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถเพิ่มพูนรายได้จากการเพิ่มขึ้นของปริมาณสัตว์น้ำในบริเวณปะการังเทียม

(2) การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ

การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการทรัพยากรท้องทะเล เป็นการคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับทรัพยากรท้องทะเล ที่สามารถเห็นผลการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านสามารถลดปัญหาจากการประกอบอาชีพที่ประสบอยู่ได้ เนื่องจากการเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำทำให้ทรัพยากรท้องทะเลเพิ่มขึ้นไม่ว่าจะเป็น กุ้ง ปู ปลา หอย จำนวน 202.50 ล้านตัวและเต่าทะเล จำนวน 11 ตัว ในพื้นที่ทะเลจังหวัดปัตตานี สัตว์น้ำเหล่านี้เกิดการขยายพันธุ์ มีการเจริญเติบโตก็จะกลายเป็นแหล่งอาหารและแหล่งรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้าน

(3) การป้องปรามเรือประมงที่กระทำผิดกฎหมาย เป็นการลาดตระเวนเฝ้าระวังชายฝั่งเพื่อป้องกันและปราบปรามการทำประมงที่ผิดกฎหมายและทำลายทรัพยากรชายฝั่งจึงเป็นเสมือนการควบคุมและลดโอกาสไม่ให้เกิดการทำลายทรัพยากรประมง

5.1.1.3 การสร้างคุณค่าให้เกิดมูลค่า

การดำเนินการเชิงคุณค่าก็คือ การพัฒนาระบบการอนุรักษ์ทรัพยากร และการดำเนินการเชิงมูลค่า หมายถึง ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้นจากการจับสัตว์น้ำมาขายให้วิสาหกิจชุมชน

เมื่อชาวบ้านจับสัตว์น้ำได้มากขึ้นด้วยเครื่องมือแบบไม่ทำลายเขาก็มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนและมั่นคง คือ จับสัตว์น้ำมาแล้วก็ขายได้ในปริมาณที่พอใจด้วยราคาที่น่าพอใจ และเมื่อเขามีรายได้ดีและมีความมั่นคงแล้วเขาก็จะกลับไปให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างจริงจัง เพราะเขารู้ดีว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรคือสิ่งที่จะทำให้เขามีรายได้ที่มั่นคง

ในการดำเนินการเชิงมูลค่า ชาวประมงพื้นบ้านได้มีการพัฒนาต่อยอดต้นทุนของชุมชนประมงพื้นบ้านให้ก่อเกิดเป็นธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน และมีการศึกษาต้นทุนของชุมชน พบว่า ต้นทุนของชุมชนประมงพื้นบ้าน มี 4 ประการ คือ 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนวัฒนธรรม 3) ทุนสติปัญญา และ 4) ทุนความพร้อมของพื้นที่ จากการค้นพบทุนชุมชนดังกล่าวข้างต้น นำไปสู่การฟื้นฟูและพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชนประมงพื้นบ้าน โดยการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านเพื่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านทั้งกลุ่มคนที่ไม่มีการทำ กลุ่มเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มหญิงหม้ายจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และได้นำไปสู่การร่วมกันจัดตั้งเป็น “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย”

กิจกรรมที่ดำเนินการของวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) อาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง และ 2) อาหารทะเลแปรรูป เช่น กุเลาเค็ม ปลาอินทรีเค็ม กะปิ กุ้งแช่ขี้ตาดกแห้ง กุ้งเคียวแห้ง ปลาหมึกแห้ง ปลาจวดเขียวแห้ง ปลากระบอกแห้ง ปลาโคบมันแห้ง ปลาเกล็ดขาวแห้ง

5.1.2 การสื่อสารเรื่องราวสู่สาธารณชน

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้มีการนำเรื่องราวของพี่น้องชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ไปสู่ผู้บริโภคและสาธารณชนมากขึ้นเพื่อเป็นการเพิ่มพลังให้ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ได้ยืนหยัดต่อสู้เพื่อการปกป้องรักษาทรัพยากรของตัวเองและของชาติให้มีความมั่นคง ยั่งยืนสืบทอดต่อไปสู่ลูกหลานในรุ่นต่อไป โดยมีวิธีการ ดังนี้

5.1.2.1 การจัดทำสื่อการเรียนรู้ ประกอบด้วย แผ่นพับ ป้ายนิทรรศการ ใบความรู้เรื่องวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

5.1.2.2 การสื่อสารเรื่องราวเพื่อสร้างการเรียนรู้ผ่านช่องทางการตลาด ประกอบด้วย

(1) การสื่อสารผ่านตัวผลิตภัณฑ์ เป็นการสื่อสารโดยตรงกับผู้บริโภคในการบอกเล่าเรื่องราวในเรื่องดังต่อไปนี้

(1.1) แบรินต์โอริงปันตัย

โอริงปันตัย หมายถึง “คนทะเล” ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีในเรื่องการผลิตอาหารทะเลแปรรูปที่รับผิดชอบต่อผู้บริโภค อาหารทะเลมีคุณภาพ สด สะอาด ปราศจากสารเคมี ดังคำกล่าวที่ว่า “เราไม่ใช่ผู้ล่าเพียงอย่างเดียว แต่เราคือ ผู้รักษาทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างยั่งยืน”

(1.2) วัตถุดิบที่มาจากเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ปลากุเลา

ปลากุเลาที่จะนำมาแปรรูปเป็นกุเลาเค็มมาจากเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เช่น อวนลอยปลากุเลา อวนปลากะพงขาว เบ็ดราว

ปลาอินทรี

ปลาอินทรีสดได้มาจากเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการใช้เบ็ดตกปลา ซึ่งจะมีความแตกต่างจากการตกปลาทั่วไป การตกปลาอินทรีของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่เป้าหมายจะใช้วิธีการตกปลาแบบลากเหยื่อ

กะปิ

กุ้งเคยที่นำมาใช้ในการทำกะปิ ได้มาจากการใช้เครื่องมือที่ใช้ในการจับกุ้งเคยโดยเฉพาะ คือ เครื่องมือรุนเคย เป็นเครื่องมือที่ใช้แรงคน ดันคันรุนเคยไปข้างหน้า

(1.3) จุดเด่นของผลิตภัณฑ์

ปลากุเลาเค็ม มีจุดเด่น คือ เป็นอาหารทะเลแปรรูปที่มีกระบวนการผลิตที่ใช้ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมประยุกต์กับวิทยาการใหม่ๆในเรื่องวิทยาศาสตร์การอาหาร และเป็นกุเลาเค็มที่มีเนื้อละเอียด นุ่ม มีเนื้อมาก ผิวเป็นสีทอง เมื่อนำมาทอดกับน้ำมันพืชด้วยไฟปานกลาง เนื้อกุเลาจะฟูน่ารับประทาน บวกกับการหมักด้วยเกลือหวานปัตตานี จึงทำให้ปลา มีรสชาติกลมกล่อมไม่เค็มจัด ราคาเป็นธรรมกับผู้บริโภคและกับชาวประมงพื้นบ้าน

อินทรีเค็ม มีจุดเด่น คือ เป็นอินทรีเค็มที่แปรรูปมาจากวัตถุดิบที่สด สะอาด จับด้วยเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ผ่านกระบวนการการหมักด้วยเกลือหวานปัดตานี ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษ มีรสเค็มที่กลมกล่อม ไม่เค็มจัด สูตรที่ใช้ในการหมักผ่านกระบวนการปรับสูตรโดยผ่านกระบวนการงานวิจัย จนมีเนื้อนุ่ม

กะปิ มีจุดเด่น คือ เป็นผลิตภัณฑ์การแปรรูปที่เน้นในเรื่องความปลอดภัยของผู้บริโภค สามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้า ผลิตภัณฑ์เป็นกะปิรสชาติดั้งเดิม มีความหอมของกะปิทุ่งเคยแท้ ไม่เจือปนสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ ไม่มีการปรุงแต่งจากสีหรือสารเคมีอื่นๆ

(1.4) คู่แข่งทางการค้า

ปลาเกลือเค็มโอริงปันตัย ในจังหวัดปัตตานี มีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย บ้านต้นหยง เปาว์ ม.4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จังหวัดปัตตานี เป็นเจ้าแรกที่ทำการแปรรูปปลาเกลือเค็มในจังหวัดปัตตานี จนสร้างชื่อเสียงเป็นที่รับรู้ในวงกว้าง มีการสื่อสารผ่านช่องทางสื่อสารหลากหลายช่องทาง สินค้าได้รับการรับรองมาตรฐานฮาลาลจากสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย

การแปรรูปปลาอินทรีเค็ม ที่มีรสชาติเค็มน้อย แทบจะไม่มีคู่แข่งเพราะการแปรรูปอินทรีเค็มน้อยจะได้น้ำหนักปลาที่ต่ำกว่าการแปรรูปอินทรีแบบเค็มมาก อีกทั้งกระบวนการในการดูแลเก็บรักษาจะยุ่งยากกว่าปกติ เพราะต้องใช้ความเย็นมาช่วยรักษาคุณภาพของอินทรีเค็มแบบเค็มน้อย

การทำกะปิ มีคู่แข่งทางการค้าหลายราย โดยเฉพาะการแข่งขันในเรื่องต้นทุนการผลิต ซึ่งทางกลุ่มไม่สามารถสู้ได้เพราะกลุ่มได้มีการแปรรูปโดยใช้กุ้งเคยแท้ๆไม่เจือปนสิ่งอื่นใด

(1.5) ความคุ้มค่า

ปลาเกลือเค็ม มีความคุ้มค่ามาก เพราะสามารถสร้างผลกำไรในรูปของตัวเงินประมาณ 20-30 % ซึ่งถือเป็นรายได้หลักของกลุ่ม ทำให้เกิดการจ้างงานที่มั่นคงให้กับคนในชุมชน

อินทรีเค็ม สามารถสร้างรายได้ที่เป็นผลกำไรให้กับกลุ่มประมาณ 15-20% ของการผลิต

กะปิ การแปรรูปกะปิ จำเป็นต้องใช้เงินทุนค่อนข้างมาก แล้วเป็นทุนที่จมค่อนข้างนาน ประมาณ 8-12 เดือน กว่าจะสามารถขายสินค้าได้

(1.6) การลดความเหลื่อมล้ำในเรื่องราคาสัตว์น้ำ

ผลิตภัณฑ์แปรรูปอาหารทะเล	ก่อนที่จะมีกลุ่มแปรรูป	หลังจากที่ทางกลุ่มฯได้มีการรับซื้อ
ปลาเกลือเค็ม	160-170 บาทต่อกิโลกรัม	230-250 บาท
ปลาอินทรีเค็ม	160-170 บาทต่อกิโลกรัม	210-230 บาทต่อกิโลกรัม
กะปิ	เคยสด ขายได้ กก.ละ 7-8 บาท	เคยสดขายได้ กก. 15-20 บาท

(1.7) การคืนกำไรสู่ชุมชน

การจำหน่ายผลิตภัณฑ์โอริงปันตัย ทั้งกุเลาเค็ม อินทรีเค็มและกะปิ ผลกำไรส่วนหนึ่งจากการขาย จะนำไปรวมเป็นกองทุนสำหรับดูแลทรัพยากรทางทะเล และทำสาธารณะประโยชน์ให้กับชุมชน

(2) การสื่อสารผ่านทางเว็บเพจ

เว็บเพจ.กุเลาเค็ม อินทรีเค็ม "โอริงปันตัย"<https://www.facebook.com/orangpantai>, เป็นการสื่อสารเรื่องราวของชาวประมงพื้นบ้านสู่สาธารณชนและประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อให้ผู้ที่สนใจสั่งซื้อสินค้าได้มีการติดต่อทางเพจของกลุ่ม

(3) การสื่อสารผ่านการจัดแสดงสินค้าในงานต่างๆหรือการออกบูท

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัยได้รับเชิญให้ไปแสดงสินค้าในงานเทศกาลต่างๆ เช่น งานตลาดประชารัฐ, งานกาชาด,งานโอท็อป,งานต้อนรับผู้หลักผู้ใหญ่ในบ้านเมือง เป็นต้น

5.1.2.3 การสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์ต่างๆ ประกอบด้วย สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโทรทัศน์

5.2 การอภิปรายผลศึกษา

ผลการวิจัยโครงการสร้างปฏิบัติการเรื่อง การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ระยะที่ 2 : การจัดการทรัพยากร ในวิถีที่ถูกบอกเล่าใหม่ของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี ผู้วิจัยมีข้อค้นพบและประเด็นที่น่าสนใจและสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎี นำมาอภิปราย ดังนี้

5.2.1 ทุนชุมชน ชุมชนประมงพื้นบ้านได้มีการค้นหาทุนของชุมชน ซึ่งพบว่า ทุนของชุมชนประกอบด้วย 4 ประการ คือ (1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ (2) ทุนวัฒนธรรม (3) ทุนภูมิปัญญา และ (4) ทุนความพร้อมของพื้นที่ มีความสอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคมของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2557:3-4) ได้เสนอว่า ทุนทางสังคมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ผ่านสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม โดยผ่านองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

1. ทุนมนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะ ได้แก่ ผู้นำทางสังคม แกนนำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความรัก เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์

2. ทุนสถาบัน คือ การรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรที่มีศรัทธา ความเชื่อมั่น และมีจิตสำนึกร่วมกัน มุ่งมั่นในสิ่งเดียวกันเพื่อพัฒนาสังคมชุมชนให้เข้มแข็ง

3. ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม คือ การนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชนภูมิปัญญา ประชาชนท้องถิ่น จนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีต ประเพณีวัฒนธรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของตนเอง

4. ทุนทรัพยากรธรรมชาติ เป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันเช่น แม่น้ำ น้ำตก ถ้ำ ป่าเขา ของป่า ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน ทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชน

5.2.2 การพัฒนาทุนชุมชนสู่การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนโอริงป็นตัย เป็นการสร้างปฏิบัติการเรื่องเศรษฐกิจชุมชนใน 2 ประเด็น คือ 1.การจัดส่งอาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง เป็นการสะท้อนภาพให้เห็นจุดยืนในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการให้ความสำคัญกับการนำส่งอาหารทะเลคุณภาพถึงมือผู้บริโภค อันจะเป็นแนวทางหนึ่งที่เปิดช่องทางให้ชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นผู้ผลิตสามารถขายอาหารทะเลสดให้กับผู้บริโภคได้ในราคาที่เป็นธรรมมากขึ้น พร้อมทั้งสร้างการเรียนรู้ สร้างความเข้าใจร่วมผ่านการสื่อความหมายที่ทางชุมชนมุ่งหวังจะสื่อสารออกไปยังผู้บริโภคอีกด้วย 2.การแปรรูปอาหารทะเลเป็นการให้ความสำคัญกับ“การสร้างคุณค่าและความสัมพันธ์ทางสังคม” มากกว่าการแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าของสินค้าในเชิงการค้า ประกอบด้วย การแปรรูปปลาเกลือเค็ม ปลาอินทรีเค็ม กะปิ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดทุนทางเศรษฐกิจ ที่เสนอว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนมีเป้าหมายสำคัญ 4 ระดับดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับครอบครัว : ทุกครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดี “กินอิ่ม นอนอุ่น ทุนมี หนี้ลด” โดยดูได้จาก 4 ปัจจัยหลัก คือ

- อยู่ดีกินดี (ปากท้องอิ่ม)
- เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต
- ผลผลิตขายได้ มีรายได้ที่มั่นคง
- สุขภาพร่างกาย จิตใจแข็งแรง

ระดับที่ 2 ระดับกลุ่มองค์กร/ชุมชน/หมู่บ้าน : มีกลุ่มองค์กรชุมชนด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็ง มีความมั่นคงทางอาหาร ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ สุขภาพกายใจแข็งแรง

ระดับที่ 3 ระดับพื้นที่/ ตำบล : มีฐานงานเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อนำไปสู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง

ระดับที่ 4 ระดับจังหวัด : เชื่อมโยงเครือข่ายเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาระดับนโยบายเพื่อยกระดับให้เป็นจังหวัดการตนเองด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชน (สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน.2558)

การจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านพร้อมๆไปกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นความพยายามของชุมชนที่จะรักษาฟื้นฟูทรัพยากรให้มีความยั่งยืน โดยการซื้อปลาเกลือหรือผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปของกลุ่มฯจะมีส่วนช่วยในการฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำ เพราะผลกำไรหลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้ว 10% จะตั้งเป็นกองทุนเพื่อใช้กับสาธารณะประโยชน์ของชุมชนและจะนำไปใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเลให้ยั่งยืน ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านมีการพูดเสมอว่า “เราไม่ใช่ขายปลาเกลือเพียงอย่างเดียว แต่เราจะนำเรื่องราวของชาวประมงพื้นบ้านไปสู่ผู้บริโภคทั้งวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน ความพยายามของชาวประมงพื้นบ้านที่ได้ร่วมมือกับภาคีเครือข่ายต่างๆ ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรจนกลับมาคืนความอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง”

บรรณานุกรม

กรมพัฒนาชุมชน.2553.แนวทางการพัฒนาชุมชน.กรุงเทพฯ.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2548. (ร่าง) กรอบยุทธศาสตร์การเตรียมความพร้อมสังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ. (อัดสำเนา).

จุติเทพ ยาสุมุท. 2543. ทุนทางสังคมในชุมชนชนบทภาคเหนือ :กรณีศึกษาทุนทางสังคมในตำบลแม่ทากิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา.2540.วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม.พิมพ์ครั้งที่ 4.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ .2543.การบริหารการพัฒนาชนบท เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ชลดา บุญอยู่. 2556.ทุนทางสังคมกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษา บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร. บทความวิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ณอมมาลย์ ราชภัณฑารักษ์.2544. มนุษย์กับสังคม.พิมพ์ครั้งที่ 3.กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ณัฐวดี ใจแสวงทรัพย์และอุบลวรรณ หงษ์วิทยากร.2557.การสร้างเสริมทุนชุมชนผ่านการเรียนรู้จากการสร้างสื่อศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น.ภาคนิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทุนทางเศรษฐกิจ.แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10.

นันทพร ศรีสุทธะ.2544.วิถีชีวิตชุมชนกับการเกิดโรคเบาหวาน กรณีศึกษาชุมชนบ้านจัว ตำบลสมัย อำเภอสปราบ จังหวัดลำปาง.เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นุทิศ เอี่ยมใส.2555. ทุนทางสังคม ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม กับการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน.มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

บุญสนอง บุญโยทยาน.2515.มนุษย์กับสังคม.พิมพ์ครั้งที่ 4.กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บรรณานุกรม

ปิยะ กิจถาวร.2543. บทบาทของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและการบังคับใช้กฎหมายในพื้นที่รอบอ่าวปัตตานี : ศึกษากรณี บ้านต้นหยงเปาว์ หมู่ที่ 4 ตำบลท่ากำชำ อำเภอนหนองจิก จังหวัดปัตตานี. ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

พวงเพชร สุรัตน์วิกุล. 2542. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ภูสิทธิ์ ชันติกุล,แนวคิดเกี่ยวกับภูมิสังคมและวิถีชีวิต. สืบค้นจากhttp://www.teacher.ssru.ac.th/phusit/file.php/1/moddata/forum/1/5/_pdf

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554.

วัฒนา สุกันศีล. 2549. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำทะเลชายฝั่งภาคใต้: ปัญหาและทางเลือก. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วรวิมล โธมรัตน์พันธ์.2548.ทุนทางสังคม.กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

สำนักพัฒนาทุนและองค์การการเงินชุมชน.2554.กระบวนการส่งเสริมการบริหารจัดการทุนชุมชน.กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.

สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน.2558.คู่มือสนับสนุนการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและทุนชุมชน.สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

สุปราณี จันท์สงและคณะ.2558.การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง.วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่10 ฉบับที่ 3 หน้า 273-283 ปี 2558.

สุพัตรา สุภาพ.2541. สังคมไทยและวัฒนธรรมไทย :ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี.กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

สุพรรณิ ไชยอำพร.2540.การวิเคราะห์ทางสังคมเพื่อการพัฒนา : แนวความคิดและวิธีการ.พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สุมาลี หวังพุดิ, 2546.วิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลนาทับ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา.สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.

บรรณานุกรม

- สุวรรณณี คำมัน.2551.รายงานการศึกษาเรื่อง สภาพปัจจุบัน ปัญหา และแนวโน้มการบริหารเปลี่ยนแปลงสังคมโลกและสังคมไทย ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ด้านเศรษฐกิจและลักษณะของการผลิตและการบริการ.พิมพ์ครั้งที่ 1.กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา
- สุวิมล พิริยธนาลัย.2546. ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษากรณี ชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี. ภาควิชาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุวิมล พิริยธนาลัยและคณะ.2552.รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ โครงการ “หน่วยสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการเสริมศักยภาพชุมชนประมงพื้นบ้าน”.สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุวิมล พิริยธนาลัยและคณะ.2557.รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ โครงการสร้างการเรียนรู้เพื่อผลิตซ้ำภูมิปัญญาในการทำประมงของชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อำภา จันทราภาศ.2541. ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อาทิตย์ บุคตาดวง.2554.ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม.สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.